

T.E.I.
ΠΑΤΡΑΣ

ΣΕΥΠ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Παιδί και επιθετική συμπεριφορά:
απόψεις και αντιλήψεις των γονέων**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:

Καρατζόγλη Ιωάννα

Κατσαϊδώνη Θεοδώρα

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Δρ. Νικόλαος Μάνεσης

ΠΑΤΡΑ, 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α`

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Ευχαριστίες.....σελ.5
Περίληψη.....σελ.6

CONTENTS

PART A

LITERATURE REVIEW

Thanks.....σελ.7
Summary.....σελ.8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Εισαγωγή.....σελ.10
1.2 Αναγκαιότητα της μελέτης.....σελ.12
1.3 Σκοπός μελέτης.....σελ.13
1.4 Εννοιολογικοί ορισμοί επιθετικότητας.....σελ.14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.

2.1 Ιστορική θεώρησησελ.16
2.2 Η ψυχαναλυτική θεωρία της επιθετικότητας του Freud.....σελ.17
2.3 Η θεωρία του Lorenz.....σελ.19
2.4 Η θεωρία της ματαίωσης.....σελ.20
2.5 Η θεωρία του Adler.....σελ.22
2.6 Η θεωρία της μάθησης.....σελ.25
2.7 Συμπέρασμα.....σελ.26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΤΥΠΟΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

3.1 Εισαγωγή.....σελ.28
3.2 Μορφές επιθετικότητας.....σελ.28
3.3 Οι τύποι της επιθετικής συμπεριφοράς.....σελ.31
3.3.1 Τρόποι έκφρασης της επιθετικότητας.....σελ.33
3.3.2 Χαρακτηριστικά του επιθετικού παιδιού.....σελ.37
3.4 Συμπέρασμα.....σελ.38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

4.1 Εισαγωγή.....	σελ.39
4.2 Αίτια επιθετικής συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια.....	σελ.39
4.3 Κοινωνικά αίτια.....	σελ.42
4.3.1 Το σχολείο.....	σελ.42
4.3.2 Η ομάδα των συνομηλίκων	σελ.44
4.3.3 Η επίδραση του φύλου.....	σελ.46
4.3.4 Η επίδραση της τηλεόρασης και των ηλεκτρονικών παιχνιδιών.....	σελ.47
4.4 Συμπέρασμα.....	σελ.51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

5.1 Εισαγωγή.....	σελ.52
5.2 Έρευνες στην Ελλάδα.....	σελ.52
5.3 Έρευνες στο Διεθνές χώρο.....	σελ.60

ΜΕΡΟΣ Β` ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 Είδος της έρευνας.....	σελ.66
6.2 Ερευνητικές υποθέσεις.....	σελ.67
6.3 Πληθυσμός-δείγμα.....	σελ.67
6.4 Εργαλείο της έρευνας.....	σελ.69
6.5 Η διαδικασία της έρευνας.....	σελ.72
6.6 Ηθικοί Προβληματισμοί και Δεοντολογία	σελ.73
6.7 Πρόσβαση.....	σελ.73

ΜΕΡΟΣ Γ` ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

7.1 Παρουσίαση ευρημάτων.....	σελ.76
--------------------------------------	--------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

8.1 Συμπεράσματα- Συζήτηση.....σελ.112

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία.....σελ.117
--

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....σελ.119
--

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο.....σελ.122

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους όσους μας βοήθησαν για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μας εργασίας.

Αρχικά, τους γονείς μας, οι οποίοι μας βοήθησαν να ολοκληρώσουμε την εργασία αυτή, με την ενθάρρυνση και την συμπαράστασή τους. Επιπροσθέτως, ευχαριστούμε πολύ τους εκπαιδευτικούς που μας δέχθηκαν στα σχολεία, καθώς και τους γονείς των μαθητών των Δημοτικών που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια μας.

Μα πάνω απ' όλους, ευχαριστούμε τον Δρ. Νικόλαο Μάνεση, ο οποίος μας βοήθησε στην εκπόνηση της πτυχιακής μας εργασίας.

Περίληψη

Στις μέρες μας, ένα κοινωνικό φαινόμενο που μαστίζει ολόκληρες κοινωνίες είναι η επιθετικότητα. Την επιθετικότητα τη συναντάμε σε διάφορες μορφές όπως, λεκτική, σωματική καθώς και ψυχολογική επιθετικότητα, και μπορεί να οριστεί ως, η σκόπιμη πρόκληση βλάβης σε άλλους.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι η επιθετική συμπεριφορά οφείλεται σε κληρονομικούς, μαθησιακούς και μιμητικούς παράγοντες. Όμως, έρευνες έχουν δείξει ότι οι άνδρες είναι πιο επιθετικοί σε συνάρτηση με τις γυναίκες. Αυτό αποδίδεται στο γεγονός ότι, οι πρώτοι έχουν οργανικά περισσότερη τεστοστερόνη, σχετικά με τις γυναίκες. Έτσι, και τα παιδιά, που αποτελούν αντικείμενο της μελέτης μας, παίρνουν ερεθίσματα από το οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον, αλλά και από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, που ομολογουμένως, επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη σκέψη και την αντίδραση τους.

Κάνοντας μια μικρή προεπισκόπηση της μελέτης μας, στο πρώτο μέρος γίνεται αναφορά στις θεωρίες που έχουν καταγραφεί για την επιθετικότητα, στις μορφές, τους τύπους, τους τρόπους έκφρασης της επιθετικότητας του παιδιού καθώς και στα χαρακτηριστικά του. Επιπλέον αναφέρονται, τα αίτια που συμβάλλουν στην εκδήλωση επιθετικότητας, τα οποία σχετίζονται με το οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Στο δεύτερο μέρος που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε Δημοτικά Σχολεία της Πάτρας. Ο κύριος στόχος της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις των γονέων για την επιθετικότητα. Συγκεκριμένα, εξετάστηκε τι γνωρίζουν οι γονείς για την επιθετική συμπεριφορά στο σχολείο, αν έχουν εμπλακεί τα παιδιά τους σε επιθετικές πράξεις, ποιες είναι οι συνηθέστερες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς, ποιος ο ρόλος του διευθυντή του σχολείου, ποιοι παράγοντες επιδρούν στην πρόκληση επιθετικής συμπεριφοράς και αν ταυτίζονται ή όχι οι απόψεις των γονέων, βάση του φύλου τους.

Τέλος, στο τρίτο μέρος, παρατίθενται τα ευρήματα της έρευνάς μας, τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτήν, καθώς και το παράρτημα με το ερωτηματολόγιο που δόθηκε στους γονείς.

CONTENTS

PART A

LITERATURE REVIEW

Thanks

We would like to thank everyone who helped us to complete our thesis work. Initially, our parents, who helped us finish the work, with the encouragement and sympathy to them. In addition, teachers are grateful that we received in schools, and parents of elementary students who completed our questionnaires.

But above all, we thank Dr. Manesis Nicholas, who helped us in preparing our thesis work.

Summary

Nowadays, a social phenomenon that is rampant throughout society is the aggression. Aggression is found in various forms such as verbal, physical and psychological aggression, and may be defined as the intentional harm to others.

Many argue that aggressive behavior is hereditary, and imitative learning factors. However, studies have shown that men are more aggressive in relation to women. This is attributed to the fact that the first organic have more testosterone on women. Thus, children who are the subject of our study, get ideas from family and school environment, but also by the media, avowed that affect greatly the thinking and reacting.

Making a small preview of our study, the first part refers to the theories that have been recorded for the aggression, forms, types, ways of expressing aggression in children and its characteristics. Additionally reported, the causes contributing to the outbreak of aggression that are associated with the family and wider social environment.

In the second section below presents the results of a survey conducted in primary schools of Patras. The main research objective is to explore the views of parents on aggression. Specifically, it was that parents know their aggressive behavior in school, if children are involved in aggressive acts, which are the most common forms of aggression, what the role of the school, what factors affect the challenge aggressive if the same or not the views of parents, based on their gender. Finally, the third part sets out the findings of our investigation, the conclusions from it and the annex to the questionnaire given to parents.

ΜΕΡΟΣ Α

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Εισαγωγή

Στους ανθρώπους, η επιθετικότητα ξεκινά κιόλας από την τρυφερή ηλικία των παιδικών τους χρόνων. Το άτομο εκδηλώνει με βίαιο τρόπο την δυσαρέσκεια του, και καταλυτικοί παράγοντες γι' αυτό, είναι ο χαρακτήρας και η ηλικία του. Κατά τους πρώτους μήνες της ζωής τους, οι άνθρωποι, χρησιμοποιούν την επιθετικότητα ως μέσο επιβολής. Στην ηλικία του ενός έτους, η οργή είναι έκδηλη όταν η επιθετικότητα εκδηλώνεται από το ίδιο το άτομο προς τον εαυτό του, με τη μορφή έντονου κλάματος, τραβήγματος των μαλλιών του και δαγκωμάτων. Αυτές οι αυτό-επιθετικές συμπεριφορές πανικοβάλλουν τα άτομα του περιβάλλοντος του (π.χ. γονείς, παππούδες), τα οποία σπεύδουν να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις του παιδιού.

Από τα δυο έτη και άνω, η επιθετικότητα δεν κατευθύνεται προς το ίδιο το άτομο, αλλά εκφράζεται προς τα αντικείμενα και τους ανθρώπους γύρω του. Αρχικός σκοπός του νηπίου είναι η απόκτηση κάποιου αντικειμένου και εν συνεχεία, η πραγματική εχθρική συμπεριφορά μεταβαίνει στο οικογενειακό και στο σχολικό περιβάλλον.

Το ερώτημα λοιπόν, που προκύπτει είναι, αν η επιθετικότητα είναι επίκτητη ή εγγενής. Όμως, δεν έχουν ακόμα δοθεί σαφείς απαντήσεις για αυτό. Όπως ο άνθρωπος, έτσι και όλα τα ζωικά είδη έχουν ένστικτα αυτοσυντήρησης, τα οποία είναι κατά βάση επιθετικά. Βέβαια, το είδος και η οξύτητα της επιθετικότητας εξαρτώνται από διαπροσωπικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Κατά συνέπεια, τα παιδιά χρησιμοποιούν την επιθετική συμπεριφορά για να κατακτήσουν τους στόχους τους.

Στις μέρες μας, παρατηρώντας τα παιδιά σχολικής ηλικίας, διαφαίνεται ότι η επιθετικότητα έχει οξυνθεί. Και τούτο γιατί, οι γονείς δεν περνούν με τα παιδιά τους αρκετό ποιοτικό χρόνο (συζήτηση, ανάπτυξη σχέσεων), λόγω εργασίας. Εκτός από αυτό, έναν ακόμα σημαντικό παράγοντα αποτελούν και οι λαθεμένοι τρόποι επιβολής των γονέων. Η κατάσταση ενισχύεται επιπρόσθετα, με τις ελάχιστες ευκαιρίες για δημιουργική απασχόληση των παιδιών εκτός ή εντός του σπιτιού, όπου εύκολη λύση αποτελεί πολλές φορές η τηλεόραση. Εκτός από την οικογένεια, ευθύνες για την επιθετικότητα των παιδιών φέρει και η ίδια η κοινωνία. Όπως η οικογένεια, έτσι και η κοινωνία αποτελούν καταλυτικούς παράγοντες κοινωνικοποίησης. Τα παιδιά

μιμούνται συμπεριφορές, που η ίδια η κοινωνία, τις ενισχύει και τις χρησιμοποιεί ως μέσο επιβολής προς τους άλλους.

Κατά συνέπεια, τα παιδιά έχουν μια αντιπαλότητα με την οικογένεια, τους συνομηλίκους και το σχολείο, λόγω της επιθετικής συμπεριφοράς. Όμως, εκτός από αυτό, δημιουργείται πρόβλημα και στα ίδια τα παιδιά, επειδή, μαθαίνουν συμπεριφορές, που αργότερα θα τους δυσκολέψουν στην ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία.

1.2 Αναγκαιότητα της μελέτης

Η έρευνα μας ασχολείται με ένα θέμα, το οποίο απασχολεί τους επιστήμονες, τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς. Θα προσπαθήσουμε να επικεντρωθούμε, στις απόψεις των γονέων για την επιθετικότητα των παιδιών και στον τρόπο που αντιλαμβάνονται την προσωπική τους ευθύνη. Οι απόψεις τους μας ενδιαφέρουν για δυο λόγους: α) γιατί δεν υπάρχουν άλλες έρευνες στις οποίες να αναφέρονται οι απόψεις των γονέων και έχει σημασία να υπάρξει μια πρώτη καταγραφή και β) γιατί, στις μέρες μας, οι γονείς ασχολούνται πολύ με την εκπαίδευση και την κοινωνικοποίηση των παιδιών τους και έχει ενδιαφέρον να δούμε πως διαμορφώνονται οι απόψεις τους.

Και ελπίζουμε η μελέτη μας να βοηθήσει για την αντιμετώπιση του παραπάνω φαινομένου. Βέβαια, το δείγμα μας δεν είναι αντιπροσωπευτικό για να προβούμε στην γενίκευση συμπερασμάτων, αλλά ελπίζουμε να δώσει αφορμή σε άλλους επιστήμονες να ασχοληθούν πιο αναλυτικά με το ζήτημα.

1.3 Σκοπός Μελέτης

Σκοπός της μελέτης μας είναι, να αναφερθούμε αρχικά στο φαινόμενο της επιθετικότητας, να παραθέσουμε τις θεωρίες που αναφέρονται στην επιθετικότητα (αίτια, τύποι, μορφές) και στις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε Ελλάδα και εξωτερικό. Τέλος, να παρουσιάσουμε τις απόψεις των γονέων που έχουν παιδιά που φοιτούν στο Δημοτικό σχολείο.

1.4 Εννοιολογικοί Ορισμοί Επιθετικότητας

Υπάρχουν αρκετοί εννοιολογικοί ορισμοί για την επιθετικότητα, σύμφωνα με τους επιστήμονες. Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να ομαδοποιήσουμε τους ορισμούς.

Ο όρος “aggression” (επιθετικότητα), προέρχεται από το λατινικό ρήμα “ad-gredior”, που σημαίνει «προσέρχομαι βαδίζοντας». Στη σημασία, των όρων “agressio, agressus” (η επίθεση, η έφοδος) και του “aggressor” (ο επιτιθέμενος), υπερτερεί το εχθρικό στοιχείο. Στην καθημερινή χρήση στον όρο «επιθετικότητα» εννοιολογικά υποχωρεί το ειρηνικό και φιλικό στοιχείο και επικρατεί περισσότερο το νόημα μιας εχθρικής πράξης ενός άλλου προσώπου ή ζώου, ή εναντίον ενός αντικειμένου (Βουιδάσκη, 1987, σελ. 18-19).

Εξαιτίας της πολυπλοκότητας της έννοιας, μπορεί κανείς να συμπεράνει, πως υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί και μεταξύ τους αποκλίνοντες ορισμοί της επιθετικότητας, ανάλογα με τη θεωρητική άποψη που εκπροσωπεί ο κάθε συγγραφέας. Ο Selg, (Βουιδάσκη, 1987, σελ. 18-19) στην προσπάθειά του να καθορίσει την έννοια της επιθετικότητας, την ορίζει ως έναν επιβλαβή ερεθισμό του υποκατάστατου. Ο Schott (Βουιδάσκη, 1987, σελ. 20) την ορίζει ως εξής: «Η έννοια επιθετικότητα αποδίδεται σε μια πράξη, της οποίας άμεσος σκοπός από τη σκοπιά του προσώπου που δρα, είναι να προξενήσει βλάβη ή ποσό».

Ένας εκτενέστερος ορισμός από τον Becker (Βουιδάσκη, 1987, σελ.20) είναι ο εξής: «Σαν επιθετικότητα ορίζονται τα εσωτερικά και εξωτερικά συμβάντα, τα οποία προκαλούν βλάβη στα αντικείμενα της επιθετικότητας». Ενδιαφέρουσα είναι στον Becker η διάκριση των επιθετικών κατευθύνσεων. Η επιθετικότητα παρουσιάζει δυο αντίθετες βασικές κατευθύνσεις. Από τη μια μεριά τη πρωταρχική κατεύθυνση εναντίον εξωτερικών αντικειμένων και από την άλλη μια δευτερεύουσα παλινδρόμηση εναντίον του ίδιου του προσώπου.

Ο ορισμός του Mitscherlich (Βουιδάσκη, 1987, σελ. 21) καλύπτει πλήρως με τη δική του ορθόδοξη ψυχαναλυτική άποψη. Εννοεί την επιθετικότητα σαν μια ζωτική βασική δύναμη, έναν ορμητικό εξοπλισμό, που παθαίνει στην κοινωνική πραγματικότητα τις πιο πολλαπλές μεταβολές. Ο Kunz (Βουιδάσκη, 1987, σελ. 21) γράφει για την επιθετικότητα τα εξής, «...το πιο αποφασιστικό είναι, ότι η επιθετικότητα στοχεύει στην επέκταση της παραμόρφωσης και τελικά στην ολοκληρωτική καταστροφή (έμψυχων- άψυχων) αντικειμένων».

Σύμφωνα με τον Πιάνο (1998, σελ.224) σαν επιθετικότητα χαρακτηρίζεται: «η εχθρική βίαιη συμπεριφορά, στην οποία εκδηλώνεται επιθυμία για πρόκληση ζημιάς, πόνου, άγχους, τραυματισμού ή καταστροφής. Η διάθεση για πρόκληση ζημιάς στον ίδιο τον εαυτόν μας, ονομάζεται αυτοεπιθετικότητα». Ο ορισμός του Lorenz (Βουιδάσκη Β., 1987, σελ. 21), είναι πολύ στενά διαπιστωμένος, όταν μεταφέρεται στον άνθρωπο και περιορίζει την επιθετικότητα μόνο στον ενδοειδικό αγώνα. Δεν μπορεί να γίνει παραδεκτός και για το λόγο ότι στερεί την επιθετικότητα από ένα ουσιαστικό στοιχείο, τη συμμετοχή του Εγώ.

Σύμφωνα με τον Γεώργα (1995, σελ. 231) ο ορισμός ότι «η επιθετικότητα είναι η συμπεριφορά που προκαλεί ζημιά ή οδύνη σε άλλον», δεν είναι ικανοποιητικός, επειδή περιλαμβάνει και πολλές πράξεις που δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν επιθετικές, επομένως, στον ορισμό της επιθετικότητας, θα πρέπει να προσθέσουμε την έννοια της σκοπιμότητας ή της πρόθεσης.

Η δυσκολία με τους γενικούς, τους ηχηρούς όρους, όπως ο όρος «επιθετικότητα», είναι δυνατόν να αναφέρονται και να περιλαμβάνουν πολλές και ποικίλες διαφορετικές εκδηλώσεις. Ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η επιθετικότητα αναφέρεται σε όλες τις μορφές διεκδικητικής- αγωνιστικής προσπάθειας και σε όλες τις ενέργειες που αποσκοπούν στην άσκηση ελέγχου επάνω στο περιβάλλον. Αυτός ο ορισμός, σύμφωνα με τον Herbert (2000), είναι τόσο ευρύς που μπορεί να συμπεριλάβει σχεδόν τα πάντα. Ασφαλώς όμως, υποδηλώνει ότι η επιθετικότητα τα περιλαμβάνει όχι μόνο στοιχεία καταστροφικά- αρνητικά, αλλά και ιδιότητες που είναι όλως απαραίτητες για την επιβίωση του ατόμου.

Τέλος, ο Κακαβούλης (1990, σελ. 76), χωρίζει την επιθετικότητα σε δυο πλευρές: την εχθρική επιθετικότητα, όπου το άτομο κατευθύνει άμεσα την επιθετική συμπεριφορά του στα πρόσωπα και νιώθει για αυτά αρνητικά συναισθήματα και την συντελεστική επιθετικότητα, όταν το άτομο προκαλεί έμμεσα κακό στους άλλους, προσπαθώντας να αποκτήσει και να διατηρήσει στην αποκλειστική κυριαρχία του κάποιο αντικείμενο ή δικαίωμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.

2.1 Ιστορική θεώρηση

Η επιθετικότητα είναι ένα φαινόμενο που συναντάται σε όλες τις περιοχές της κοινωνικής ζωής, ανάμεσα στα παιδιά, στην οικογένεια, στο σχολείο, στην εργασία, στις ιδεολογίες, στις φυλές, στους λαούς και τα έθνη. Περιλαμβάνει ένα μεγάλο φάσμα εκδηλώσεων και ενεργειών, από την απλή λεκτική προσβολή και υποτίμηση της προσωπικότητας του άλλου, μέχρι τις δολοφονίες, τους πολέμους και την αυτοκαταστροφή. Πιο απλά, παντού όπου οι άνθρωποι, τα συμφέροντα τους και οι πεποιθήσεις τους συγκρούονται, εμφανίζεται το φαινόμενο της επιθετικότητας και της βίας στο προσκήνιο.

Ο E. Eibesfeld (στον Παπαδόπουλο, σελ.20) αναφέρει: «Δαμάσαμε τα στοιχεία της φύσης, κατανικήσαμε και εξοντώσαμε τα αρπακτικά θηρία που κάποτε μας απειλούσαν. Τώρα εμείς οι ίδιοι για τους εαυτούς μας οι πιο μεγάλοι εχθροί, αν δεν κατορθώσουμε να χαλιναγωγήσουμε την επιθετικότητά μας». Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι για να χαλιναγωγηθεί η ανθρώπινη επιθετικότητα και κατά συνέπεια η παιδική, θα πρέπει να γίνουν γνωστά όσο το δυνατό περισσότερα για αυτήν (Παπαδόπουλος, 1992).

Για αυτό το λόγο, παρακάτω θα παραθέσουμε τις πιο γνωστές θεωρήσεις επί του θέματος.

2.2 Η ψυχαναλυτική θεωρία της επιθετικότητας του Freud

Ο Freud επηρεασμένος από την θεωρία του Δαρβίνου, υποστήριξε πως ο άνθρωπος ενεργεί με βάση τα ένστικτα του, όπως ακριβώς και τα ζώα. Έτσι, η συμπεριφορά του είναι σκόπιμη και αποβλέπει στην ικανοποίηση της ορμής της ηδονής, την libido. Ακόμη και το βρέφος, σύμφωνα με τον Freud, έχει σεξουαλικές επιθυμίες. Καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του το άτομο προσπαθεί να βρει αποδεκτούς τρόπους για να ικανοποιήσει την libido του και να εξισορροπήσει τις ορμές του με αυτό που είναι κοινωνικά αποδεκτό (Γεώργας 1995, σελ. 233).

Δέχεται ότι η ανθρώπινη ψυχή αποτελείται από τρία μέρη:

α) το εγώ (ego), όπου είναι το συνειδητό μέρος του ανθρώπου και περιλαμβάνει τις ψυχικές λειτουργίες, με τις οποίες το άτομο αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα σκέφτεται και ενεργεί. Λειτουργεί δηλαδή, με βάση την «αρχή της πραγματικότητας» και παίζει ρυθμιστικό ρόλο ανάμεσα στις ορμές και στις απαγορεύσεις που επιβάλλει η κοινωνία και κατά συνέπεια το εκείνο και το υπερεγώ.

β) Το υπερεγώ (superego), το οποίο περιλαμβάνει το σύνολο των κανόνων συμπεριφοράς που επιβάλλει η κοινωνία και

γ) το εκείνο (id), όπου είναι το ασυνείδητο μέρος του ανθρώπου και περιλαμβάνει τα βιολογικά ένστικτα και λειτουργεί με βάση «την αρχή της ευχαρίστησης» (Παρασκευόπουλος 1985, σελ. 50)

Μια άλλη διάσταση της θεωρίας του είναι αυτή που αφορά τα ψυχοσεξουαλικά στάδια ανάπτυξης του ατόμου (στοματικό, πρωκτικό, φαλλικό, λανθάνουσας σεξουαλικότητας και γενετήσιας σεξουαλικότητας). Το καθένα από αυτά τα στάδια αντιστοιχεί με μια διαφορετική σωματική ζώνη ικανοποίησης και με διαφορετικές χρονικές περιόδους της ανάπτυξης. Σύμφωνα με τον Freud, η φυσιολογική ανάπτυξη του ατόμου προϋποθέτει την καταστολή των σεξουαλικών και επιθετικών ορμών του και την ταύτισή του με τα κοινωνικώς αποδεκτά πρότυπα του πατέρα ή της μητέρας, καθώς και την ανάπτυξη της κοινωνικής του συνείδησης. (Stevens 1987, σελ. 54-63)

Τα στάδια της ανάπτυξης, σύμφωνα με το Freud, είναι ψυχοσεξουαλικά στη φύση τους, ακολουθούν συγκεκριμένη σειρά και εμφανίζονται σε σχετικά συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα της ζωής ενός ατόμου. Σημειωτέον ότι, σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, η κύρια πηγή διέγερσης και ενέργειας επικεντρώνεται σε μία ορισμένη σωματική ζώνη, τη λεγόμενη ερωτογενή ζώνη.

Πιο αναλυτικά τα στάδια είναι τα εξής:(Παρασκευόπουλος 1985, σελ. 51)

Στοματικό στάδιο (0-1 έτος): Με κύρια πηγή ευχαρίστησης το θηλασμό, την απομύζηση. Στην περίοδο αυτή το άτομο παρουσιάζει την μεγαλύτερη εξάρτηση.

Πρωκτικό στάδιο (2-3 έτη): Στο στάδιο αυτό, το παιδί πρέπει να αποκτήσει τον έλεγχο σφικτήρων (ενούρηση, εγκόπριση) και ο πρωκτός αποτελεί την εστία της ψυχικής έντασης και ικανοποίησης. Κύριο χαρακτηριστικό του σταδίου αυτού είναι η τάση για αυτονομία και ο αρνητισμός.

Φαλλικό στάδιο (3-7 έτη): Σε αυτή την περίοδο το παιδί αποκτά επίγνωση των διαφορών στα γεννητικά όργανα μεταξύ των δυο φύλων και συνειδητοποιεί την αγάπη του προς τους γονείς. Η αγάπη όμως αυτή παύει να κατευθύνεται και προς τους δυο γονείς, και αναπτύσσεται μια βαθμιαία αυξανόμενη στοργή και προσκόλληση προς το γονέα του αντίθετου φύλου. Το αγόρι αρχίζει να νιώθει μια νέα μορφή αγάπης προς τη μητέρα και να θεωρεί ως αντίζηλο τον πατέρα, συγχρόνως όμως να βιώνει έντονα συναισθήματα ενοχής και φόβου, τιμωρίας για τις αιμομικτικές του αυτές διαθέσεις (Οιδιπόδειο σύμπλεγμα). Ομοίως, το κορίτσι αρχίζει να προσκολλάται στον πατέρα και να θεωρεί αντίζηλο την μητέρα (Σύμπλεγμα Ηλέκτρας). Στο τέλος της περιόδου αυτής επέρχεται η λύση του Οιδιπόδειου Συμπλέγματος με την ταύτιση του παιδιού προς τον γονέα του ίδιου φύλου.

Στάδιο λανθάνουσας σεξουαλικότητας (7- 11 έτη): Στη χρονική αυτή περίοδο, το άτομο στρέφεται προς τα πρόσωπα και τα πράγματα του ευρύτερου περιβάλλοντος και αποκτά ποικίλες γνώσεις και δεξιότητες και ενισχύει το υπερεγώ. Το στάδιο αυτό, είναι μια περίοδος εσωτερικής γαλήνης πριν από την καταιγίδα της ήβης.

Στάδιο ετερόφυλης σεξουαλικότητας: Στο τελευταίο στάδιο, το άτομο στρέφεται προς τα μέλη του αντίθετου φύλου, για να εκφράσει την αγάπη του και να αναπαραγάγει απογόνους.

Σε περίπτωση που το παιδί, σε κάποιο στάδιο δεν ικανοποιήσει επαρκώς τη βιολογική του ορμή, παρουσιάζει μειωμένη προσαρμογή στα επόμενα στάδια, με αποτέλεσμα, είτε να καθιλώνεται σε κάποιο από τα στάδια αυτά, είτε να παλινδρομεί σε μορφές συμπεριφοράς μικρότερης ηλικίας. (Παρασκευόπουλος 1985, σελ. 51)

Η θεωρία του Freud δίνει έμφαση στις σχέσεις του παιδιού με το υπόλοιπο περιβάλλον του και ιδιαίτερα στις σχέσεις του παιδιού με τη μητέρα του. Στην αρχή της θεωρίας του, ο Freud, θεώρησε πως υπάρχει μια μόνο ενστικτώδης ορμή, η ορμή του «έρωτα». Στην διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, βλέποντας τον

απάνθρωπο θάνατο κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι υπάρχει και άλλη ενστικτώδης ορμή, η ορμή του «θανάτου». Καθώς περιγράφει τη λειτουργία αυτής της ορμής, υποστηρίζει ότι η εκδήλωσή της καταλήγει στην επιθετικότητα, ενώ το αντίθετο, στην κατάθλιψη. Παρομοίασε την λειτουργία του ενστίκτου της επιθετικότητας, σαν «μια χύτρα, γεμάτη νερό, σκεπασμένη με καπάκι, επάνω σε μια εστία. Η ενέργεια της φωτιάς μεταδίδεται στο νερό, δημιουργεί ατμό και πίεση μέσα στην κλειστή χύτρα. Για να μην εκραγεί η χύτρα, πρέπει να υπάρχει μια βαλβίδα, ώστε να απελευθερώνεται ο ατμός» (Γεώργας 1990, σελ. 234).

Καταληκτικά σύμφωνα με το Freud, ο στόχος των γονιών και της ψυχανάλυσης είναι να μάθουν τα παιδιά να εκδηλώνουν την επιθετικότητα τους σε στόχους όσο το δυνατό πιο ανώδυνους για το άτομο και την κοινωνία.

2.3 Η θεωρία του Lorenz

Ένας από τους ιδιαίτερα γνωστούς ηθικολόγους είναι ο Lorenz που όπως και ο Adler, στήριξε τη θεωρία του περί επιθετικότητας σε ένα ειδικό ένστικτο ή ορμή. Συγκεκριμένα γράφει ότι: « η αυθορμησία του ενστίκτου (επιθετικού) είναι που το κάνει τόσο επικίνδυνο. Αν ήταν μόνο μια αντίδραση σε ορισμένες εξωτερικές συνθήκες, όπως υποθέτουν πολλοί κοινωνιολόγοι και ψυχολόγοι, τότε θα ήταν η κατάσταση της ανθρωπότητας τόσο επικίνδυνη όσο και στην πραγματικότητα. Τότε θα μπορούσε κανείς, κατ' αρχήν, να ερευνήσει και να απομονώσει τους παράγοντες που προκαλούν την αντίδραση». (Ζάχαρης 1994, σελ. 79)

Σύμφωνα με τον Lorenz η επιθετικότητα είναι δυνατόν να ανασταλεί ή να παρεμποδιστεί με την δραστηριοποίηση μιας άλλης ορμής ή ενός άλλου ενστίκτου. Για παράδειγμα η σεξουαλική ορμή, η ορμή για τροφή, το πατρικό και το μητρικό ένστικτο μπορούν να μετριάσουν την επιθετικότητα. (Βουϊδάσκης 1987, σελ. 31)

Αναλυτικότερα, ο Lorenz, υποστήριξε πως οι άνθρωποι και τα ζώα διαθέτουν πάντοτε επιθετική ενέργεια, η οποία παράγεται, στοιβάζεται, εκτονώνεται, όταν την προκαλέσει κάποιο εξωτερικό ερέθισμα και έπειτα αναπαράγεται και εξακολουθεί να υπάρχει έως την επανεκτόνωσή της. Η επιθετικότητα για εκείνον είναι σαν τις ορμές αποστέρησης. Δηλαδή δεν είναι μια τυχαία αντίδραση, αλλά το αποτέλεσμα μη έκφρασης της για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η αποστέρηση αυτή, προκύπτει από το

γεγονός ότι το άτομο δεν δύναται να επιτεθεί εξαιτίας έλλειψης της ευκαιρίας για τέτοια αντίδραση.

Σε αυτό το σημείο, ο Lorenz , παραθέτει ένα παράδειγμα αποστέρησης, με τις χρωματιστές πέρκες των ενυδρείων. Παρατηρεί, ότι, όταν τα ψάρια δεν έχουν γείτονες, δεν μπορούν να επιτεθούν για την διεκδίκηση του ζωτικού τους χώρου, σε κάποιον, οπότε, και η επιθετική τους ενέργεια δεν εκτονώνεται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα ψάρια να σκοτώνουν τους συντρόφους τους. Πρόκειται για το φαινόμενο της υποκατάστασης αντικειμένων επιθετικότητας, το οποίο κατά τους Brown και Hearnstein (στον Ζάχαρη 1994, σελ. 79) δεν στηρίζει τη θεωρία της αποστέρησης μιας και αν η όρεξη για επιθετική συμπεριφορά αυξάνει, κατά το πέρασμα του χρόνου, από την τελευταία επίθεση, τότε θα πρέπει να εμφανίζονται οι επιθετικές του πράξεις τουλάχιστον κατά προσέγγιση κυκλικά ή περιοδικά, όπως με την πρόσληψη τροφής και νερού, με τον ύπνο και την σεξουαλικότητα.

2.4 Η θεωρία της ματαίωσης

Σύμφωνα με μελέτες σχετικές με την επιθετικότητα που εκδηλώνεται από μεμονωμένα άτομα και κοινωνίες, προκύπτει το συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει καμία ενστικτώδης παρόρμηση για βία μέσα στον άνθρωπο. Το συναίσθημα του θυμού μπορεί κάλλιστα να προκληθεί από ακούσιες εσωτερικές διεργασίες, αλλά οι αντιδράσεις του ανθρώπου στη συναισθηματική αυτή κατάσταση δεν είναι στερεοτυπικές, όπως τα ένστικτα. Η επιθετικότητα είναι μία μαθημένη συνήθεια, μία επιγενής παρόρμηση. Πιστεύεται, ότι κοινωνικά μάλλον και όχι βιολογικά χαρακτηριστικά καθορίζουν τις εχθρικές πράξεις και φιλοπόλεμες διαθέσεις των ατόμων και ομάδων. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, είναι δυνατόν, θεωρητικά τουλάχιστον, να μειώσουμε την πιθανότητα εσωτερικής σύγκρουσης μεταξύ των ανθρώπων, περιορίζοντας τις σοβαρές ματαιώσεις και ελαχιστοποιώντας τα οφέλη που απολαμβάνει κανείς όταν είναι επιθετικός. (Βουϊδάσκης 1987, σελ. 43).

Η σύγχρονη μορφή της θεωρίας της ματαίωσης σε σχέση με την επιθετικότητα, αναπτύχθηκε από μια ομάδα ερευνητών στο πανεπιστήμιο του Yale στις ΗΠΑ. Η θεωρία αυτή βασίστηκε στην υπόθεση του Freud, ότι «η επιθετικότητα είναι μια συνέπεια της άρνησης της ηδονικής αρχής και διαπιστώνει μια καθολική αιτιώδη σχέση στις ενδοανθρώπινες σχέσεις, μεταξύ επιθετικότητας και ματαίωσης». (Βουϊδάσκης, 1987, σελ. 43)

Οι J. Dollard, N. E. Miller, L. M. Doob (στο Βουιδάσκη , 1987, σελ. 45) ορίζουν την ματαιώση σαν «μια επαλληλία με την αντίδραση που προκαλείται από κάποιο υποκινητή κατά τη στιγμή της εμφάνισής της, στην πορεία της συμπεριφοράς». Για να γίνει κατανοητός αυτός ο ορισμός, ας φανταστούμε ότι ένα κίνητρο προκάλεσε την ένταση μιας ανάγκης, η οποία δεν ικανοποιήθηκε, αλλά αντίθετα διακόπηκε ή παρεμποδίστηκε.

Διαβάζοντας τον ορισμό παρατηρούμε ότι χρησιμοποιείται η λέξη «υποκινητής». Υποκινητές είναι τα κίνητρα, τα οποία μπορεί να είναι παραστάσεις που μεταδίδονται προφορικά ή οι ερεθισμοί, οι οποίοι μπορεί να είναι οπτικοί ή αισθητηριακοί, που προκαλούν μια μορφή συμπεριφοράς και η οποία οδηγεί σε μια ορισμένη αντίδραση.

Η ματαιώση γίνεται αντιληπτή από το βαθμό της έντασης και εξαρτάται από τις ακόλουθες μεταβλητές:

- 1) από την ισχύ της προηγούμενης υποκίνησης
- 2) από τον βαθμό της επαλληλίας με την αντίδραση
- 3) από την δυνατότητα για σχηματισμό ανακουφιστικών υποκαταστάσεων αντίδρασης, και
- 4) από την δραστηριότητα των υποκαταστάσεων των αντιδράσεων να μειώσουν την ισχύ της πρωταρχικής υποκίνησης. (Βουιδάσκη , 1987, σελ. 43-44)

Με βάση τα παραπάνω, όσο μεγαλύτερη είναι η ανάγκη και η τάση για ικανοποίηση, τόσο μεγαλύτερος θα είναι ο βαθμός της επιθετικότητας και το αντίστροφο.

Κατά τον Dollard, (στο Βουιδάσκη 1987, σελ. 45) ο άνθρωπος αναγκάζεται να προσαρμοστεί σε κάποιους κανόνες και να πειθαρχήσει την επιθετικότητά του, που προκαλείται μετά από ένα βίωμα μιας ματαιώσης, εξαιτίας κάποιων εμποδίων, με αποτέλεσμα πολλές μικρές αναστολές τις επιθετικότητας, από προηγούμενες ματαιώσεις να συσσωρεύονται και να δημιουργούν μια πολύ ισχυρή επιθετικότητα.

Ο άνθρωπος καθ'όλη τη διάρκεια της ζωής του βιώνει ματαιώσεις, οι οποίες καταλήγουν σε επιθετική συμπεριφορά. Για να επιβιώσει, πρέπει να αγωνιστεί και πολλές φορές μέσα στον αγώνα κρύβονται συναισθήματα φόβου, υποταγής και ματαιώσης, που εκδηλώνονται με επιθετικότητα εναντίον των άλλων.

Η πρώτη ματαιώση που υφίστανται το άτομο είναι κατά τη γέννηση του, η οποία κατά τον Ρανκ είναι από μόνη της ένα τραύμα για το παιδί, αφού αφήνει ένα περιβάλλον γεμάτο σιγουριά, για να βρεθεί σε ένα άλλο δυσανάλογο. Η αμέσως

επόμενη ματαιώση για το βρέφος είναι ο απογαλακτισμός και το καθάρισμα ή αλλιώς ο έλεγχος των σφικτήρων του. Μεγαλώνοντας τα παιδιά και όντας νέοι πλέον, βιώνουν τις ματαιώσεις μέσα και έξω από την οικογένεια, εφόσον έρχονται σε σύγκρουση με τις ανάγκες τους, για να προσαρμοστούν σε εκείνους τους τρόπους συμπεριφοράς που επιβάλλει η κοινωνία που ζουν. Ο ενήλικας βιώνει ίσως, την μεγαλύτερη ματαιώση, δηλαδή, τη σκέψη του θανάτου, η οποία προκαλεί συναισθήματα δυσαρέσκειας. (Βουϊδάσκη, 1987, σελ. 46- 47)

Σύμφωνα με τα παραπάνω, πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν πως, η αγωγή χωρίς ματαιώση μειώνει την επιθετικότητα. Ο Schmidbauer (στο Βουϊδάσκη 1987, σελ. 48) όμως υποστηρίζει το αντίθετο. Δηλαδή, η συμπεριφορά των παιδιών που δεν έχουν βιώσει την ματαιώση, είναι αντιδραστική. Διατείνεται ότι, έτσι βιώνουν συνεχώς την ματαιώση και χωρίς να παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά της επιθετικότητας, γίνονται αυθάδη και αφόρητα.

Καταληκτικά, ο Miller (στο Seligman 1972, σελ. 26) ανανέωσε την θεωρία της ματαιώσης, λέγοντας ότι η ματαιώση είναι ο υποκινητής της επιθετικότητας αλλά μπορεί την ίδια στιγμή να αποτελεί και την πηγή της παλινδρόμησης της. Ο Berkowitz (στο Seligman 1972, σελ. 31) επίσης τροποποίησε την θεωρία της ματαιώσης. Υποστήριξε ότι η ματαιώση εκδηλώνεται σε πρώτη φάση με θύμο, ανησυχία και άγχος και στην συνέχεια με επιθετικότητα. Για να οδηγηθεί κάποιος από τον θυμό στην επιθετικότητα απαιτούνται κάποιες προϋποθέσεις. Αυτές μπορεί να είναι περιβαλλοντικά κίνητρα, το αντικείμενο της ματαιώσης ή ένα πρόσωπο.

2.5 Η θεωρία του Adler

Ο Adler υπήρξε πρώτος εκπρόσωπος της ψυχολογίας του βάθους, που ασχολήθηκε με την επιθετικότητα και έγινε γνωστός δημοσιεύοντας το 1908 το άρθρο του «Der Aggressionstrieb im Leben und in der Neyrose». Κατά τον Adler, το άτομο στην προσπάθειά του να κατακτήσει και να επιβληθεί, θα πρέπει να έρθει αντιμέτωπο με την ίδια τη ζωή και τα προβλήματα της (Βουϊδάσκη 1987, σελ. 26).

Από τη στιγμή που γεννιέται ο άνθρωπος, εκδηλώνει στοιχεία εχθρικής συμπεριφοράς στην προσπάθειά του να ικανοποιήσει τις ορμές του. Αγωνίζεται διαρκώς, με κλάματα, φωνές, δαγκώματα και άλλους τρόπους που βρίσκει χρήσιμους. Πρόκειται για την ορμική επιθετικότητα, η οποία άλλοτε εκδηλώνεται καθαρά με δαγκώματα, χτυπήματα ή μέσα από τον αθλητισμό, συναγωνισμό, επιθυμία ή και

κυριαρχία και άλλοτε ως διαστροφή στο αντίθετο, όπως π.χ. συμπόνια στην δυστυχία των άλλων κ.α.

Η κληρονομική μεταβίβαση της επιθετικής συμπεριφοράς δεν έχει αποδειχθεί. Ο άνθρωπος δεν γεννιέται με έμφυτα τα γνωρίσματα του χαρακτήρα του, αλλά τα αποκτά στην πορεία της ζωής του, δημιουργώντας το «σχέδιο- ζωής» (στυλ ζωής), κατά τον Adler, το οποίο περιλαμβάνει τα πρώτα πέντε (5) χρόνια της ζωής του. Έτσι, όπως κανένα από τα γνωρίσματα του χαρακτήρα δεν κληρονομούνται, κατά συνέπεια και η επιθετικότητα (Βουιδάσκης 1987, σελ. 26- 27).

Σύμφωνα με την άποψη του Adler, άνθρωποι με επιθετική συμπεριφορά ανήκουν στην κατηγορία εκείνη, που σαν παιδιά, κατά τα πέντε (5) χρόνια της ζωής τους, δοκίμασαν τέτοιες τραυματικές καταστάσεις, που τους άφησαν μόνιμες καταστρεπτικές εντυπώσεις. Και αυτές εξαρτώνται λιγότερο από μεμονωμένα δραματικά βιώματα και περισσότερο από συνεχείς τρόπους συμπεριφοράς, τέτοιους που φέρνουν το παιδί αντιμέτωπο με τους γονείς του και πολλές φορές και τους ίδιους τους γονείς μεταξύ τους, εξαιτίας του παιδιού. Για παράδειγμα όταν τα παιδιά βρίσκονται ανάμεσα στον ανταγωνισμό των γονιών τους γίνονται πολύ επιδέξια στο να παρακινούν τον έναν γονέα εναντίον του άλλου. Έτσι εκδηλώνεται ένας ανταγωνισμός για το ποιος μπορεί να «κυβερνήσει» το παιδί καλύτερα ή να το «παραχαϊδέψει» περισσότερο ή να πάρει το παιδί με το δικό του μέρος. (Βουιδάσκης 1987, σελ. 27).

Αναμφισβήτητα, η συμπεριφορά των γονιών δημιουργεί μια τέτοια σχέση με τα παιδιά τους που είναι αποφασιστική για την εξέλιξή τους. Η σκληρότητα, η υπερπροστασία, η άνιση μεταχείριση των γονιών προς τα παιδιά, η σχέση μεταξύ των αδελφών, είναι κατά τον Adler σημαντικοί παράγοντες για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του παιδιού. Ιδιαίτερα κατά την διαδικασία της αγωγής, οι δύο διαμετρικά αντίθετοι πόλοι [σκληρότητα και υπερπροστασία] είναι τα πιο ολέθρια μέσα για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού. Και τα δύο είναι τρόποι έκφρασης μιας αυταρχικής συμπεριφοράς, με τους οποίους οι γονείς κάνουν το παιδί να υπηρετεί το δικό τους θέλημα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται οι καταστρεπτικές εντυπώσεις που αναφέραμε. (Βουιδάσκης 1987, σελ. 28)

ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ

Η υπερπροστασία απομακρύνει την πειθαρχία, ενώ η σκληρότητα συνοδεύεται από τη βία. Η υπερβολική πειθαρχία και η εξάρτηση του παιδιού είναι οι ασυνείδητοι σκοποί, τους οποίους οι γονείς επιθυμούν να πετύχουν μ' αυτούς τους τρόπους. Όπως αναφέραμε όμως παραπάνω, το παιδί εκδηλώνει τάσεις επικράτησης και ανεξαρτησίας. Όταν αυτές οι φυσιολογικές τάσεις καταπιέζονται τότε δημιουργούν στο παιδί επιθετική συμπεριφορά. Σύμφωνα μάλιστα με τον Storr (στο Βουιδάσκη 1987, σελ. 28)

«όσο πιο μεγάλη συναισθηματική εξάρτηση έχει ένα άτομο από τους άλλους, τόσο πιο επιθετική συμπεριφορά θα εκδηλώσει». Η σχέση αμοιβαιότητας ανάμεσα στην εξάρτηση και την επιθετικότητα είναι ένας παράγοντας που εξηγεί το μεγαλύτερο μέρος της επιθετικότητας του ανθρώπινου είδους. Τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του παιδιού, που ανατράφηκε αυστηρά είναι συχνά η επιθετικότητα, η σκληρότητα, η αγωνία, η αυτό-αμφιβολία και η άρνηση.

Ο Adler χαρακτηρίζει την υπερπροστασία σαν το πιο βαρύ και με μεγάλες συνέπειες παιδαγωγικό σφάλμα. Το υπερ-προστατευόμενο και παραχαϊδεμένο παιδί προσπαθεί πάντοτε να θέτει τους άλλους στην υπηρεσία του. Είναι ευάλωτο, δείχνει

ανυπομονησία, έλλειψη καρτερίας, τάση για εκρήξεις θυμού, γίνεται «αχόρταγο» πλάσμα και πολλές φορές τύραννος για τους άλλους. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά περιέχουν στοιχεία επιθετικής συμπεριφοράς. Και οι δύο παιδαγωγικοί τρόποι προκαλούν στο παιδί νευρωτικούς τρόπους συμπεριφοράς. Τις περισσότερες φορές μάλιστα, οι συμπεριφορές περιέχουν στοιχεία έκδηλης ή λανθάνουσας επιθετικότητας με αποδέκτη το ίδιο το άτομο. Η στάση αυτή κατά τους H.L. Ansbacher και R. Ansbacher (στο Βουϊδάσκη 1987, σελ. 28) εξυπηρετεί το αίσθημα της φαινομενικής ανασφάλειας που βιώνει, κρατώντας τους άλλους σε απόσταση κάτω από αυτή την ανασφάλεια που νιώθει.

Η Ατομική ψυχολογία σχετικά με τη θεραπεία των καταστάσεων που δημιουργούν την επιθετική συμπεριφορά «θέτει ως ιδεώδες την κατάργηση του ανταγωνισμού μεταξύ των σεξουαλικών συντρόφων, καθώς και μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και των μελών της οικογένειας».

Ανακεφαλαιώνοντας, κατά τον Adler, η επιθετικότητα είναι μια ενεργητική δύναμη, που έχει σκοπό την αυτοδιάσωση του οργανισμού. Πρόκειται για την αντίδραση του ατόμου, η οποία αποκτάται κατά την εξέλιξή του. Οι ρίζες της βρίσκονται στην παιδική ηλικία και είναι αποτέλεσμα τραυματικών εμπειριών, οι οποίες έχουν δημιουργήσει ψυχικές ανωμαλίες στο άτομο. (Βουϊδάσκη 1987, σελ. 25- 28)

2.6 Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης

Οι κύριοι εκπρόσωποι της θεωρίας είναι οι Bandura και Walters, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η επιθετικότητα είναι αποτέλεσμα της μάθησης. Προσπάθησαν να αποδείξουν τη μεγάλη σημασία για τη μάθηση των διαφόρων τρόπων συμπεριφοράς και ιδιαίτερα της επιθετικής συμπεριφοράς. Υποστήριξαν επίσης, ότι το παιδί μαθαίνει και υιοθετεί έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς, είτε με την «μίμηση» ενός προτύπου, είτε με την «παρατήρηση», είτε με την «ταύτιση». (Βουϊδάσκη , 1987, σελ. 49)

Έπειτα από πειράματα που έκαναν σε παιδιά, έφθασαν στο συμπέρασμα ότι, θα εμφανιστούν τρεις διαφορετικές αντιδράσεις στον παρατηρητή ενός προτύπου συμπεριφοράς και διακρίνονται μεταξύ τους ανάλογα με τον αριθμό, την ποικιλία και την ένταση που έχουν οι επιθετικές αντιδράσεις:

- 1) Ο παρατηρητής μιας επιθετικής συμπεριφοράς θα αποκτήσει εντελώς νέα πρότυπα συμπεριφοράς, πράγμα που με την στενή έννοια ονομάζεται «modell – effect»(αποτέλεσμα προτύπου)
- 2) Πρότυπα συμπεριφοράς που προϋπήρχαν ή είχαν ανασταλεί ενισχύονται στον παρατηρητή ή από- αναστέλλονται. Εδώ οι ερευνητές μιλούν για ένα « Hemmungs- und Enthemmungs- Effect», (απελευθερωμένο από αναστολή αποτέλεσμα)
- 3) Οι παρατηρήσεις επαναφέρουν παρόμοια αντίδραση που έχει μαθευτεί προηγουμένως «eliciting effect» (προκαλούμενο αποτέλεσμα). (Βουϊδάσκης Β., 1987, σελ. 49- 50)

Επίσης στις έρευνες τους εξέτασαν τις επιρροές που ασκεί το οικογενειακό περιβάλλον και ποιες είναι οι αλληλεπιδράσεις μέσα σε αυτό, δίχως όμως να λάβουν υπόψη τους, τους κοινωνιολογικούς παράγοντες.

Θεώρησαν πως η επιθετικότητα είναι μια εκδήλωση κινήτρων, τα οποία κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης των γονέων και άλλων προσώπων έχουν μαθευτεί. Έτσι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αιτία για την ανάπτυξη της επιθετικής συμπεριφοράς, εξαρτάται από το πώς οι γονείς συμπεριφέρονται στα παιδιά τους, πράγμα καθοριστικό ιδίως τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. (Βουϊδάσκης , 1987, σελ. 53- 55)

Η θεωρία των Bandura και Walters, δέχθηκε κριτική διότι δεν εξέτασαν κατά πόσο η επίδραση από την προβολή επιθετικών σκηνών είναι προσωρινή ή όχι και επίσης πιο είναι το πραγματικό μέγεθος του αποτελέσματος της μάθησης της επιθετικής συμπεριφοράς σε πραγματικές συνθήκες.

Βέβαια, βοήθησαν αρκετά στο να αναδυθούν στην επιφάνεια συμπεράσματα για την προέλευση της επιθετικής συμπεριφοράς. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι: (Βουϊδάσκης , 1987, σελ.56)

- 1) Η επιθετικότητα δεν είναι ενδογενής συμπεριφορά που καθορίζεται από την ορμή ή το ένστικτο όπως υποστηρίζουν ο Freud, ο Lorenz και άλλοι
- 2) Η επιθετικότητα δεν είναι αναγκαία συνέπεια της ματαιώσης όπως ισχυρίζονται ο Dollard και άλλοι
- 3) Η επιθετικότητα είναι καθαρά αντιδραστική συμπεριφορά που μαθαίνεται.

Αύξηση της επιθετικότητας έχει διαπιστωθεί ακόμη, και όταν χρησιμοποιούνται ως πρότυπα όχι μόνο οι ενήλικοι, αλλά και συνομήλικοι. Η

τηλεόραση έχει την δυνατότητα να πληροφορεί τους θεατές για τις θετικές και αρνητικές πλευρές της βίαιης συμπεριφοράς. Το ακροατήριο μπορεί να προσδοκά τη μίμηση της βίαιης συμπεριφοράς, αυτής όμως που είναι και επιτυχής. Όταν η βία φαινομενικά «δικαιολογείται» στο ακροατήριο (π.χ. μια μητέρα σκότωσε τον σύζυγο της λόγω ότι τους καταπίεζε) ή μένει χωρίς τιμωρία (π.χ. ένας νεαρός σκοτώνει έναν αστυνομικό σε μια ληστεία και ξεφεύγει στο Μεξικό με την λεία του), οι τύψεις ή η ανησυχία των θεατών για τις επιπτώσεις μειώνεται. Μέσα από τις έρευνες των Paik και Comstock διαπιστώθηκε ότι το μέγεθος των τηλεοπτικών επιδράσεων στην αντικοινωνική συμπεριφορά ήταν μεγαλύτερο, όταν ο ηθοποιός που εκδήλωνε βίαιη συμπεριφορά αμείφθηκε ή η συμπεριφορά ήταν νόμιμη (π.χ. ένας αστυνόμος χτύπαγε έναν κακοποιό αλύπητα). (Νικολάου, 2001)

2.7 Συμπέρασμα

Στο κεφάλαιο αυτό μιλήσαμε για τις θεωρίες της επιθετικότητας με χρονολογική σειρά σύμφωνα με τους Freud, Lorenz, Adler, Walters και Bandura. Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις μορφές και τους τύπους της επιθετικότητας καθώς και στους τρόπους έκφρασης και τα χαρακτηριστικά του επιθετικού παιδιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΤΥΠΟΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

3.1: Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στις μορφές επιθετικότητας καθώς και στους τύπους της επιθετικής συμπεριφοράς. Ακόμη, θα μιλήσουμε για τα χαρακτηριστικά και τους τρόπους έκφρασης της επιθετικότητας του παιδιού.

3.2: Μορφές επιθετικότητας

Ο Olweus έχει καταγράψει πως οι μορφές επιθετικότητας που κυριαρχούν στην κοινωνία μας είναι οι εξής (Βασιλείου 2007, σελ. 1066-1069):

α) Η βία που ασκείται έναντι αντικειμένων: Τέτοιες περιπτώσεις είναι το γράψιμο(μουτζούρωμα τοίχων), η καταστροφή αντικειμένων (καθρέπτες, νιπτήρες, καρέκλες, θρανία) ή καταστροφή οπτικοακουστικών μέσων (τηλεόραση, κασετόφωνο)

β) Η σωματική βία: Τέτοιου είδους βία ασκείται σε ένα άτομο, όταν π.χ. το κλειδώνουν στην τουαλέτα ή του τραβούν τα μαλλιά. Η σωματική βία γίνεται περισσότερο αντιληπτή από τη ψυχική βία.

γ) Η ψυχολογική βία: Η ψυχολογική βία μπορεί να ασκηθεί με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους και οι λόγοι που οδηγούν σε αυτήν ποικίλουν. Αυτοί είναι κυρίως:

- η εξωτερική εμφάνιση (τα ρούχα, τα μαλλιά)
- η σχολική επίδοση
- η συνεργασία και η ενεργητικότητα στο μάθημα
- η εθνικότητα / καταγωγή
- η γλώσσα

δ) Η λεκτική βία: Η γλώσσα είναι μέσο δύναμης και μπορεί να γίνει μέσο βίας. Η σωματική βία προϋποθέτει συχνά τη λεκτική βία. Είναι η πιο συχνή μορφή άσκησης βίας από τα άτομα. Διάφορες μορφές αυτής είναι: όταν κάποιος π.χ. ειρωνεύεται, ενοχλεί, χλευάζει, βρίζει, κάνει ανώνυμα τηλεφωνήματα, ταπεινώνει, αφηγείται ανέκδοτα με αλλοδαπούς) κλπ.

ε) Η βία που δεν εκφράζεται: Είναι οι περιπτώσεις, όπου κάποιος παρακούει κάτι, κοιτάζει με απειλητικό βλέμμα ή παίρνει απειλητική στάση του σώματος.

στ) Η θυματοποίηση των παιδιών στο σχολείο

Η βία στο σχολείο είναι μια συλλογική διεργασία, έχει δηλαδή τις ρίζες της, στον τρόπο που αντιδρά η ομάδα των συνομηλίκων στις διαδικασίες θυματοποίησης των μελών της. Με άλλα λόγια πρόκειται για μια «μεταδοτική αρρώστια», όπως παρατηρεί ο Olweus, η οποία εξασθενεί τον έλεγχο της αναστολής των επιθετικών μορφών συμπεριφοράς, διαταράσσει το σύστημα της κατανομής συλλογικών ευθυνών και σταδιακά μεταβάλλει τις κοινωνικές γνώσεις που αφορούν τις αντιλήψεις μιας σχολικής τάξης για το τι περιλαμβάνει μια διαδικασία θυματοποίησης. (Βασιλείου 2007, σελ. 1072-1073)

Πραγματικά έχει διαπιστωθεί ότι οι μαθητές σε μια σχολική μονάδα αναλαμβάνουν διάφορους «συμμετοχικούς» ρόλους κατά τη θυματοποίηση ενός ή περισσότερων συμμαθητών τους. Ακόμα και αν δεν παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη σωματική ή ψυχολογική επίθεση που υφίσταται το θύμα, μπορεί να υποβοηθούν το δράστη και να του παρέχουν θετική επανατροφοδότηση επιβραβεύοντας τις πράξεις του. Επιπροσθέτως μπορεί να παίρνουν το μέρος του θύματος προκαλώντας την οργή του δράστη ή να παραμένουν ουδέτεροι παρατηρητές και να αποδέχονται σιωπηλά την όλη κατάσταση. Οι συμπεριφορές αυτές εξαρτώνται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τη θέση που κατέχει ο μαθητής στην ομάδα των συνομηλίκων και από τον βαθμό αποδοχής που εξασφαλίζει υιοθετώντας κάποια από τις παραπάνω στάσεις και συμπεριφορές.

Σύμφωνα με τον Βασιλείου (2007, σελ. 1073-1076) το παιδί-θύτης εκφράζει μία συμπεριφορά επικυριαρχίας, επιβολής και απειλής στο θύμα με σκοπό τον εκφοβισμό του και την απόκτηση πιθανόν ενός είδους ελέγχου. Το παιδί-θύμα λόγω κάποιας ιδιαιτερότητάς του αρχίζει να χλευάζεται από τα παιδιά-θύτες που εκδηλώνουν τάσεις «αρχηγικές». Με αυτό τον τρόπο, τα παιδιά-θύτες ισχυροποιούν τη θέση τους στην ομάδα, προκαλούν, έμμεσα, (εκ-)φοβισμό στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας για «μη αντιδράσεις», επιβεβαίωση της κυριαρχίας τους, δηλαδή θετική ενίσχυση της συμπεριφοράς τους και ο κύκλος συνεχίζεται. Με την σειρά του, το παιδί-θύμα «μαθαίνει» τον «κοινωνικό τρόπο» που πρέπει να «εφαρμόσει» ώστε να γίνει αποδεκτό από κοινωνικές ομάδες και να είναι με τους «αρχηγούς». Τελικά, δημιουργείται μία κοινωνία «αρχηγών και κοπαδιών» και περιθωριοποιημένων, και όχι μία κοινωνία αλληλοϋποστήριξης, συνοχική, δημιουργική.

Τα παιχνίδια εξουσίας ανάμεσα στα παιδιά έχουν ως αποτέλεσμα, να αποκρύπτονται πολλά περιστατικά θυματοποίησης από τους εκπαιδευτικούς αλλά και από τους γονείς των παιδιών, σαν να υπάρχει κάποιο είδος σιωπηλής συμφωνίας η

οποία ξεφεύγει από τη δυαδική σχέση δράστη / θύματος. Συνήθως το θύμα φοβάται να μιλήσει και η όλη κατάσταση παίρνει ανησυχητικές διαστάσεις μέσα στη σχολική μονάδα, αλλά πολλές φορές και έξω από αυτήν, υπονομεύοντας και παρεμποδίζοντας κάθε προσπάθεια αντιμετώπισης. Επιπλέον, όταν οι προσπάθειες αντιμετώπισης της σχολικής βίας κατευθύνονται μόνο προς τους δράστες ή και τα θύματα, οι ενδεχόμενες ωφέλειες είναι συνήθως προσωρινές, λόγω των πιέσεων που δέχονται από την ομάδα να συνεχίσουν να συμπεριφέρονται με το συνηθισμένο γνωστό τρόπο (Βασιλείου 2007, σελ. 1072-1073).

Τα τελευταία χρόνια αρκετοί μελετητές ασχολούνται με την βία και την επιθετική συμπεριφορά στο χώρο του σχολείου. Οι έρευνες προσπαθούν, μεταξύ άλλων, να διακρίνουν την επιθετικότητα από τη βία, τις καταγράφουν μορφές επιθετικής συμπεριφοράς, να ερμηνεύσουν την αύξηση της επιθετικής ανάλογα με την ηλικία. Με το ζήτημα ασχολούνται επιστήμονες από το χώρο της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Παιδαγωγικής, της Εγκληματολογίας.

Με τον όρο βία, σύμφωνα με τη Μπεζέ (1998, σελ.63) περιγράφονται ποικίλες και διαφορετικές διαθέσεις, πράξεις, συμπεριφορές, από την επιθυμία καταστροφής αντικειμένων, την απειθαρχία, τους βανδαλισμούς, έως και την προσβολή ή τη σεξουαλική κακοποίηση.

Χρησιμοποιούνται διάφοροι όροι για να εκφράσουν τον όρο «σχολική βία». Ο πιο διαδεδομένος είναι ο όρος bullying. Εμείς θα προτιμήσουμε αντί του όρου σχολική βία, να χρησιμοποιήσουμε τον όρο σχολικός εκφοβισμός. Σύμφωνα με τον Olweus (1993) μπορούμε να μιλήσουμε για εκφοβισμό όταν ένας μαθητής/ μαθήτρια ενοχλείται επανειλημμένα, από ένα ή περισσότερα άτομα μ'έναν τρόπο που δεν του/ της αρέσει, αλλά δεν θεωρείται εκφοβισμός όταν δύο μαθητές περίπου της ίδιας δύναμης φιλονικούν, παλεύουν ή έχουν έναν καυγά στην αυλή του σχολείου. Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για συνειδητή ενέργεια. Υπάρχουν αρκετές μορφές σχολικού εκφοβισμού.

Ο σωματικός εκφοβισμός: η επίθεση, το χτύπημα, το σπρώξιμο, άλλες συμπεριφορές που σχετίζονται με τη σωματική επιθετικότητα, βανδαλισμοί, βίαιη είσπραξη χρηματικού ποσού, απειλή με όπλο, σωματικές πράξεις που ταπεινώνουν, μη δίκαιο παιχνίδι με κόλπα καθώς και το κλέψιμο.

Ο λεκτικός εκφοβισμός: τα παρατσούκλια, οι απειλές και οι κατάρες, αρνητικά σχόλια ή πειράγματα για την εμφάνιση, το ντύσιμο ή τις πράξεις του

ατόμου με στόχο την υποτίμηση, το ντρόπιασμα, την δημόσια διαπόμπευση και τον χλευασμό του καθώς και ο εξοστρακισμός αυτού από την ομάδα.

Ο κοινωνικός εκφοβισμός: το κουτσομπολιό για ένα παιδί ή οι ψευδείς διαδόσεις για το θύμα, η ψυχολογική βία η οποία επίσης έχει ως άμεσο στόχο τον αποκλεισμό του παιδιού από την ομάδα.

Ο σεξουαλικός εκφοβισμός: σεξουαλική κακοποίηση, τα σεξουαλικά υπονοούμενα καθώς και η παρακολούθηση της ιδιωτικής ζωής του θύματος (λόγω σωματικών ανωμαλιών ή σεξουαλικών ιδιαιτεροτήτων).

Ο φυλετικός εκφοβισμός: ρατσιστικά σχόλια για ένα άτομο.

Τα τελευταία χρόνια μια καινούρια μορφή εκφοβισμού, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (cyberbullying) κάνει την εμφάνιση του. Αναφέρεται σε επιθετικές πράξεις που ασκούνται μέσω του διαδικτύου με ηλεκτρονικά μηνύματα (emails) ή σε χώρους συνομιλίας (chatrooms). Οι ειδικοί προτείνουν στους γονείς ως τρόπους για τον περιορισμό της βίας των ηλεκτρονικών μέσων, τον έλεγχο των προγραμμάτων, παιχνιδιών και videochip, τη χρήση screening για το διαδίκτυο, οι επιλογές να γίνονται από κοινού με τα παιδιά, οι γονείς να παρακολουθούν/ παίζουν μαζί με τα παιδιά τους ώστε να τους εξηγούν τα όσα βλέπουν, να δίνουν ερμηνείες και να συζητούν τυχόν προβληματισμούς και φοβίες που προκαλούνται. Σε κάθε περίπτωση δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα ηλεκτρονικά μέσα ψυχαγωγίας δεν θα πρέπει να αποτελούν την «εύκολη λύση».

Αρκετές έρευνες επίσης εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στα χαρακτηριστικά του θύτη και του θύματος. Και οι δύο είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι διαθέτουν χαμηλή αυτοεκτίμηση.

3.3: Οι τύποι της επιθετικής συμπεριφοράς

Ο Βουιδάσκη (1992, σελ. 113 – 114), διακρίνει τρεις τύπους επιθετικών παιδιών ή μαθητών ανάλογα με την επιθετική τους συμπεριφορά, που αντιστοιχούν στις τρεις κοινωνικές τάξεις της προέλευσης και της καταγωγής των γονέων τους.

Ο πρώτος τύπος χαρακτηρίζεται από έκδηλη επιθετική συμπεριφορά και παρατηρείται ιδιαίτερα στα αγόρια και στους νέους της κατώτερης κοινωνικής τάξης. Παρουσιάζει την τάση για ανεξέλεγκτη αντικοινωνική συμπεριφορά που εκδηλώνεται σε καταστάσεις, στις οποίες δεν αναμένεται τιμωρία.

Ο δεύτερος τύπος ανήκει στο συνεσταλμένο επιθετικό άνθρωπο που έχει μια ισχυρή αναστολή επιθετικότητας. Η επιθετικότητά του δεν εκδηλώνεται ανοιχτά, απασχολεί μάλλον τη φαντασία του και εμφανίζεται σε συγκεκριμένες μορφές. Αυτή η επιθετική συμπεριφορά συναντάται συχνά σε άτομα της μεσαίας κοινωνικής τάξης.

Ο τρίτος τύπος είναι κυρίως ο κοινωνικά αποδεκτός. Είναι ο τύπος με αυτοπεποίθηση και ικανότητα για πραγματικά κριτική παρατήρηση, εκδηλώνει την επιθετικότητά του με έλεγχο χωρίς να προκαλεί κοινωνική ζημιά και συναντάται κυρίως στην ανώτερη κοινωνική τάξη.

Οι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι η ανθρώπινη επιθετικότητα εκφράζεται με διάφορους τρόπους (Βουιδάσκης, 1987, σελ. 22-23)

Έκδηλη-Λανθάνουσα: Έκδηλη μορφή επιθετικότητας είναι εκείνη που μεταβάλλεται σε συμπεριφορά και είναι δυνατόν να παρατηρηθεί και λανθάνουσα εκείνη η μορφή που εμφανίζεται μόνο στην περιοχή του συνειδητού και του ασυνειδητού. Μπορεί, δηλαδή, η επιθετικότητα να είναι ‘ορατή’, ‘έκδηλη’ αλλά και ‘αόρατη’, ‘λανθάνουσα’.

Άμεση-Έμμεση: Η διαφορά μεταξύ άμεσης και έμμεσης μορφής επιθετικότητας βρίσκεται στο αντικείμενο προς το οποίο κατευθύνεται η επιθετική ενέργεια. Η άμεση επιθετικότητα στρέφεται κατευθείαν εναντίον του αντικειμένου που σκοπεύει να βλάψει, ενώ η έμμεση μορφή μετατοπίζεται από το αρχικό της αντικείμενο σε ένα υποκατάστατο.

Εξωστρεφής-Εσωστρεφής: Η εξωστρεφής κατευθύνεται προς τον έξω κόσμο, η εσωστρεφής εναντίον του ίδιου προσώπου από το οποίο προέρχεται σαν ‘αυτοεπιθετικότητα’.

Φυσική-Ψυχική: Η διαφορά μεταξύ αυτών των δύο αναφέρεται στη μορφή εκδήλωσης της επιθετικότητας στη συμπεριφορά. Η φυσική επιθετικότητα εκδηλώνεται σε πράξη που βασίζεται στην πρόθεση να προξενήσει σωματική βλάβη σε ένα πρόσωπο ή ζώο, ενώ η ψυχική εμφανίζεται με συμβολική και μεσολαβητική μορφή.

Εκφραστική-Συντελεστική: Η εκφραστική επιθετική πράξη γίνεται η ίδια αυτοσκοπός (επιθετικότητα για την επιθετικότητα) και συνοδεύεται άμεσα με οξυθυμικές διεγέρσεις. Αντίθετα η συντελεστική μορφή επιθετικότητας υπηρετεί μόνο

σαν μέσο για την πραγματοποίηση ενός συγκεκριμένου σκοπού έξω από την πραγματική ενέργεια.

Κοινωνική-Αντικοινωνική: Κοινωνικές επιθετικές είναι μορφές εχθρικών πράξεων που γίνονται αποδεκτές μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμό στο πλαίσιο των κοινωνικών κανόνων και αξιών. Στις αντικοινωνικές επιθετικότητες συμπεριλαμβάνονται όλες εκείνες οι πράξεις που γίνονται ταμπού και καθιερώνονται αρνητικά με νόμιμους και ηθικούς κανόνες του κοινωνικού συστήματος.

3.3.1 Τρόποι έκφρασης της επιθετικότητας του παιδιού

Γενικά, το επιθετικό παιδί χαρακτηρίζεται από αντικοινωνική επιθετική συμπεριφορά που προκαλεί αρνητικές συνέπειες για την οικογένεια, το σχολείο, την κοινωνία ακόμα και για την επαγγελματική σταδιοδρομία. Η «διάγνωση» του επιθετικού παιδιού πρέπει να είναι προσεκτική, και πρέπει να υπάρχει προσεκτική παρατήρηση και καταγραφή των συμπτωμάτων. Αυτή η καταγραφή θα πρέπει να γίνει με χρονολογική σειρά με σκοπό να υποβοηθήσει τον ειδικό που θα ασχοληθεί με συγκεκριμένο παιδί. Αυτά τα συμπτώματα επιθετικής συμπεριφοράς αναλύονται παρακάτω (Κουντούρης, 2006 σελ. 17-22):

α) *Εκρήξεις θυμού* : Είναι πολύ εύκολο να αναγνωριστούν από τις πρώτες μέρες της εμφάνισής τους και από πολύ μικρή σχεδόν βρεφική ηλικία. Κατά κανόνα, το παιδί χωρίς κανένα ιδιαίτερο λόγο και πολύ γρήγορα εμφανίζει μια κρίση θυμού, η οποία διαρκεί περίπου τρεις ώρες με ένα ακατανόητο πείσμα και μια ακραία τάση επιθετικότητας για οτιδήποτε, αναλογικά με τη σωματική δύναμή του. Το παιδί κατά κανόνα δεν έχει συνείδηση της κρίσης του θυμού ούτε κάποιο είδος ελέγχου.

β) *Συχνές συγκρούσεις με ενήλικες* : Χωρίς κανένα ιδιαίτερο λόγο υπάρχει μια έκφραση επιθετικότητας με έντονη επιθυμία για σύγκρουση σε οποιαδήποτε ώρα της ημέρας, η οποία κατά κανόνα αυξάνεται. Αυτό μπορεί να επαναλαμβάνεται σε όλη τη διάρκεια της ημέρας ή ακόμα κατά τη διάρκεια του ύπνου, όπου μετά από ένα απότομο ξύπνημα υπάρχει έντονη επιθυμία σύγκρουσης. Κύριο σύμπτωμα είναι η αντίδραση σε οποιαδήποτε υπόδειξη ή κανόνα από μέρους των ενηλίκων.

γ) *Προκαλεί και μεταφέρει την ευθύνη*: Το επιθετικό παιδί συνεχίζει να δημιουργεί ένταση και ποτέ δεν δέχεται πως φέρει ευθύνη. Προκαλεί τους συμμαθητές του, τους γονείς ή και άλλα πρόσωπα του στενού του περιβάλλοντος. Με

τις πράξεις του αυξάνει την ένταση ή το θυμό κάποιων ανθρώπων, ή κλέβοντας ή χτυπώντας ή έχοντας οποιοδήποτε άλλο ύπουλο τρόπο.

δ) *Γέλιο και πρόκληση* : Μια άλλη τακτική είναι, χωρίς κανένα ιδιαίτερο λόγο, να γελά έντονα και με προκλητικό και επιθετικό τρόπο έτσι ώστε να προκαλέσει το θυμό ή την αντίδραση κάποιων άλλων με τελικό σκοπό τη σύγκρουση, για την οποία, όπως αναφέραμε παραπάνω, δε φέρει ευθύνη.

ε) *Θυμός, ευερεθιστότητα* : Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό είναι ο θυμός και η ευερεθιστότητα που εμφανίζονται πολύ τακτικά ή η ευερεθιστότητα που εμφανίζεται χωρίς κανένα λόγο, σε οποιαδήποτε στιγμή της ημέρας, με οποιοδήποτε τρόπο και χωρίς ιδιαίτερη πρόκληση. Πολλές φορές σε συνδυασμό με το θυμό φαντάζεται απλές ενέργειες των άλλων ως πρόκληση και επιτίθεται.

στ) *Εκδίκηση και κακοήθεια* : Δύο από τα κύρια χαρακτηριστικά που διακρίνουν το επιθετικό παιδί σε κάθε ενέργεια του κατά την διάρκεια της ημέρας. Βασικό είναι πως δεν χρειάζεται πρόκληση για να εμφανιστούν αυτά. Η εκδικητικότητα βρίσκεται μέσα στο πλαίσιο του επιθετικού παιδιού. Το εκδικητικό παιδί είναι κατά βάση και αυτό ένα επιθετικό παιδί.

ζ) *Καβγάδες με τα άλλα παιδιά* : Ένα από τα πιο συχνά γνωρίσματα του επιθετικού παιδιού. Αυτό το χαρακτηριστικό το ξεχωρίζει σαν μία έντονη αρνητική, επιθετική προσωπικότητα. Το παιδί «αρέσκεται» να δημιουργεί καβγάδες με την παραμικρή αφορμή, φωνάζει, μαλώνει συνέχεια. Αυτή η συμπεριφορά προφανώς υπάρχει και μέσα στο οικογενειακό του περιβάλλον.

η) *Εκφοβισμός, εκβιασμός* : Τα δύο αυτά στοιχεία αποτελούν συμπτώματα του επιθετικού παιδιού. Συμβαίνουν κατά τη διάρκεια της ημέρας, με ιδιαίτερη ένταση κατά τις πρωινές ώρες όταν ξυπνά με αυξημένη ενέργεια.

θ) *Βασανισμοί ζώων* : Το κατεξοχήν αναγνωριστικό σύμπτωμα της επιθετικότητας και της διαταραγμένης προσωπικότητας του επιθετικού παιδιού. Κατά κύριο λόγο, τα ζώα που βασανίζονται, είναι αυτά που μπορεί να πιάσει πιο εύκολα, είναι δύσκολο να αντισταθούν, να δαγκώσουν ή να γρατσουνίσουν, ή πρόκειται για γέρικα όντα αδύναμα σε αντίσταση.

ι) *Ψέμα* : Το επιθετικό παιδί λέει συνεχώς ψέματα σε ότι αφορά την εξασφάλιση αγαθών ή προνομίων χωρίς κόπο. Το ψέμα είναι απλοϊκό, χονδρό-κατασκευασμένο ή μπορεί να είναι και «λεπτό», με ιδιαίτερη προσοχή. Αυτό εξαρτάται από την ευφυΐα του επιθετικού παιδιού και στον άνθρωπο στον οποίο απευθύνεται.

ια) *Βρισιά, κλεισιά* : Αυτό το χαρακτηριστικό κυρίως εμφανίζεται στη σχολική ηλικία ή στην αρχή της εφηβείας και εξελίσσεται από απλή συνήθεια μέχρι το τέλος της ζωής. Αν δεν ληφθούν έγκαιρα μέτρα ή από τυχαίο γεγονός δεν διακοπεί η συμπεριφορά αυτή ή αν η αυστηρότητα των γονέων και η δύναμη να συγκρατήσουν το παιδί δεν επαρκεί, το ακολουθούν μέχρι το τέλος της ζωής του, και το οδηγούν πολλές φορές στην περιθωριοποίηση.

ιβ) *Τραυματισμοί ανθρώπων και σεξουαλικές πράξεις* : Άλλη μια σημαντική έκφραση της παραβατικής συμπεριφοράς. Πρόκειται για ένα ακόμα κρίκο της αλυσίδας της παραβατικότητας. Εδώ, πλέον, πρέπει να αρχίσουμε να λαμβάνουμε πιο αυστηρά κοινωνικά μέτρα.

ιγ) *Πυρομανία, καταστροφές, επιθέσεις* : Οι συμπεριφορές αυτές είναι ένα μείγμα της επιθετικής του συμπεριφοράς, ανάλογα με τις παρέες που κάνει και τον κοινωνικό περίγυρο στον οποίο βρίσκεται. Ουσιαστικά, με αυτό κλείνει ένας γνωστός κύκλος συμπτωμάτων που αναφέραμε παραπάνω

ιδ) *Υπερκινητική συμπεριφορά* : Πολλά παιδιά και έφηβοι με επιθετική συμπεριφορά ή αντικοινωνικό χαρακτήρα είναι πολύ τακτικά ανήσυχα, εκρηκτικά και συχνά είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν. Περίπου στο 50% των περιπτώσεων της επιθετικής συμπεριφοράς του παιδιού βρίσκουμε σε συνδυασμό και ένα υπερκινητικό σύνδρομο, ή όπως ονομάζεται διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ ή ADHD) παιδιά παρουσιάζουν έλλειψη προσοχής, παρορμητική και υπερκινητική συμπεριφορά, ή πολλές φορές και τα δύο. Η συμπτωματολογία του ADHD χωρίζεται σε δύο μέρη, σε πρωτογενή και σε δευτερογενή συμπτώματα. Τα πρωτογενή συμπτώματα είναι διάσπαση προσοχής, αυθόρμητες κινήσεις και υπερκινητικότητα. Τα δευτερογενή συμπτώματα είναι δυσκολίες στην συμπεριφορά, σχολική αποτυχία που πιθανόν να έχει να κάνει και με άλλες μαθησιακές δυσκολίες, επίσης έλλειψη φίλων ή έλλειψη κοινωνικών σχέσεων και χαμηλή αυτοπεποίθηση. Κυρίως εμφανίζεται ο συνδυασμός αυτός κατά την πρώτη παιδική ηλικία ή στον πρώτο παιδικό σταθμό για να κλιμακωθεί αργότερα στο γυμνάσιο ή στο λύκειο και κατόπιν μπορεί να παραμένει σαν η πλέον ανάμεικτη επιθετική συμπεριφορά για όλη του τη ζωή.

Τα συμπτώματα της επιθετικής συμπεριφοράς που περιγράψαμε παραπάνω δεν εμφανίζονται όλα μαζί σε όλα τα παιδιά. Όμως από πολύ νωρίς εμφανίζονται οικογενειακά προβλήματα με συγκρούσεις ανάμεσα σε γονείς, αδέρφια και το επιθετικό παιδί. Εξαιτίας αυτών δυναμώνει η επιθετική συμπεριφορά και ίσως είναι ο

λόγος που απομακρύνονται τα παιδιά από το κοινωνικό ή οικογενειακό περιβάλλον και ψάχνουν να βρουν καινούριες παρέες και κάπως έτσι εξελίσσεται ένας φαύλος κύκλος. Η απαξίωση που νιώθουν τα παιδιά μειώνει το αίσθημα αυτοπεποίθησης και αυξάνει την αίσθηση της έλλειψης αγάπης με αποτέλεσμα να δυναμώνουν οι «κακές» παρέες και να γίνεται πιο έντονη η αναζήτηση άλλης κοινωνικής λύσης, η οποία κατά κανόνα είναι η παραβατική συμπεριφορά.

Όμως το να είναι ένα παιδί «επιθετικό» δημιουργεί και διάφορα άλλα παράπλευρα και αρνητικά αποτελέσματα, όπως :

α) *Αποφυγή μάθησης και αποφυγή οικογενειακής ζωής* : Δύο από τα πιο σημαντικά συμπτώματα μόνα τους ή σε συνδυασμό. Αρχίζουν κυρίως από τη μέση σχολική ηλικία και φτάνουν μέχρι και την ηλικία του γυμνασίου. Συνδυάζονται πολύ τακτικά με όλα τα άνω συμπτώματα, και επιπλέον με τη λήψη ουσιών ή οποιαδήποτε άλλη εγκληματική ενέργεια.

β) *Γνωστικές διαταραχές και σχολικά προβλήματα* : Επίσης, ένα ποσοστό άνω του 50% εμφανίζεται σε επιθετικά παιδιά ο συνδυασμός της πεισματικής επιθετικής συμπεριφοράς με διαταραχές της γλώσσας, της γραφής και του σχεδίου. Αυτό διαπιστώνεται ήδη από τους παιδικούς σταθμούς και αργότερα στην προσχολική ηλικία. Κυρίως, με την πρόοδο του χρόνου στο σχολείο ο συνδυασμός αυτός μπορεί να είναι τόσο δυνατός ώστε ένα παιδί να μπορεί να διαταράξει όλη τη λειτουργία της σχολικής τάξης με αποτέλεσμα η συμπεριφορά αυτή να στρέφεται εναντίον του, να το απομονώνει, να δέχεται την επιθετικότητα ή την αδιαφορία του δασκάλου, με αποτέλεσμα τη δική του αντικοινωνική συμπεριφορά. Επίσης, πολύ τακτικά εμφανίζεται ένα ιδιαίτερο πρόβλημα για αυτό το παιδί που είναι η απόρριψη ή η άρνηση συναναστροφής με τους υπολοίπους, με αποτέλεσμα την πλήρη απομόνωσή του και την περαιτέρω άσχημη ψυχολογική του κατάσταση.

γ) *Προβλήματα απαξίωσης και κατάθλιψης* : Αν και αρχικά τα επιθετικά παιδιά δίνουν την εντύπωση του ισχυρού υποφέρουν από τα αισθήματα απαξίωσης, μη εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και καταθλιπτικής δυσθυμίας. Δε δείχνουν καμία διάθεση για παιχνίδι, δε βλέπουν το μέλλον αισιόδοξα και αναπτύσσουν μια απάθεια. Η απάθεια και η απομόνωση αυτή οδηγούν σε περαιτέρω επιθετικότητα, αλλά σε περίπου 20% των παιδιών μπορεί να οδηγήσει σε ακραία συμπεριφορά μέχρι και εγκληματικές εκρήξεις.

3.3.2 Χαρακτηριστικά του επιθετικού παιδιού

Τα παιδιά που εκδηλώνουν επιθετικότητα παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά

Κύριο χαρακτηριστικό της επιθετικής συμπεριφοράς είναι η επιθυμία να προκαλέσει ζημιά στον άλλον από πρόθεση. Όσο καταστροφική και επικίνδυνη αν είναι μια ενέργεια δεν χαρακτηρίζεται ως επιθετική, αν γίνεται ακούσια. Επιθετικότητα έχουμε μόνο όταν υπάρχει σκόπιμη εχθρική πράξη.

Εκτός της εχθρικής επιθετικότητας, που κατευθύνεται προς πρόσωπα και συνοδεύεται από αρνητικά συναισθήματα, υπάρχει και ένα δεύτερο είδος επιθετικότητας, η λεγόμενη συντελεστική επιθετικότητα, που αποσκοπεί στην απόκτηση ή διατήρηση κάποιου αντικειμένου, στην κυριαρχία περιοχής ή στην εξασφάλιση δικαιώματος (Καράτζιου 2000). Η μορφή αυτή επιθετικότητας είναι απρόσωπη. Προκαλείται βέβαια ζημιά στους άλλους από μια τέτοια επιθετική ενέργεια, αλλά μόνο εμμέσως. Όπως θα δούμε παρακάτω, έχει διαπιστωθεί ότι, κατά την προσχολική ηλικία, η επιθετικότητα είναι κυρίως συντελεστικής μορφής. Με την πάροδο της ηλικίας μειώνεται το είδος αυτό και αυξάνει η εχθρική επιθετικότητα, η οποία στρέφεται αρχικά προς τους γονείς και αργότερα προς τους συνομηλίκους.

Τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά είναι συνήθως ανυπάκουα, αρνητικά, δείχνουν απάθεια και παρουσιάζουν αντιδραστική και προκλητική συμπεριφορά προς τα μέλη της οικογένειάς τους, τους δασκάλους και γενικά προς τα άτομα που κατέχουν εξουσία. Η αντιδραστική και επιθετική συμπεριφορά των παιδιών δημιουργεί προβλήματα στις σχέσεις τους με την οικογένεια, τους συνομηλίκους και το σχολείο. Δημιουργεί όμως προβλήματα και στα ίδια τα παιδιά γιατί δεν τους δίνει τη δυνατότητα να μάθουν κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές, οι οποίες θα αποτελέσουν αργότερα τη βάση για την ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο (Μάνεσης, 2004).

Για να καταλήξουμε στο χαρακτηρισμό ενός παιδιού ως επιθετικό, θα πρέπει να συνυπάρχουν τα εξής στοιχεία: η διαρκής επιθετική συμπεριφορά του παιδιού, η ηλικία και το φύλο του παιδιού, ο βαθμός εχθρότητας, μίσους και εκδίκησης προς τους άλλους, η δύναμη που έχει το παιδί να ελέγχει τον εαυτό του και να σταματήσει να προκαλεί πόνο στους άλλους, νιώθοντας πως κινδυνεύει η ασφάλειά τους.

3.4 Συμπέρασμα

Στο κεφάλαιο αυτό αναφερθήκαμε στις μορφές επιθετικότητας καθώς και στους τύπους της επιθετικής συμπεριφοράς. Ακόμη, μιλήσαμε για τα χαρακτηριστικά και τους τρόπους έκφρασης της επιθετικότητας του παιδιού. Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα αίτια που επιδρούν στην εκδήλωση επιθετικότητας των παιδιών, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, οι ομάδες των συνομηλίκων, το φύλο, η τηλεόραση και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

4.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά στα αίτια που επιδρούν στην εκδήλωση επιθετικότητας των παιδιών, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, οι ομάδες των συνομηλίκων, το φύλο, η τηλεόραση και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια.

4.2 Αίτια επιθετικής συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια

Η οικογένεια αποτελεί το σημαντικότερο φορέα κοινωνικοποίησης των παιδιών και συμβάλει στην ανατροφή τους και στην διαμόρφωση του χαρακτήρα τους. Αυτή η διαμόρφωση της κοινωνικοποίησης θα καθορίσει αν το παιδί θα είναι επιθετικό ή όχι. Η εκδήλωση επιθετικότητας μπορεί να συμβεί στις παρακάτω περιπτώσεις:

α) Το παιδί μιμείται τις συμπεριφορές των ατόμων, με τα οποία ζει μαζί τις περισσότερες ώρες της ημέρας, κυρίως των γονέων. Οι επιστήμονες συμπεραίνουν ότι η βία στην οικογένεια γεννά βία. Περισσότερο ευάλωτοι είναι κυρίως οι γονείς με έντονο άγχος, με χαμηλό πολιτισμικό, κοινωνικό, οικονομικό κεφάλαιο, νεαροί σε ηλικία, με πολλά παιδιά, χρήστες ουσιών, κακοποιηθέντες, οι ίδιοι ως παιδιά (Πυργιωτάκης, 1984, σελ. 75).

β) Η συμπεριφορά των γονέων απέναντι στο παιδί. Ορισμένοι γονείς είναι υπερβολικά αυστηροί ή υπερβολικά παραχωρητικοί, όταν είναι αδιάφοροι και αγνοούν τελείως ή/και απορρίπτουν το παιδί, συμβάλλουν άθελα τους στην εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς. Η συνεχής κηδεμόνευση και εξάρτηση, η ενοχλητική ανάμειξη στην προσωπική ζωή των παιδιών, η διεκδίκηση από μέρους των παιδιών των δικαιωμάτων τους, η διαφορά ηλικίας δημιουργούν ανάμεσα στα παιδιά και στους γονείς ένα κενό διαπροσωπικής, πολιτισμικής και ιδεολογικής επικοινωνίας, με αποτέλεσμα την επιθετικότητα και τη σύγκρουση (Πυργιωτάκης, 1984, σελ. 77).

γ) Η κακοποίηση που υφίστανται τα παιδιά από τους γονείς. Όταν τα παιδιά κακοποιούνται, μαθαίνουν σε αυτό τον τρόπο ζωής και τον μεταφέρουν (Δημητριάδης, 2008, σελ. 5). Όταν αναφερόμαστε σε κακοποίηση εννοούμε τη σωματική, τη σεξουαλική, την αποστέρηση τροφής, ακόμα και την προμελετημένη

δηλητηρίαση, αλλά και διάφορες μορφές παραμέλησης (ασφάλειας, συναισθηματική, ιατρικής φροντίδας κλπ.).

δ) Το άγχος στην οικογένεια: Τα οικονομικά προβλήματα, οι διαταραγμένες σχέσεις γονέων, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους ανθρώπους, διευκολύνουν την εμφάνιση της επιθετικής συμπεριφοράς. Τα παιδιά αυτά γίνονται επιθετικά μέσω του μηχανισμού άμυνας που ονομάζεται «ταύτιση με τον επιτιθέμενο». Δηλαδή το παιδί φοβάται αυτόν που επιτίθεται και για να αποφύγει το φόβο αυτόν, εσωτερικεύσει το πρότυπο του επιτιθέμενου και κάνει το ίδιο.

ε) Η προσπάθεια του παιδιού να διεκδικήσει τη θέση που νομίζει πως του αξίζει μεταξύ των αδελφών του μέσα στην οικογένεια, γίνεται πολλές φορές σοβαρή προϋπόθεση για το ξεπέρασμα έντασης και επιθετικότητας στον οικογενειακό χώρο. Για το παιδί, σύμφωνα με την άποψη του Dreikurs «ο νεότερος επιτυχημένος αδελφός του βοηθάει και αυτός στην καταρράκωση της αυτοπεποίθησής του. Η υπερβολική του φιλοδοξία έχει σαν βάση το συναίσθημα ότι είναι παραγκωνισμένος από τον αδελφό του» (Μακρή – Μπότσαρη, 2007, σελ. 220). Αυτό το αίσθημα της καταρράκωσης και του παραγκωνισμού είναι πολύ ισχυρό και ικανό να προκαλέσει συγκρούσεις μεταξύ των παιδιών και την επιθετικότητα των γονέων τους.

Η οικογένεια αποτελεί έναν δυναμικό χώρο κοινωνικοποίησης και αγωγής, ο οποίος όμως παράλληλα αποτελεί πρόσφορο και ευαίσθητο έδαφος για την εμφάνιση συγκρούσεων μεταξύ των μελών της. (Βουιδάσκης, 1983,σελ.116). Η επιθετικότητα μέσα στην οικογένεια, εκδηλώνεται ως βία μεταξύ των συζύγων ή μεταξύ των αδελφών, ως κακομεταχείριση των παιδιών από τους γονείς τους, αλλά και ως επιθετικότητα των παιδιών απέναντι στους γονείς.

Ο Goldstein, ανάγει τα αίτια της επιθετικότητας στο ίδιο το πρόσωπο του κάθε συζύγου, στις εμπειρίες τους από τις οικογένειες καταγωγής τους, αλλά και στην επίδραση των κοινωνικών αξιών και κανόνων.

Αίτια που ανάγονται στο πρόσωπο και μπορεί να ωθήσουν το άτομο στην χρήση βίας, μπορεί να είναι μια ασθένεια, αλλά και κάποιο ασταθές αυτοσυναίσθημα, όταν το άτομο βρίσκεται κάτω από μια έντονη ψυχολογική επιβάρυνση. Η σωματική τιμωρία, των παιδιών από τους γονείς τους και γενικά η χρήση βίας εκ μέρους τους συνδέεται με την γονική αγάπη παρά το γεγονός ότι οι συνέπειες στην ψυχολογία του παιδιού είναι ολέθριες.

Εκτός από το μειωμένο αυτοσυναίσθημα, αποδίδονται στους άνδρες, ορισμένες κλίσεις βίας. Οι κλίσεις αυτές μπορεί να σχετίζονται με βίαιες

οικογενειακές εμπειρίες. Οι άνδρες εκείνοι οι οποίοι έζησαν σε οικογένειες που κυριαρχούσε η βιαιοπραγία έχουν περισσότερες πιθανότητες να κακομεταχειρίζονται την σύζυγο ή τα παιδιά τους σε αντίθεση με εκείνους που έχουν μεγαλώσει σε ειρηνικές οικογένειες. Ότι βιώνει και μαθαίνει κανείς στην πατρική οικογένεια το συνεχίζει στην οικογένεια εναντίον της ορισμένα χαρακτηριστικά όπως το μειωμένο αυτοσυναίσθημα, το έντονο συναίσθημα εξάρτησης, τα έντονα συναισθήματα ενοχής, η έντονη κατάθλιψη και η πατροπαράδοτη αντίληψη του ρόλου της γυναίκας ευνοούν την χρήση βίας των ανδρών στις σχέσεις τους με την γυναίκα. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά ευθύνονται για την κακοποίηση των συζύγων.

Μια δεύτερη μορφή επιθετικότητας στην οικογένεια είναι η κακοποίηση των παιδιών, φυσική ή ψυχική από τους γονείς τους. Ως κακοποίηση θεωρείται και η παραμέληση και η σεξουαλική κακοποίηση. Βία, όμως από τους γονείς προς τα παιδιά τους, είναι και η ανθυγιεινή διατροφή, η υπερβολική χρήση ή χορήγηση φαρμάκων, επίσης η παρακώλυση της μόρφωσης .

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα πειράματα του Bandura , σχετικά με το κατά πόσο η παρατήρηση της επιθετικότητας οδηγεί τον παρατηρητή σε μεγαλύτερη συχνότητα επιθετικής συμπεριφοράς. Πιο συγκεκριμένα, ο Bandura, απέδειξε πως τα παιδιά έχουν μεγάλη ικανότητα να μιμούνται την κοινωνική συμπεριφορά των γονιών τους, αλλά και των άλλων και των άλλων προτύπων του περιβάλλοντος τους, ανεξάρτητα εάν αυτή είναι επιθετική ή οποιαδήποτε άλλη. Από πολύ νωρίς το άτομο μπορεί να αντιληφθεί και να πάρει τα χαρακτηριστικά της έξαψης του πατέρα και της μητέρας του. Οι εκπρόσωποι της ψυχανάλυσης μας πληροφορούν πως οι παρορμήσεις του παιδιού καταπιέζονται σημαντικά από την επιθετική συμπεριφορά και την επιβολή των γονιών τους. Η καταπίεση αυτή οδηγεί το παιδί σε αίσθημα εσωτερικής έντασης και διαμάχης, με απώτερο αποτέλεσμα την εκδήλωση οποιασδήποτε διαστροφής. Επί παραδείγματι, όσο το παιδί μεγαλώνει και κυρίως κατά την νεανική του ηλικία μπορεί να καταφύγει στη χρήση ναρκωτικών, ώστε να ζήσει έστω και λίγες στιγμές χωρίς επιθετικότητα ή ακόμη και για να εκδικηθεί με αυτόν τον τρόπο τους γονείς του.(Ζάχαρης, 1994 σελ.76-79).

4.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΑΙΤΙΑ

4.3.1 Το σχολείο

Το σχολείο είναι σήμερα ένας από τους σπουδαιότερους παιδαγωγικούς και μορφωτικούς παράγοντες που έχει επωμιστεί τις μεγαλύτερες ευθύνες για την αγωγή και την μόρφωση των παιδιών. Ωστόσο σημαντική είναι και η συμβολή του στην δημιουργία επιθετικής συμπεριφοράς.

Το σχολείο ως κοινωνικός θεσμός και βασικός φορέας κοινωνικοποίησης, επηρεάζει και καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τη διαδικασία δόμησης και εξέλιξης της προσωπικότητας του παιδιού. Στο δημοτικό σχολείο, οι δυσκολίες στην μάθηση και στην συμπεριφορά είναι συχνά συνδεδεμένες. Με το αυταρχικό συνήθως στυλ διαδικασίας, τις απαγορεύσεις και τους εξαναγκασμούς, ευνοεί σημαντικά την δημιουργία επιθετικού σχολικού κλίματος. Το παιδί που δεν μπορεί να παρακολουθήσει στο σχολείο και να επιτύχει στα μαθήματα, καταφεύγει τις περισσότερες φορές σε αρνητικές συμπεριφορές για να αμυνθεί αλλά και να προσελκύσει με αυτόν τον τρόπο την προσοχή των άλλων.

Μια από τις συνέπειες του αναλφαριθμητισμού είναι και η επιθετικότητα. Ο αναλφάβητος νιώθοντας κατώτερος από τους άλλους, ανίσχυρος, εξευτελισμένος αναζητά έναν άλλο ορισμό του εαυτού του. Πιστεύει ότι το σχολείο του δημιούργησε αυτήν την επιθετικότητα. Τον εξευτελισμό που νιώθει επειδή δεν γνωρίζει γραφή θέλει να τον υπερνικήσει με την επιθετικότητα.

Πολλές φορές μέσα στην σχολική τάξη παρατηρείται η επιθετική συμπεριφορά του δασκάλου απέναντι σε έναν μαθητή. Αυταρχικός τρόπος, διαταγές, απειλές τιμωρίας και άλλα χαρακτηρίζουν την επιθετική συμπεριφορά του δασκάλου. Οι μορφές επιθετικής συμπεριφοράς των δασκάλων από την πιο ήπια μέχρι την πιο σκληρή, αποτελούν αιτίες για την συσσώρευση επιθετικού δυναμικού στο παιδί. Έτσι ο μαθητής που αντιλαμβάνεται ότι ο παιδαγωγός του τον απωθεί και τον ειρωνεύεται, κλείνεται στον εαυτό του απογοητευμένος ή ενισχύει την προκλητική του συμπεριφορά με επιθετικότητα. (Παπαδόπουλος Ν. 1992).

Το σχολείο σαν κοινωνική ομάδα, δέχεται στο χώρο του μαθητές και δασκάλους, χωρίς κοινωνικές διακρίσεις από τα διάφορα κοινωνικά στρώματα, με διαφορετικές κοινωνικές τοποθετήσεις και διαφορετικό πνευματικό επίπεδο. Ως γνωστόν, ο δάσκαλος μετά τους γονείς, είναι αυτός που παίζει καθοριστικό ρόλο στην

κοινωνικοποίηση του παιδιού. Ασκει μεγάλη επίδραση πάνω στο παιδί καθώς είναι ώριμος άνθρωπος, με διαμορφωμένη προσωπικότητα και με ξεκαθαρισμένες πεποιθήσεις. Στην προσπάθεια του, λοιπόν, να συμβάλει στην κοινωνικοποίηση ενός ανθρώπου, είναι πιθανόν να αντικρίσει την άρνηση, την απογοήτευση κι άλλες δυσκολίες, που πιθανόν να τον οδηγήσουν στην επιθετική συμπεριφορά.

Ένας λόγος που μπορεί να οδηγήσει καμία φορά τον δάσκαλο στον 'στιγματισμό' ενός μαθητή ή σε επιθετικές ενέργειες, είναι η αδιαφορία, ίσως και η αδυναμία, ενός μαθητή για μάθηση, παρά το μεγάλο ενδιαφέρον του δασκάλου ή την επιμονή του σε μια απαράδεκτη συμπεριφορά παρά τις επανειλημμένες συστάσεις του δασκάλου, με αποτέλεσμα ο τελευταίος να θεωρεί τον μαθητή π.χ. τεμπέλη και επιθετικό. Εκτός αυτού, όμως, δεν είναι λίγες οι φορές που ο παιδαγωγός αρέσκεται να υπερηφανεύεται υπερβολικά για τις γνώσεις του και να περιφρονεί τον μαθητή για την άγνοια του, με αποτέλεσμα ο μαθητής να κλείνεται στον εαυτό του απογοητευμένος ή να ενισχύει την προκλητική του συμπεριφορά με επιθετικότητα.

Κάτω από τις συνθήκες τις αντιπαλότητας μέσα στην τάξη, το πνεύμα της άμιλλας, φθάνει στα όρια του ανταγωνισμού δηλητηριάζοντας την ατμόσφαιρα και κάνοντας δύσκολη τη σχολική συμβίωση μεταξύ των ίδιων των μαθητών, οδηγώντας αρκετές φορές στην αντιπάθεια και στις συγκρούσεις. Το παιδί αντικρίζοντας μέσα στο σχολικό περιβάλλον τον συναγωνισμό και ανταγωνισμό, συνειδητοποιεί αμέσως πως η αποτυχία στο χώρο αυτό αποδοκιμάζεται. Νιώθει τον δάσκαλο σαν αίτιο αυτής της αποτυχίας και τους συμμαθητές του σαν αντιπάλους που πρέπει να κινήσει παίρνοντας καλύτερους βαθμούς.

Ωστόσο, πέρα από τον συναγωνισμό μεταξύ των μαθητών που εκδηλώνεται σε επίπεδο επίδοσης στα μαθήματα, μπορεί να εκδηλωθεί και σε επίπεδο σωματικής δύναμης και υπεροχής. Μια δυναμική αναμέτρηση είναι αρκετή για να τοποθετήσει τους αντιπάλους σε ανάλογη θέση στη συνείδηση της ομάδας. Χαρακτηριστικό περιστατικό αποτελούν οι τσακωμοί ανάμεσα στους μαθητές μετά το σχολείο και καθώς γυρνούν στο σπίτι τους. Με το τέλος αυτού του περιστατικού καθορίζεται συνήθως ο ανώτερος και ο κατώτερος μεταξύ των δύο αντιπάλων, που μπορεί να κυριαρχεί σε όλη τη διάρκεια της σχολικής ζωής.

Συμπερασματικά, λοιπόν, βλέπουμε ότι το αυταρχικό στυλ αγωγής της οικογένειας, συνεχίζεται συχνά και στο χώρο του σχολείου. Το σχολείο με το αυταρχικό συνήθως στυλ διαδικασίας, τις απαγορεύσεις και τους εξαναγκασμούς, ευνοεί σημαντικά τη δημιουργία επιθετικού σχολικού κλίματος. Οι δυνατότητες

καλλιέργειας κλίματος σχολικής εμπιστοσύνης, περιορίζονται εξαιτίας της εχθρικής και απωθητικής στάσης του δασκάλου προς τους μαθητές η οποία παρόλο ότι εξασφαλίζει μια φαινομενική πειθαρχία, ενεργεί ανασταλτικά στη μάθηση και ευνοεί τη δημιουργία υποτακτικό-επιθετικής συνείδησης στους μαθητές.

4.3.2 Η ομάδα των συνομηλίκων

Οι περισσότερες θεωρίες της κοινωνικής ανέλιξης και της προσωπικότητας έχουν υπογραμμίσει τον κεντρικό ρόλο των συναλλαγών του παιδιού με τους γονείς τους. Εξίσου σημαντική θεωρείται πλέον και η ομάδα των συνομηλίκων παρά το γεγονός ότι μέχρι πρόσφατα κάτι τέτοιο αμφισβητούνταν από πολλούς ψυχολόγους. Σε αντίθεση με την σχέση με τους γονείς, οι σχέσεις των παιδιών μεταξύ τους, θεωρούνται περισσότερο δημοκρατικές, μιας και πρόκειται για συναλλαγή μεταξύ ίσων από κάθε άποψη. Η σημασία της ομάδας των συνομηλίκων, κλιμακώνεται για τα παιδιά, γρήγορα και έντονα κατά την προσχολική ηλικία.

Οι ομήλικοι διαμορφώνουν την κοινωνική συμπεριφορά και αργότερα την στάση και τις αξίες των παιδιών. Τα παιδιά επηρεάζονται από άλλα παιδιά, των οποίων την συμπεριφορά επιλέγουν ως πρότυπο και ενεργούν με βάση την άμεση και έμμεση ενθάρρυνση που παίρνουν από αυτά. Η μεταξύ τους υποστήριξη επιταχύνει τον σταδιακό απογαλακτισμό από τους γονείς και την ανάπτυξη αυτοελέγχου.

Από την ηλικία των έξι μηνών κιόλας, τα παιδιά αρχίζουν να δείχνουν θετικό ενδιαφέρον για τα άλλα βρέφη. Όσο μεγαλώνει το παιδί, τέτοιες συμπεριφορές γίνονται πολύ σαφέστερες. Γύρω στους δέκα μήνες, τα παιδιά αρέσκονται στο παιχνίδι με αντικείμενα. Παίζουν το καθένα ξεχωριστά και μόνο όταν δεν υπάρχουν διαθέσιμα παιχνίδια, θα παίξουν μεταξύ τους. Στην ηλικία των 3-4 ετών συμμετέχουν όλο και περισσότερο σε ομαδικά και οργανωμένα παιχνίδια.

Τα παιδιά που επικοινωνούν καλύτερα, έχουν κοινά ενδιαφέροντα, παίζουν μαζί και γενικότερα δεν συγκρούονται, αλλά είναι φίλοι. Από την ηλικία των δύο ετών παρατηρούνται, οι πρώτες ενδείξεις σχηματισμού ατομικών προτιμήσεων και φιλίας. Μέσα από αυτές τις σχέσεις μαθαίνεται η αμοιβαιότητα και η οικειότητα αφού αναπτύσσεται η αμοιβαιότητα των συναισθημάτων και η τάση να μοιράζονται προσωπικές εμπειρίες και ανησυχίες.

Όσο το παιδί μεγαλώνει και ωριμάζει, αυξάνει τις προσδοκίες του απέναντι στους φίλους του. Έτσι αλλάζει και η άποψη τους για την φιλία.

Στην προσχολική ηλικία τα παιδιά δεν δείχνουν να ενδιαφέρονται για σχέσεις που διαρκούν. Οι φίλιες τους είναι εύθραυστες και παροδικές ενώ βασίζονται περισσότερο στη γειτνίαση και σε κοινά ενδιαφέροντα για το παιχνίδι. Αντίθετα τα μεγαλύτερα παιδιά σκέφτονται τις φίλιες ως σχέσεις βασισμένες βαθιά και ουσιαστικά συναισθήματα και όχι σαν ευκαιριακές επαφές. Από τα πέντε έτη έως και την εφηβεία οι αντιλήψεις των παιδιών για την φιλία εξελίσσονται μέσα από διάφορα στάδια. Ενώ λοιπόν αρχικά οι φίλοι είναι σύντροφοι του παιχνιδιού έπειτα γίνονται άμεσοι συνεργάτες και τέλος κρίνονται με βάση την κατανόηση. Αυτοί αποτελούν μια σημαντική πηγή υποστήριξης για τα παιδιά. Η υποστήριξη αυτή παίρνει την μορφή συναισθηματικής στήριξης και επιβεβαίωσης και ανταποκρίνεται στις ανάγκες για αυτοεκτίμηση, για βοήθεια στην επίλυση των πρακτικών προβλημάτων και συντροφικότητα.

Η συμμετοχή των παιδιών που βασίζεται στην συνεργασία για την επίτευξη κοινών στόχων προωθεί τον σχηματισμό ομάδας. Ο ανταγωνισμός μπορεί να είναι μια έννοια που προάγει την συνεργασία. Μπορεί όμως να πυροδοτεί την εχθρότητα και τη σύγκρουση ανάμεσα σε ομάδες ή και ανάμεσα στα μέλη της ίδιας ομάδας.

Κάποιες φορές οι σχέσεις μεταξύ των παιδιών των ομάδων δεν εξελίσσονται υποστηρικτικά. Οι περιορισμένες ή και προβληματικές συναλλαγές μεταξύ τους συνεπάγονται μειωμένες ευκαιρίες για την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων, είτε αναφέρονται στο πως πλησιάζονται οι άλλοι είτε αφορούν στην επίλυση διάφορων συγκρούσεων. Στην πρώτη παιδική ηλικία οι κοινωνικές σχέσεις συμπεριφοράς υπολείπονται κατά πολύ των εγωιστικών και επιθετικών αντιδράσεων. Αργότερα, στα χρόνια του δημοτικού, το μοίρασμα, η παροχή βοήθειας, η συμπάθεια και η ενσυναίσθηση αυξάνουν με γοργό ρυθμό.

Δεν είναι όμως όλες οι συναλλαγές των παιδιών θετικές. Είναι στοργικά μεταξύ τους, συνεργάζονται και βοηθούν το ένα το άλλο, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να γίνουν και εχθρικά. Τσακώνονται, φωνάζουν, πειραματίζονται, κριτικάρουν και μάλιστα πολύ αυστηρά, μαλώνουν και τσακώνονται κατά την διάρκεια του παιχνιδιού τους.

Όλα τα παιδιά εκφράζουν κάποια μορφή επιθετικότητας. Σε πολλές περιπτώσεις προκαλείται από ματαίωση, λόγω στέρησης, τιμωρίας, εμποδίων που παρουσιάζονται στην προσπάθεια επίτευξης στόχων και σε συναισθήματα άγχους ή απειλής της εκτίμησης. Βέβαια, η ματαίωση δεν οδηγεί πάντοτε στην επιθετικότητα, αλλά ούτε και το αντίθετο.

Η επιθετικότητα αλλάζει όσο το παιδί μεγαλώνει και παίρνει διάφορες μορφές αφού από εσωτερική, σιγά-σιγά εξωτερικεύεται, μεταφέρεται σε αντικείμενα του εξωτερικού χώρου αλλά και πρόσωπα, ενώ η ανάπτυξη των γλωσσικών δεξιοτήτων φέρνει την λεκτική επιθετικότητα. Μεγαλύτερη έξαρση παρατηρείται στην ηλικία των τεσσάρων ετών.

Τα παιδιά έχουν την τάση να απορρίπτουν τους συνομήλικους τους που εμφανίζουν αυξημένη επιθετικότητα και μέσω αυτής προσπαθούν να λύσουν τις διαφορές τους, βλέποντας τα άλλα παιδιά ανταγωνιστικά. Τα δημοφιλή παιδιά είναι περισσότερο φιλικά και υποστηρικτικά. Αυτή τους η συμπεριφορά επιβραβεύεται, γιατί είναι ασφαλώς πιο εύκολο για ένα παιδί που απολαμβάνει δημοτικότητας να είναι φιλικό προς τα άλλα παιδιά (Χουντουμάδη, 1994, σελ. 347-352).

4.3.3 Η επίδραση του φύλου

Η μορφή, το ύψος, η συχνότητα και η ένταση των επιθετικών αντιδράσεων του παιδιού, φαίνεται να εξαρτώνται κατά μεγάλο μέρος από τις εμπειρίες του. Η έρευνα της Florence Goodenough (Herbert 1989, σελ 31-33) σε 45 παιδιά, διαπίστωσε ότι τα αγόρια παρουσιάζουν μεγαλύτερη επιθετικότητα από ότι τα κορίτσια. Το γεγονός αυτό φαίνεται ότι οφείλεται τόσο σε βιοχημικούς όσο και σε κοινωνικούς λόγους.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η μεγαλύτερη επιθετικότητα του αγοριού οφείλεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην διαφορετική αναλογία της ανδρογόνου ορμόνης (Herbert 1989, σελ 31-33). Επίσης, πιστεύεται πως τα αγόρια είναι πιο επιθετικά λόγω της διαφορετικής ανατροφής που έχουν σε σχέση με τα κορίτσια. Στα κορίτσια η επιθετικότητα εκδηλώνεται συνήθως με λεκτικές επιθέσεις και συχνά παρατηρείται το φαινόμενο να στρέφουν την επιθετικότητα τους, προς τον ίδιο τους τον εαυτό, μέσα από ενέργειες αυτοτιμωρίας, ακόμη και επιχειρώντας να αυτοκτονήσουν. Αντίθετα, τα αγόρια εκδηλώνουν την επιθετικότητα τους, στρέφοντας την κυρίως προς άλλα αγόρια με βίαιες πράξεις.

Μερικές από τις διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, ως προς την επιθετικότητα μπορεί να οφείλονται στο γεγονός ότι οι γονείς έχουν την τάση να αποδοκιμάζουν περισσότερο τα κορίτσια, τα οποία ενσαρκώνουν το ρόλο του υπάκουου και ευαίσθητου πλάσματος που πρέπει να προσφέρει αγάπη και στοργή. Επειδή όμως η κοινωνία θέλει τους άνδρες απαιτητικούς και διεκδικητές, οι γονείς

έχουν την τάση να επιδοκιμάζουν την επιθετική συμπεριφορά των αρσενικών παιδιών τους και να την θεωρούν συστατικό στοιχείο «ανδροπρέπειας». Όμως, τις περισσότερες φορές, οι γονείς δεν έχουν επίγνωση της «ενισχυτικής» τους αυτής συμπεριφοράς (Herbert 1989, σελ 32).

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σχεδόν σε όλους τους πολιτισμούς, τα αγόρια λαμβάνουν περισσότερη ενθάρρυνση και λιγότερη τιμωρία για την επιθετική συμπεριφορά, από ότι τα κορίτσια.

4.3.4 Η επίδραση της τηλεόρασης και των ηλεκτρονικών παιχνιδιών

Το αν η επιθετικότητα είναι έμφυτη ή όχι, παραμένει αμφιλεγόμενο. Ακόμη κι αν δεχτούμε ότι υπάρχει στον γενετικό μας κώδικα, το σίγουρο είναι πως για να αναπτυχθεί χρειάζεται πρόσφορο έδαφος. Η ανθρώπινη προσωπικότητα διαμορφώνεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο οικογενειακό και κοινωνικό-πολιτιστικό περιβάλλον, το οποίο κατακλύζει το άτομο με αξίες και πρότυπα τα οποία κάθε φορά τα ερμηνεύει και επιλέγει συμπεριφορές κατάλληλες για να τα εκφράσει. Μεταξύ των στοιχείων αυτών του περιβάλλοντος, είναι και η τηλεόραση.

Το γεγονός ότι η τηλεόραση, είναι ένα μέσο μαζικής χρήσης, φανερώνει την μεγάλη της σημασία. Έχει γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής του παιδιού, αφού πλέον έχει ενσωματωθεί στο οικογενειακό περιβάλλον, τόσο ώστε να θεωρείται 'μέλος' της οικογένειας. Η οικειότητα αυτή αυξάνει την συναισθηματική σχέση του παιδιού με τα όσα δείχνει η μικρή οθόνη.

Όσο το παιδί βρίσκεται σε μικρή ηλικία, η παρακολούθηση κατά κύριο λόγο είναι συμπτωματική. Δηλαδή, η χρήση της αποτελεί περισσότερο παιχνίδι, μιας και το άτομο στην ηλικία αυτή δυσκολεύεται να προσηλωθεί σε αυτή. Ενώ λοιπόν το πρόγραμμα προβάλλεται, μπορεί εκείνο να ασχολείται με τα παιχνίδια του ή να συζητά με άλλα πρόσωπα, βλέποντας αποσπασματικά το περίεργο αυτό μηχανήμα με τις κινούμενες εικόνες, τους ήχους και τα χρώματα. Από τα 8 χρόνια του παιδιού και έπειτα μπορεί να επιλέξει τα αγαπημένα του προγράμματα και να τα παρακολουθήσει. Το οπτικό στοιχείο, ερεθίζει τις αισθήσεις και αιχμαλωτίζει το νου, επιτρέποντας σε ασυνείδητες επιθυμίες ή φόβους να εκφραστούν. Η ελεγκτική δύναμη της διακοπτικής λειτουργίας χάνεται και η προσοχή, διαχέεται στα αντικείμενα και τα πρόσωπα της ιστορίας. (Βρύζας, 1997. σελ.82).

Οι σκηνές βίας στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, γενικά αλλά πιο συγκεκριμένα, κυρίως στη τηλεόραση, ασκούν μεγάλη επίδραση στην επιθετική συμπεριφορά. Βεβαίως οι σκηνές της επιθετικότητας, δεν οδηγούν σε απλή μίμηση, ούτε μπορούν από μόνες τους, να προκαλέσουν την επιθετικότητα του σύγχρονου κόσμου, ωστόσο τα μαθησιακά αποτελέσματα στον παρατηρητή είναι σημαντικά. (Ζάχαρης, 1994, σελ.79-80).

Το ίδιο συμβαίνει και με την προσωπικότητα του παιδιού, η οποία είναι αρκετά πολύπλοκη, για να μπορέσει να ισχυριστεί κανείς ότι η τηλεόραση, από μόνη της μπορεί να κατευθύνει την συμπεριφορά του. Το κάθε παιδί αντιλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο την βία που προβάλλεται από την τηλεόραση. Αυτό εξαρτάται από την ηλικία του παιδιού αλλά πολύ περισσότερο από τα βιώματα αυτού και τα κοινωνικό-πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Ανάλογα με τις ανάγκες και τις προσδοκίες του γίνεται και η αφομοίωση των μηνυμάτων που μεταδίδονται. Η καλλιέργεια της επιθετικότητας δεν γίνεται μέσα από την τηλεόραση. Σίγουρα όμως η συχνή παρακολούθηση αυτής οδηγεί σε ένα είδος συμβιβασμού με αυτήν. Δηλαδή όταν η βία, συμμετέχει όλο και περισσότερο στην καθημερινότητα του παιδιού, αυτό αποκτά οικειότητα προς το φαινόμενο. Κατά συνέπεια, μειώνεται η φυσική συμπάθεια για τα θύματα και προκαλείται περιφρόνηση των ηθικών επιταγών με άμεση συνέπεια την απάθεια και την αδιαφορία. (Βρύζας, 1997. σελ.80).

Γενικώς η βία που παρουσιάζει η τηλεόραση, είναι μια κρυφή διαφήμιση της βίας. Μια διαφήμιση άκρως επιτυχημένη και ιδιαίτερα στα μικρά παιδιά. Επειδή όμως στα μεγαλύτερα παιδιά, δεν είναι δυνατόν να αποφευχθεί η επαφή με τα Μ.Μ.Ε., προβάλλει η αναγκαιότητα της Παιδαγωγικής των Μ.Μ.Ε. (Ζάχαρης, 1994. σελ.80).

Υπάρχουν πολλές μελέτες για τις πιθανές θετικές ή αρνητικές επιδράσεις των ηλεκτρονικών παιχνιδιών στα παιδιά και αρκετές είναι αντικρουόμενες μεταξύ τους.

Οι θετικές κριτικές αναφέρονται κυρίως στην ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων αλλά και στη δυνατότητα που προσφέρουν στα παιδιά να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους.

Οι αρνητικές κριτικές επισημαίνουν το κίνδυνο αύξησης της επιθετικής συμπεριφοράς από τη συχνή ενασχόληση με παιχνίδια με επιθετικό περιεχόμενο, την σταδιακή απευαισθητοποίηση στη βία καθώς και τον κίνδυνο εξάρτησης.

Παρακάτω θα αναφερθούν μερικά απ' τα κυριότερα σημεία αυτών των μελετών. Πρώτα όμως, θα περιγραφούν τα βασικά χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών παιχνιδιών και κάποια δημογραφικά στοιχεία.

Το ηλεκτρονικό παιχνίδι είναι η πρώτη διαφορετική μορφή παιχνιδιού μετά από εκατοντάδες χρόνια, ενώ αρχίζουν να εκλείπουν παραδοσιακά παιχνίδια, που είχαν μια συνέχεια από την αρχαιότητα έως σήμερα. Τα πρώτα videogames εφευρέθηκαν την δεκαετία του '60 και η διάδοσή τους στις βιομηχανικές χώρες άρχισε στα τέλη της δεκαετίας του '70, αρχικά στα καταστήματα ηλεκτρονικών παιχνιδιών και μετά στα σπίτια.

Τα ηλεκτρονικά παιχνίδια έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τα κάνουν ελκυστικά όπως :

- Ο ρεαλισμός και τα εξελιγμένα γραφικά τους. Ο κόσμος απεικονίζεται πολύ παραστατικά, με ζωντανά χρώματα και κίνηση.
- Οι κλιμακούμενες βαθμίδες δυσκολίας. Για παράδειγμα, ο παίκτης ξεκινά από ένα βασικό επίπεδο και σταδιακά, όσο προχωρά πρέπει να χρησιμοποιήσει σύνθετες στρατηγικές, να πάρει πιο δύσκολες αποφάσεις. Κι αυτό αποτελεί μια αυξανόμενη πρόκληση που παράγει μεγάλη διέγερση.

Σύμφωνα με έρευνες στις ΗΠΑ (2005) έχει βρεθεί ότι :

- Το 87% των παιδιών 8-17 χρόνων παίζουν ηλεκτρονικά παιχνίδια στο σπίτι κατά μέσο όρο 8-10 ώρες/ εβδομάδα (1-2 ώρες/ ημέρα)
- Τα αγόρια παίζουν περισσότερο από τα κορίτσια (ίσως όμως αυτό οφείλεται στο ότι οι κατασκευαστές απευθύνονται περισσότερο στ' αγόρια).
- 7 στα 10 παιδιά παίζουν ηλεκτρονικά παιχνίδια που είναι ακατάλληλα για την ηλικία τους.
- Μόνο το 55% των παιδιών αγοράζει ηλεκτρονικά παιχνίδια μαζί με τους γονείς τους .

Πρόσφατες μελέτες υποδεικνύουν ότι:

- Το 90% περίπου των ηλεκτρονικών παιχνιδιών περιέχουν κάποιας μορφής βίαιο περιεχόμενο, καθώς στα μισά τουλάχιστον απ' αυτά, μέσα στους σκοπούς του παίκτη είναι να προκαλέσει φοβερή βλάβη ή/ και τον θάνατο του αντιπάλου.

- Το 53% των παιδιών σχολικής ηλικίας αναδεικνύει τα παιχνίδια με βίαιο περιεχόμενο στα πιο δημοφιλή.

Στην Ελλάδα δεν έχουμε αρκετά στατιστικά στοιχεία, από πληροφορίες όμως που έχουν δημοσιευθεί σε περιοδικά γνωρίζουμε πως υπάρχουν internet cafés στις περισσότερες πόλεις της Ελλάδας, που γεμίζουν από παιδιά και εφήβους ακόμα και τις καθημερινές. (www.newinka.gr/consumer)

Αρκετές έρευνες δείχνουν ότι τα ηλεκτρονικά παιχνίδια συμβάλλουν στην συγκέντρωση της προσοχής, της παρατηρητικότητας, της δεξιοτεχνίας, του οπτικοκινητικού συντονισμού, της ικανότητας επίλυσης προβλημάτων και της άντλησης των γενικών γνώσεων. Οι απόψεις διαφωνούν σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη της φαντασίας και την ικανότητα διάκρισής της απ' την πραγματικότητα.

Επίσης υπάρχει κίνδυνος τα παιδιά να «βυθίζονται» στην φαντασία χωρίς να μπορούν να κάνουν τη σύνδεση με την πραγματικότητα. Τα παιδιά, που μέχρι πριν λίγες δεκαετίες έπαιζαν πετροπόλεμο στους δρόμους μιας πόλης, μάθαιναν μέσα απ' το βίωμα (την πραγματική εμπειρία της βίας), πού σταματά η φαντασία και πού ξεκινά η πραγματικότητα. Μάθαιναν έτσι να προστατεύουν τον εαυτό τους, αλλά και να υπακούουν σε κάποιους κανόνες και στον αρχηγό. Μάθαιναν επίσης να σέβονται τους αντιπάλους τους που ήταν πραγματικά πρόσωπα με σάρκα και οστά κι όχι κινούμενοι στόχοι στην οθόνη του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Έτσι τα παιδιά μάθαιναν για την επιθετικότητα μέσα από διαδικασίες κοινωνικοποίησης. Τελικά, απ' τις υπάρχουσες ψυχολογικές μελέτες για τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, υπάρχουν ενδείξεις ότι το παίξιμό τους έχει ισχυρή επίδραση στην επιθετικότητα των παιδιών, διότι:

- Τα παιδιά εμπλέκονται ενεργητικά σ αυτά
- Τα παιχνίδια αυτά αμείβουν την βίαιη συμπεριφορά
- Τα παιδιά επαναλαμβάνουν αυτή την συμπεριφορά παίζοντας.

Τα ηλεκτρονικά παιχνίδια είναι πλέον μεγάλη συνήθεια στη ζωή μας, όπως είναι και η τηλεόραση. Προσφέρουν θετικά στοιχεία στα παιδιά όπως ψυχαγωγία, γνώσεις, ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων, όπως και εξοικείωση με τη σύγχρονη τεχνολογία.

Για να περιοριστούν οι πιθανές αρνητικές επιδράσεις, οι γονείς πρέπει να παίζουν έναν προστατευτικό ρόλο.

Τι μπορούν να κάνουν;

- Να ενημερωθούν περισσότερο οι ίδιοι για τα ηλεκτρονικά παιχνίδια
- Να επιλέγουν το είδος των παιχνιδιών για τα παιδιά τους
- Να θέτουν όρια στον χρόνο παιξίματος των ηλεκτρονικών παιχνιδιών
- Να ενθαρρύνουν παράλληλα το ελεύθερο, δημιουργικό παιχνίδι μαζί μ' άλλους συνομηλίκους

Το σημαντικότερο όμως είναι να βρίσκονται «κοντά» στα παιδιά τους όταν παίζουν ηλεκτρονικά παιχνίδια λειτουργώντας ως «φίλτρο» και να συζητούν μαζί τους για το περιεχόμενο των παιχνιδιών.

Αν, πάντως, διαπιστώσουν ότι παρά τις προσπάθειές τους δυσκολεύονται να διαχειριστούν το πρόβλημα της υπερβολικής χρήσης ηλεκτρονικών παιχνιδιών, και το παιδί τους παρουσιάζει κάποια συναισθηματικά προβλήματα, καλό είναι να απευθυνθούν για βοήθεια σε κάποιον ειδικό ψυχικής υγείας. (Τάσση, Παιδοψυχίατρος, συνεργάτης του κέντρου παιδιού και εφήβου, Χίος).

4.4 Συμπέρασμα

Στο κεφάλαιο αυτό έγινε αναφορά στα αίτια που επιδρούν στην εκδήλωση επιθετικότητας των παιδιών, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, οι ομάδα των συνομηλίκων, το φύλο, η τηλεόραση και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζονται έρευνες για την παιδική επιθετικότητα από την Ελλάδα και τον Διεθνή χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΡΕΥΝΕΣ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΕΙ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ.

5.1 Εισαγωγή

Έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες και μελέτες σχετικά με την επιθετικότητα ,τόσο στον διεθνή χώρο όσο και στον ελληνικό (πρόσφατα κυρίως).

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιάσουμε μερικές από τις έρευνες αυτές.

5.2 Έρευνες στην Ελλάδα

Την τελευταία δεκαετία έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες στον Ελλαδικό χώρο με αντικείμενο μελέτης τον σχολικό εκφοβισμό και κατά επέκταση την επιθετικότητα. Παρακάτω παρατίθενται ένα κομμάτι των ερευνών αυτών.

Σύμφωνα και με την έρευνα του Εργαστηρίου των Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών για τη σχολική χρονιά 2002-2003, «οι προβληματικές παρέες» που αναπτύσσουν «ιδιόρρυθμη αποκλίνουσα η παραβατική υποκοουλτούρα » αφορούσαν το 10% των εφήβων. Και κάτι σημαντικό ακόμα: η βία και επιθετική συμπεριφορά δεν εκδηλώνεται μόνο στις φτωχογειτονίες και στις υποβαθμισμένες περιοχές αλλά και στις οικονομικά και κοινωνικά εύρωστες περιοχές.

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού δεν είναι κάτι που συμβαίνει «μακριά από εμάς». Παράλληλα, δεν είναι λίγοι οι μαθητές που δεν διστάζουν να ενστερνιστούν τον ρόλο του θύτη και να ομολογούν ότι έχουν εκφοβίσει κάποιον συμμαθητή τους, σε ποσοστό που πλησιάζει το 6%. Σύμφωνα με έρευνα που ολοκληρώθηκε τελευταία και εκπονήθηκε υπό την επίβλεψη του καθηγητή εγκληματολογίας του Παντείου Αντώνη Μαγγανά από την υποψήφια διδάκτορα Μαρία Σαπουνά, τα ποσοστά εκφοβισμού και θυματοποίησης μεταξύ των Ελλήνων μαθητών του δημοτικού και του γυμνασίου είναι παρόμοια με αυτά χωρών της Βόρειας Ευρώπης, όπως Ιρλανδία και η Νορβηγία, αλλά σαφώς μικρότερα από αυτά που αναφέρονται στην Αγγλία, την Ιταλία και την Πορτογαλία. Τα στοιχεία της έρευνας, που έγιναν μεταξύ 1.758 μαθητών σχολείων της Θεσσαλονίκης κατέδειξαν ότι:

- Ø Οι μαθητές κινδυνεύουν περισσότερο να δεχθούν εκφοβισμό σε σχολεία που θεωρούνται υποβαθμισμένα.
- Ø Η διαφορετικότητα στην σεξουαλική κατεύθυνση (ομοφυλόφιλα αγόρια) οδηγεί συχνά στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό.
- Ø Τα κορίτσια κινδυνεύουν να θυματοποιηθούν από τους αρένες συμμαθητές τους αλλά και από ένα ή περισσότερα κορίτσια ή μεικτές ομάδες αγοριών και κοριτσιών.
- Ø Φαίνεται ότι η εθνικότητα δεν καθορίζει την συμπεριφορά των μαθητών. Όπως εξηγούν οι ειδικοί, τα παιδιά δεν στοχεύουν συμμαθητή τους επειδή είναι αλλοδαπός αλλά επειδή είναι ιδιαίτερα κοινωνικός.
- Ø Διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι θύτες φοιτούν σε σχολεία με μεγάλο αριθμό αλλοδαπών μαθητών.
- Ø «Οι θετικές απόψεις των θυτών για τον εκφοβισμό ενισχύονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Θεωρούν ότι έτσι κάνουν καλό στον εαυτό τους και αποκομίζουν οφέλη. Για να αλλάξουν συμπεριφορά πρέπει να τους γίνει απόλυτα σαφές ότι η κοινωνία καταδικάζει αυτές τις πράξεις τους.» (εφ. Ελευθεροτυπία, 2006).

Η Καρανάτση (2006) αναφέρει, στο άρθρο της, έρευνες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) για τη βία στη ζωή των μαθητών της Αθήνας. Η έρευνα έγινε για τον Δήμο Αθηναίων, από το 2005 έως το 2006, σε 101 σχολικές μονάδες και σε 2.000 μαθητές, ηλικίας 5 – 18 ετών, οι οποίοι φοιτούν σε δημοτικά, γυμνάσια και λύκεια του Δήμου Αθηναίων. Οι μικροί μαθητές δήλωσαν ότι έχουν υποστεί σωματική βία σε ποσοστό 37%, ενώ οι μαθητές γυμνασίου και λυκείου σε ποσοστό 11% καθιστώντας τους μαθητές δημοτικού πιο επιρρεπείς σε εκδηλώσεις βίας από τους μαθητές γυμνασίου και λυκείου αντίστοιχα. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι θύτες του δημοτικού (13%) δήλωσαν ότι έχουν χτυπήσει άλλα παιδιά, ενώ το ποσοστό μικραίνει ελάχιστα στο γυμνάσιο και στο λύκειο, καθώς το 11% ομολογούν πράξεις βίας. Στις απειλές καταφεύγουν οι μαθητές όλων των τάξεων σε ποσοστό 5%.

Αρκετά προβληματικό είναι το γεγονός ότι οι μαθητές του δημοτικού είναι πιο επιρρεπείς στην κακοποίηση σε σχέση με τους εφήβους του γυμνασίου και του λυκείου, καθώς οι μικροί μαθητές δήλωσαν ότι έχουν υποστεί σωματική βία σε ποσοστό 37%, ενώ οι μαθητές γυμνασίου και λυκείου σε ποσοστό 11%.

Από την πλευρά των θυτών, το 13% των μαθητών του δημοτικού παραδέχονται ότι έχουν χτυπήσει άλλα παιδιά, ενώ το ποσοστό διαφοροποιείται ελαφρώς στο γυμνάσιο και στο λύκειο, καθώς το 11% ομολογούν πράξεις βίας. Στις απειλές καταφεύγουν οι μαθητές όλων των τάξεων σε ποσοστό 5%.

Θεατές σε πράξεις βίας, όπως η εκτόξευση απειλών και η τρομοκράτηση άλλων παιδιών, υπήρξε το 41% των παιδιών του δημοτικού και το 43% των μαθητών γυμνασίου και λυκείου, ενώ μάρτυρες σε ξυλοδαρμούς υπήρξε το 77% των παιδιών του δημοτικού και το 68% των εφήβων σε γυμνάσια και λύκεια.

Την οξεία επιθετικότητα των ανηλίκων, που συνήθως στρέφεται εναντίον των αδυνάτων, των καινούργιων, δυσπροσάρμοστων και εν γένει διαφορετικών παιδιών, έχουν παρατηρήσει τόσο οι διευθυντές των σχολείων όσο και οι εκπαιδευτικοί σε ποσοστό πάνω από 60%.

Επίσης υποστηρίζουν ότι έχει εκδηλωθεί επιθετικότητα των μαθητών προς τους εκπαιδευτικούς σε ποσοστό 18%, ενώ αναφέρονται και επιθέσεις από εξωσχολικές ομάδες (από το 29% των διευθυντών και το 13% των εκπαιδευτικών). Έντονη είναι και η επιθετικότητα από αλλοδαπούς προς Έλληνες και αντιστρόφως. Σύμφωνα με την έρευνα, η εκδήλωση επιθετικότητας προς αλλοεθνή μαθητή εμφανίζεται στα ίδια ποσοστά, περίπου 30% και στις δύο περιπτώσεις.

Η πλειονότητα των μαθητών του δημοτικού, δηλαδή το 84%, και το 76% αυτών του γυμνασίου και λυκείου υποστηρίζουν ότι έχουν φίλους άλλης εθνικότητας. Ωστόσο, προβλήματα ένταξης των αλλοδαπών διαπιστώνει το 16% των εκπαιδευτικών και το 17% των διευθυντών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ, 2006), στα ελληνικά σχολεία έχουν αυξηθεί τα περιστατικά της σχολικής βίας. Οι βιαιοπραγίες και οι αλληλοξυλοδαρμοί είναι σύντομοι και διαρκούν 37 δευτερόλεπτα. Συμβαίνουν κυρίως στο σχολικό προαύλιο και την ώρα του διαλείμματος. Τα περισσότερα παιδιά είναι δεν παραδέχονται και κυρίως αποκρύπτουν ότι είναι θύματα επιθετικής ή ρατσιστικής συμπεριφοράς γιατί ντρέπονται ή φοβούνται. Μόνο το 25% των μαθητών αναφέρουν πως οι Δάσκαλοι επεμβαίνουν έγκαιρα σε περιπτώσεις ενδοσχολικής βίας ενώ το 71% των δασκάλων πιστεύουν ότι πάντοτε επεμβαίνουν. Η συνηθέστερη μορφή βίαιης συμπεριφοράς είναι αυτή του εκφοβισμού, του πειράγματος που είναι σκόπιμα κακόβουλο, της

άσκησης σωματικής και ψυχολογικής βίας στα υποψήφια θύματα και οι βανδαλισμοί των σχολικών κτιρίων.(ΕΚΚΕ, 2006).

Ξεχωριστή αναφορά, εξαιτίας της έκτασης της έρευνας και των στόχων που περιλαμβάνει, θα γίνει στο «Daphne project». Το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα (συντονίστρια χώρα) στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος DAPHNE II 2004-2008 με την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας. Οι στόχοι του προγράμματος στη χώρα μας αφορούσαν στην πρόληψη, στην αντιμετώπιση στην παρέμβαση, στην ευαισθητοποίηση και στην ενημέρωση για το φαινόμενο του εκφοβισμού. Κατά την εφαρμογή του προγράμματος έγινε ποσοτική και ποιοτική διερεύνηση των αναγκών των μαθητών των τάξεων της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, των δασκάλων και των γονέων σε σχολεία των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης. Από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι ο εκφοβισμός είναι ένα υπαρκτό πρόβλημα σε πολλά σχολεία. Η πλειοψηφία των μαθητών που παρατηρεί το πρόβλημα δεν προτιμά να το συζητήσει με κάποιον ενήλικο(δάσκαλο ή γονέα) γιατί πιστεύει ότι η πλειοψηφία από αυτούς δεν μπορεί να βοηθήσει. Οι δάσκαλοι με τη σειρά τους θεώρησαν ότι μπορούν να βοηθήσουν να αντιμετωπιστούν τα θέματα εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον, ωστόσο με σχετική εκπαίδευση στις περισσότερες των περιπτώσεων. Παράλληλα οι δάσκαλοι αναγνωρίζουν την ανάγκη να έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση, προκειμένου να διαχειρίζονται και να αποτρέπουν καταστάσεις εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον. Μετά την ολοκλήρωση της καταγραφής ακολούθησαν ξεχωριστές συναντήσεις με τους μαθητές, δασκάλους και γονείς με στόχο την ευαισθητοποίηση τους πάνω στο φαινόμενο του εκφοβισμού και της θυματοποίησης και την ενίσχυση των δεξιοτήτων τους για την δημιουργική αντιμετώπιση στο σχολικό περιβάλλον.

Σημαντικός παράγοντας στην ομαλή εξέλιξη των παιδιών είναι η ισορροπημένη σχέση των γονέων. Ωστόσο στην Ελλάδα παρατηρούνται, όπως και σε άλλες χώρες κρούσματα κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών από τους γονείς, όταν οι γονείς αντιμετωπίζουν προσωπικές δυσκολίες ή έχουν διαταραγμένη συμπεριφορά ή προσωπικότητα. Ωστόσο ο αριθμός κρουσμάτων κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών στην Ελλάδα παρουσιάζεται σχετικά χαμηλός και αυτό οφείλεται στην απουσία συστήματος υποχρεωτικής αναφοράς και στην απροθυμία του ιατρικού προσωπικού των νοσοκομείων να εμπλακούν προσωπικά σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας, φαινόμενο που παρατηρείται μερικές φορές και στους εκπαιδευτικούς. Έτσι καταγράφονται ως κακοποίηση μόνο οι σοβαρές περιπτώσεις. Σημειώνεται ότι το ίδιο πρόβλημα παρατηρείται και στο επίπεδο των παιδιών όταν

δέχονται επιθέσεις ή άλλες μορφές εκφοβισμού (Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001:32).

Σύμφωνα με πανελλαδική έρευνα της VPRC (2006) τα κρούσματα απειλών και λεκτικής βίας μεταξύ μαθητών ανέρχονται στο 90%, περίπου, για νέους του λυκείου. Οι ξυλοδαρμοί μέσα στο σχολείο αφορούν το 70% των μαθητών, ενώ δύο στους δέκα μαθητές (19,9%) έχουν υπάρξει μάρτυρες επιθέσεων με αυτοσχέδια όπλα. Το 15,7% των ερωτηθέντων μαθητών σ' όλη τη χώρα έχει δει περισσότερα από πέντε κρούσματα βίας στο σχολικό περιβάλλον τα τελευταία χρόνια.

Σύμφωνα με τους ερευνητές το φαινόμενο του εκφοβισμού εντός του σχολείου είναι συχνότερο στα αστικά κέντρα σε σχέση με την επαρχία. Σύμφωνα με τους μαθητές οι δάσκαλοι προσπαθούν να παρέμβουν μόνο στο 1/3 των περιπτώσεων εκφοβισμού και βίας. Επίσης οι μαθητές θεωρούν ότι οι έξι στους δέκα γονείς δεν παρεμβαίνουν στο σχολείο για να σταματήσει ο εκφοβισμός ή ότι απουσιάζει η συνεργασία σχολείου και οικογένειας για την αντιμετώπιση των φαινομένων, καθώς και η στήριξη από το σχολείο ή την οικογένεια. Για τον λόγο αυτό μόνο το 10% απευθύνθηκε στον εκπαιδευτικό όταν βίωσε τον εκφοβισμό (Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001).

Επιπλέον μία άλλη πανελλαδική έρευνα που διεξήχθη την χρονική περίοδο (2004-2006) της Δεληγιάννη-Κουμιτζή με τίτλο «Ταυτότητες φύλου, εθνικές ταυτότητες και σχολική βία: Διερευνώντας τη βία και τη θυματοποίηση στο σχολικό πλαίσιο» έδειξε ότι: το 14,9% των μαθητών του δημοτικού και το 10,6% του γυμνασίου-λυκείου δήλωσαν ότι έχουν βιώσει λεκτικό εκφοβισμό, μέσω της κοροϊδίας μια φορά την εβδομάδα ή και περισσότερο τους τελευταίους 2-3 μήνες. Το 13,2% των μαθητών γυμνασίου-λυκείου ανέφερε μια άλλη μορφή λεκτικού εκφοβισμού, τα σεξουαλικά σχόλια, ενώ το 13,1% και το 8,4% έχουν υποστεί τον κοινωνικό εκφοβισμό, μέσω των φημών και της απομόνωσης αντίστοιχα.

Όμως και η σωματική βία χρησιμοποιείται εντός του σχολείου. Το 23,3% των μαθητών γυμνασίων-λυκείων και το 14,7% των δημοτικών δήλωσαν ότι βρέθηκαν μπροστά σε καβγάδες με ξύλο μια φορά την εβδομάδα.

Τέλος, η αυλή του σχολείου είναι ο χώρος στον οποίο εκδηλώνονται τα περισσότερα περιστατικά εκφοβισμού (83,1% στα δημοτικά και 57,1% στα γυμνάσια-λύκεια). Μάλιστα μέσα στην τάξη, παρουσία των εκπαιδευτικών, σημειώνεται το 15,1% στα δημοτικά και το 23,1% στα γυμνάσια λύκεια των περιστατικών εκφοβισμού.

Η έρευνα του ΕΚΚΕ (Εθνικού Κέντρου Ερευνών) για τη βία στη ζωή των μαθητών σε δημοτικά σχολεία της Αθήνας, έρχεται να αφυπνίσει το θεσμικό και κοινωνικό περιβάλλον της σχολικής κοινότητας, αφού δίνει μια ξεκάθαρη εικόνα του τι συμβαίνει στα ενδότερα της σχολικής ζωής. Συγκεκριμένα, τα πρώτα ευρήματα της έρευνας που διενεργήθηκε για λογαριασμό του Δήμου Αθηναίων σε 101 σχολικές μονάδες και 2.000 μαθητές, ηλικίας 5-18 ετών, εμφανίζει τους μαθητές του δημοτικού να είναι περισσότερο επιρρεπείς στην κακομεταχείριση από ότι οι έφηβοι. Θεατές σε πράξεις βίας, όπως η εκτόξευση απειλών και η τρομοκράτηση άλλων παιδιών δηλώνει πως είναι το 41% των μαθητών. Μάρτυρες σε περιπτώσεις ξυλοδαρμών δηλώνει πως έχει υπάρξει το 77% των μαθητών του δημοτικού. Το 13% των μαθητών ομολογεί πως έχει εκφοβίσει άλλα παιδιά ενώ οι μαθητές όλων των τάξεων έχουν καταφύγει σε απειλές σε ποσοστό 5%. Μάλιστα την οξεία επιθετικότητα των ανηλίκων που στρέφεται εναντίον κυρίως των αδυνάτων, των καινούργιων και δυσπροσάρμοστων παιδιών, έχουν παρατηρήσει τόσο οι Διευθυντές όσο και οι Εκπαιδευτικοί, σε ποσοστό πάνω από 60%. Παράλληλα αν και το 84% των μαθητών του δημοτικού υποστηρίζει πως έχει φίλους άλλης εθνικότητας, προβλήματα ένταξης των αλλοδαπών μαθητών διαπιστώνει το 16% των εκπαιδευτικών και το 17% των Διευθυντών. Επίσης, έντονη είναι και η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς από τους αλλοεθνείς μαθητές προς τα ελληνοπούλα και αντιστρόφως. Η εκδήλωση εκφοβισμού προς τον αλλοδαπό μαθητή εμφανίζεται στα ίδια ποσοστά, δηλαδή περίπου 30% και στις δύο περιπτώσεις. Μια άλλη παράμετρος της ίδιας έρευνας είναι και η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς από τους μαθητές προς τους εκπαιδευτικούς σε ποσοστό 18% ενώ αναφέρονται και περιστατικά επιθέσεων από εξωσχολικές ομάδες, από το 29% των Διευθυντών και το 13% των εκπαιδευτικών(ΕΚΚΕ, 2005).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την ΚΑΡΑ RESEARCH για λογαριασμό της UNICEF. Η έρευνα διεξήχθη το 2001 στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας, στο Λεκανοπέδιο Αττικής και στο Πολεοδομικό Συγκρότημα της Θεσσαλονίκης.

Με την παρούσα έρευνα κοινής γνώμης επιχειρείται η καταγραφή των απόψεων, του βαθμού ανοχής και αποδοχής των μαθητών, των εκπαιδευτικών και των γονέων ως προς την διαφορετικότητα των αλλοδαπών μαθητών που φοιτούν στις ελληνικές σχολικές κοινότητες.

Σύμφωνα με τους μαθητές το 71,8% εκφράζει θετική γνώμη για τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Το 52,6% έχει φίλο κάποιο παιδί από άλλη χώρα και το 48,3% θα επιθυμούσε να έχει στενότερη σχέση με τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους.

Το 42,6% των μαθητών πιστεύει ότι τα παιδιά από άλλες χώρες θα πρέπει να γράφονται σε οποιαδήποτε ελληνικό σχολείο και τέλος το 24,5% πιστεύει ότι θα πρέπει να γράφονται σε ειδικές τάξεις για αλλοδαπούς και το 20,6% ότι θα πρέπει να γράφονται σε ειδικό σχολείο μόνο για αλλοδαπούς.

Σύμφωνα με τους γονείς το 51,7% δηλώνει ότι η παρουσία των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία τους προκαλεί ανησυχία και το 16,2% των γονιών δηλώνει ότι η παρουσία των ξένων τους ενοχλεί. Αδιάφορο εμφανίζεται το 17,1% ενώ μόνο ο ένας περίπου στους δέκα γονείς (11,6%) δηλώνει ότι η νέα αυτή πολυπολιτισμική πραγματικότητα του φαίνεται ενδιαφέρουσα.

Ο ένας στους δύο γονείς (50,5%) δηλώνει ότι θα τον ενοχλούσε εάν το σχολείο που πηγαίνει το παιδί του φοιτούσε σημαντικός αριθμός αλλοδαπών μαθητών. Μάλλον δεν θα τους ενοχλούσε δηλώνει το 14,1%, ενώ σίγουρα δεν θα τους ενοχλούσε ένας στους τρεις (34,3%).

Τα προβλήματα που δημιουργούν οι αλλοδαποί μαθητές είναι με σειρά συχνότητας αναφορών τα εξής :φασαρίες, βία, επιθετικότητα (41%),μαθησιακά προβλήματα (40,2%),κλοπές (10,3%),υγιεινή, αρρώστιες (2,8%).

Οι ενέργειες που πρέπει να γίνουν για την καλύτερη ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στην σχολική κοινότητα είναι, σύμφωνα με τους γονείς, κατά προτεραιότητα ,η καλύτερη κατάρτιση των εκπαιδευτικών στο ζήτημα της εκπαίδευσης των αλλοδαπών μαθητών (31,4%) και η συχνότερη επαφή /συνεργασία δασκάλων με τους αλλοδαπούς γονείς (28,8%).Ακολουθούν οι ενέργειες ευαισθητοποίησης των γονέων (16,3%)και των παιδιών (13,9%).

Σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς το 33,9% υπήρξε μάρτυρας συγκεκριμένου περιστατικού διάκρισης εις βάρος αλλοδαπού μαθητή που έγινε, σύμφωνα με την σειρά συχνότητας αναφοράς, από μαθητές (47,1%), από γονείς (37,4%),από εξωσχολικούς παράγοντες (12,5%) αλλά και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς (10,9%) και την διεύθυνση του σχολείου (3,9%).

Στην ερώτηση θα σας ενοχλούσε ή όχι αν στο σχολείο που διδάσκετε φοιτούσε σημαντικός αριθμός αλλοδαπών παιδιών, όχι δεν θα με ενοχλούσε απαντά το 67,9%.Ωστόσο 3 στους 10 εκπαιδευτικούς δηλώνουν ότι θα τους ενοχλούσε.

Το 44,7% των εκπαιδευτικών δηλώνουν πως η παρουσία των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία τους ανησυχεί, το 8% δηλώνει ότι τους ενοχλεί, ενώ για το 18,3% η παρουσία των μεταναστών τους αφήνει αδιάφορους. Μόνο οι 2 στους 10 (21,7%) δηλώνουν πως βρίσκουν ενδιαφέρουσα τη νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα που βιώνει η ελληνική κοινωνία.

Τέλος, το 26,3% των δασκάλων και καθηγητών πιστεύει ότι οι αλλοδαποί που ζουν μόνιμα στην χώρα μας θα πρέπει να παραμείνουν και να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Για το 6%, οι αλλοδαποί δεν θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες πολίτες. Για την πλειοψηφία (60%), θα πρέπει να φύγουν όσοι δεν είναι αναγκαίοι ή παράνομοι, ενώ ένα 2% τίθεται υπέρ της μαζικής απέλασης των μεταναστών.

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της Εταιρείας Ψυχοκοινωνικής Υγείας του παιδιού και του εφήβου, το 22,5% των Ελλήνων μαθητών έχει υποστεί σωματικό, λεκτικό ή σεξουαλικό εκφοβισμό. Το φαινόμενο αυτό συνήθως εκδηλώνεται στην σχολική τάξη, στο προαύλιο την ώρα του διαλλείματος, στις τουαλέτες του σχολείου ή ακόμη μέσω του διαδικτύου. (Καθημερινή, 19/4/2009).

Καταληκτικά, όπως φάνηκε από τα αποτελέσματα των ερευνών, το ποσοστό της επιθετικότητας στα ελληνικά σχολεία βρίσκεται σε αρκετά χαμηλότερα σε σχέση με το ποσοστό των άλλων χωρών, αλλά και μέσα στον ελλαδικό χώρο διαφέρει από σχολείο σε σχολείο.

Παράγοντες που συμβάλλουν στην αυξημένη συχνότητα των επιθετικών επεισοδίων στο σχολείο βρέθηκε ότι είναι το μεγάλο μέγεθος του σχολείου, ο αριθμός των συστεγαζόμενων σχολείων, ο αυξημένος φόρτος εργασίας των εκπαιδευτικών, οι κακές σχέσεις των εκπαιδευτικών μεταξύ τους, των εκπαιδευτικών με τους μαθητές, καθώς και τον εκπαιδευτικών με τους γονείς. Επιπρόσθετα, ο υψηλός μέσος όρος βαθμολογίας του μαθητή στα σχολικά μαθήματα, η υψηλή αυτοεκτίμηση του, ο σωστός τρόπος αντιμετώπισης των προβλημάτων του και η αναζήτηση βοήθειας γι'αυτά και τέλος η μεγάλη σημασία που μπορεί να έχει η θρησκεία στη ζωή του βρέθηκαν ότι σχετίζονται με την εκδήλωση χαμηλής επιθετικότητας στο σχολείο.

Ακόμα και η ποιότητα της σχέσης του παιδιού με την οικογένεια του φαίνεται ότι συνδέεται άμεσα με επιθετικές πράξεις και πιο συγκεκριμένα με εκφοβισμό, καθώς βρέθηκε ότι η αντίληψη του παιδιού ότι οι γονείς του το αγαπούν και το αποδέχονται και η αντίληψη του ότι οι γονείς είναι δίκαιοι μαζί του και δεν το τιμωρούν άδικα και βίαια, σχετίζεται με μειωμένη επιθετικότητα. Τέλος, όσον αφορά

ειδικότερα τον εκφοβισμό μεταξύ των μαθητών, βρέθηκε ότι τα αγόρια είναι πιο πιθανό σε σχέση με τα κορίτσια να χαρακτηριστούν ως θύτες, αλλά και ως θύματα και να κάνουν χρήση άμεσου εκφοβισμού. Διαφορές στον τρόπο και στο είδος εκφοβισμού που εκδηλώνεται υπάρχουν και ανάλογα με την ηλικία. Τα μεγαλύτερα παιδιά περισσότερο λεκτικό εκφοβισμό παρότι σωματικό, ενώ ρόλο από ότι φαίνεται παίζει και το φύλο, καθώς τα αγόρια ανέφεραν μεγαλύτερη ανάμειξη σε επιθετικά επεισόδια και υψηλότερα επίπεδα σωματικής επιθετικότητας σε σχέση με τα κορίτσια. Επίσης οι μαθητές από 8 έως 12 ετών τείνουν στην πλειοψηφία τους να αναφέρουν, είτε στους γονείς τους είτε στο δάσκαλό τους τα περιστατικά σχολικής επιθετικότητας που τους συνέβησαν. Σύμφωνα με τις έρευνες δε, αξιοσημείωτο θεωρείται ότι όσο η μαθητική ηλικία μεγαλώνει, ελαχιστοποιείται η αναφορά των περιστατικών σχολικής επιθετικότητας προς τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς και αυξάνει η αναφορά στους συμμαθητές.

5.3 Έρευνες στον διεθνή χώρο

Ο John. L. Sherry (2001) διατείνεται ότι τα βιντεοπαιχνίδια με βίαιο περιεχόμενο όπως, το Mortal Kombat και Doom έχουν γίνει πολύ δημοφιλή μεταξύ των παιδιών και των εφήβων, προκαλώντας μεγάλη ανησυχία για τους γονείς, τους δασκάλους, και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Σε μια έρευνα που διεξήχθη στο U.S., σε παιδιά και έφηβους βρέθηκε ότι, τα βιντεοπαιχνίδια είναι διαδεδομένα 80% στα αγόρια ηλικίας 8-16 ετών. Στους έφηβους της μεσαίας τάξης το 88% των αγοριών και το 64% των κοριτσιών παίζουν μια ώρα την εβδομάδα. Το 29% των αγοριών παίζουν 3 με 6 ώρες την εβδομάδα κατά μέσο όρο. Στην ίδια έρευνα διαφάνηκε ότι τα παιδιά προτιμούν τα παιχνίδια με ανθρώπινη βία σε ποσοστό 17%, με φανταστική βία 31,9%, παιχνίδια χωρίς βία 29,4%, παιχνίδια γενικότερης διασκέδασης 19,7% και παιχνίδια με εκπαιδευτικά θέματα μόλις 1,8%.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι πρώτον, υπάρχει μια μικρότερη επίδραση των βίαιων βιντεοπαιχνιδιών για την επιθετικότητα από ό,τι έχει βρεθεί με την τηλεοπτική βία, έπειτα ότι το φαινόμενο αυτό συνδέεται θετικά με ένα είδος βίας, και αρνητικά με το χρόνο που δαπανάται παίζοντας τα παιχνίδια. περιγράφονται και τελευταίο, ότι οι μελέτες προβλέπουν μικτή στήριξη για τις διάφορες θεωρίες της επιθετικότητας να οφείλεται στην παρακολούθηση τηλεόρασης.

Οι Katsuyuki Yamasaki και Noriko Nishida (2009) εξετάζουν τις σχέσεις μεταξύ των τριών τύπων επιθετικότητας και σχέσεων από ομότιμα παιδιών σε δημοτικό σχολείο στην Ιαπωνία. Βρέθηκαν τρεις τύποι επιθετικότητας που αποτελούνται α) από τον ενεργά-εκφραστικό (δηλαδή, λεκτική και σωματική επίθεση), β) αντιδραστική-όχι εκφραστικός (π.χ., εχθρότητα) και γ) την εφαρμογή διορατικών-σχεσιακή επιθετικότητα (π.χ. επιθετικότητα που μπορεί να σπάσει τις ανθρώπινες σχέσεις, για παράδειγμα, με τη μετάδοση κακόβουλου φήμης).

Ο Wendy M. Craigt (1998) μελέτησε τη σχέση μεταξύ εκφοβισμού θυματοποίησης, κατάθλιψης, άγχους, και επιθετικότητας στα παιδιά του δημοτικού σχολείου. Από την έρευνα προέκυψαν χαρακτηρισμοί όπως, τραμπούκοι, θύματα, παρενόχληση σωματική, λεκτική και έμμεση επιθετικότητα. Αντικείμενο μελέτης ήταν 546 παιδιά, εκ των οποίων τα 254 ήταν αγόρια και τα 292 κορίτσια. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, τα αγόρια φοβούνται για περισσότερη σωματική επίθεση από ό, τι τα κορίτσια. Για το αρσενικό «νταής», ανέφεραν την σωματική και λεκτική επίθεση από ό, τι την άλλη ομάδα σύγκρισης. Για το αρσενικό «δράστης» ανέφεραν επίσης λεκτική επιθετικότητα. Για τα κορίτσια, οι διαφορές στην επιθετικότητα της ομάδας δεν εμφανίζονται παρά για μερικούς βαθμούς. Τα αποτελέσματα για την επιθετικότητα δεν αντικατοπτρίζονται στις εκθέσεις για τη θυματοποίηση. Υπήρχαν μόνο σημαντικές διαφορές στις δυο ομάδες σχετικά με την σωματική, λεκτική και έμμεση θυματοποίηση.

Οι Craig R. Colder, Joshua Mott, Susan Levy και Brian Flay (2000) αναφέρονται στην επιρροή που έχει η γειτονιά στην παιδική επιθετικότητα. Ανάλογα με την περιοχή και το οικονομικοκοινωνικό επίπεδο η επιθετικότητα ποικίλει. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η γειτονιά συσχετίστηκε με ισχυρή θετική πεποίθηση για επιθετικότητα, η οποία με τη σειρά της σχετίστηκε με τα υψηλά επίπεδα επιθετικότητας. Ο ρόλος των γονικών πρακτικών (πειθαρχία, γονικό έλεγχο, και η συμμετοχή των γονέων) για τη σχέση μεταξύ αντιληπτού κινδύνου γειτονίας και της επιθετικότητας του παιδιού δεν υποστηρίχθηκε. Ωστόσο, τα συμπεράσματα δείχνουν ότι υπάρχουν θετικές πεποιθήσεις των παιδιών σχετικά με την επιθετικότητα, και τη μεσολάβηση της σχέσης μεταξύ της περιοριστικής απειθαρχίας- επιθετικότητας.

Ο Leopold O. Walder (1984) λέει ότι, πραγματοποιήθηκε μελέτη σε 600 οικογένειες για διάστημα 22 χρόνων. Βρέθηκε ότι άτομα που ήταν επιθετικά από τα 8 τους χρόνια, στα 30 τους χρόνια ήταν πιο πολύ επιθετικά, με αντικοινωνική συμπεριφορά. Η επιθετικότητα λοιπόν, παρουσίαζε μια σταθερότητα κυρίως για τους

άνδρες. Η πρόωρη επιθετικότητα προφήτεψε αντικοινωνική συμπεριφορά, εγκληματική συμπεριφορά, κακοποίηση συζύγων, τροχαίες παραβάσεις καθώς και σωματική επίθεση. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι, ανεξαρτήτως των αιτιών της, η επιθετικότητα μπορεί να ειπωθεί ως ένα επίμονο γνώρισμα που μπορεί να επηρεάζεται από μεταβλητές κατάστασης αλλά διαθέτει σημαντική έμμεση κατάσταση σταθερότητας.

Οι Britt Rachele Galen and Marion K. Underwood (1997) διατείνονται ότι, η κοινωνική επιθετικότητα μεταξύ των παιδιών κάνει την εμφάνισή της με εκφράσεις περιφρόνησης, κουτσομπολιό και χειραγώγηση μέσω των μοντέλων φιλίας. Στην μελέτη αυτή απάντησαν το ερωτηματολόγιο για την κοινωνική συμπεριφορά, αγόρια και κορίτσια δημοτικού σχολείου. Τα ευρήματα ήταν τα ακόλουθα: τα αγόρια θεωρούν την σωματική επίθεση ως την πιο δημοφιλή στάση επιθετικότητας, ενώ τα κορίτσια θεωρούν την λεκτική επίθεση, ως μέσω έκφρασης της επιθετικότητας. Μέσα από μια σειρά φάσεων της έρευνας που πραγματοποιήθηκε, διαπιστώθηκε ότι η επιθετικότητα των κοριτσιών μπορεί να σχετίζεται με την κοινωνική και προσωπική προσαρμογή τους

Οι Raymond H. Baillargeon, Mark Zoccolillo, Kate Keenan, Sylvana Cote, Daniel Perusse, Hong- Xing Wu, Michel Boivin and Richard E. Tremblay (2007) στοχεύουν αρχικά στο να εξετάσουν τις διαφορές του φύλου σχετικά με την επιθετικότητα σε παιδιά 17 μηνών και έπειτα να διαπιστώσουν ποιο φύλο επικρατεί στην φυσική επιθετικότητα σε παιδιά 17- 29 μηνών. Υπήρξε μεγάλη διαμάχη σχετικά με την προέλευση των διαφορών των φύλων στην επιθετική συμπεριφορά των παιδιών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των φύλων σχετικά με την επικράτηση της φυσικής επιθετικότητας, σε παιδιά ηλικίας 17 μηνών, με ποσοστό 5% στα αγόρια και μόλις 1% στα κορίτσια. Τα ανωτέρω ποσοστά αναφέρονται στην εκδήλωση σωματικής επιθετικότητας σε συχνή βάση. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι το ίδιο ισχύει και για τα παιδιά 17- 29 μηνών, κάτι που μας επιβεβαιώνει την επικράτηση των αρένων σχετικά με την εκδήλωση της επιθετικότητας .

Οι Leonard D. Eron, Monroe M. Lefkowitz, Rowell Huesmann and Leopold O. Walder (1972) αναφέρουν ότι η μελέτη ερευνά την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών που επηρεάζονται από τα προγράμματα της τηλεόρασης. Διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά που προτίμησαν βίαια προγράμματα στην τηλεόραση ήταν πιο επιθετικά στο σχολείο, σε 10 χρόνια μελέτης παρακολούθησης. Παρατηρήθηκε ότι η βία των

προγραμμάτων που προτιμούν τα αρσενικά άτομα, είχε ακόμη πιο στενή σχέση με τις επιθέσεις 10 χρόνια αργότερα, όπως αποδείχθηκε, υπάρχει πιθανή επίδραση της αιτιολογικής παρακολούθησης βίαιων τηλεοπτικών προγραμμάτων στις αρχές της εύπλαστης ηλικίας για τη μετέπειτα επιθετικότητα. Φυσικά, η τηλεοπτική βία δεν είναι η μόνη αιτία της επιθετικότητας, αλλά υπάρχουν κι άλλες μεταβλητές που σχετίζονται με αυτό το φαινόμενο. Ωστόσο, η επίδραση της βίας από την τηλεόραση είναι σχετικά ανεξάρτητη από τους άλλους παράγοντες και εξηγεί ένα μεγαλύτερο μέρος της απόκλισης από οποιονδήποτε άλλο μεμονωμένο παράγοντα, συμπεριλαμβανομένων το IQ, τις κοινωνικές προσδοκίες, την κινητικότητα, το καθεστώς θρησκευτικής πρακτικής, την εθνότητα και τη γονική δυσαρμονία.

Στην έρευνά τους οι Robert L. Munroe, Robert Hulefeld, James M. Tomeo and Steven K. Yamazaki (1999) συνέκριναν την επιθετικότητα των παιδιών (3-9 ετών) από διαφορετικές κουλτούρες / πολιτισμούς (Μπελίζ, Νεπάλ, Κένυα, Αμερικανική Σαμόα). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι:

- τα αγόρια εμφάνισαν επίθεση σε περίπου 10% των κοινωνικών συμπεριφορών, τα κορίτσια στο 6%, και στους τέσσερις πολιτισμούς, η επιθετικότητα των αγοριών ήταν συχνότερη από ό, τι εκείνη των κοριτσιών,
- η επιθετικότητα των αγοριών εμφανίστηκε στου ίδιου φύλου συνομηλίκους,
- η επιθετικότητα μειωνόταν με την ηλικία,
- μόνο το 5% των παιδιών αλληλεπιδρούσε με ενήλικες (άτομα ηλικίας 17 ετών και άνω), ενώ το 30% δεν αλληλεπιδρούσε με ενήλικες
- η παρουσία του πατέρα ή της μητέρας έτεινε να είναι συνδεδεμένη με λιγότερη επιθετικότητα και

Οι Lisa M. Broidy, Richard E. Tremblay, Bobby Brame, David Fergusson, John L. Horwood, Robert Laird, Terrie E. Moffitt, Daniel S. Nagin, John E. Bates, Kenneth A. Dodge, Rolf Loeber, Donald R. Lynam, Gregory S. Petit and Frank Vitaro (2003) λένε ότι, για την διεκπεραίωση της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από τρεις (3) χώρες, ώστε να εξεταστεί η αναπτυξιακή πορεία της φυσικής επιθετικότητας στα παιδικά χρόνια καθώς και η εφηβική εγκληματικότητα.

Από την έρευνα προέκυψαν τα εξής;

α. Στα αγόρια υπάρχει συνέχεια της προβληματικής συμπεριφοράς από την παιδική ηλικία έως την εφηβεία και η συνέχεια αυτή είναι ιδιαίτερα σοβαρή, όταν οι αρχές της προβληματικής συμπεριφοράς παίρνουν τη μορφή της φυσικής επιθετικότητας.

β. Η χρόνια σωματική επίθεση, κατά τη διάρκεια του δημοτικού, αυξάνει τον κίνδυνο για τη συνέχιση της σωματικής βίας, καθώς και άλλες μορφές παραβατικότητας κατά τη διάρκεια της εφηβείας.

Τα αποτελέσματα επικεντρώνονται κυρίως στα αγόρια, διότι σε αντιπαράβολή με τα κορίτσια δεν υποδεικνύεται σαφή σύνδεση μεταξύ της παιδικής επίθεσης και της εφηβικής παράβασης. Οφείλουμε δε να τονίσουμε ότι υπάρχουν αξιοσημείωτες ομοιότητες μεταξύ των αντιδράσεων των δυο φύλων σε ότι αφορά την πορεία της φυσικής επιθετικότητας στην παιδική ηλικία.

Σύμφωνα με την Maureen c. Kenny (2001) παρότι είναι υποχρεωτικό να αναφέρεται η παιδική κακοποίηση, μερικές φορές οι γιατροί και οι δάσκαλοι αποφασίζουν να μην την αναφέρουν. Οι λόγοι που οι δάσκαλοι δεν αναφέρουν την κακοποίηση είναι οι εξής: α) ανεπαρκής γνώση, β) φόβος από νομικής πλευράς για λανθασμένο ισχυρισμό, γ) συνέπειες τις αναφοράς, δ) γονική άρνηση και φόβος αποδοκιμασίας από τους γονείς, ε) προσωπικές πεποιθήσεις και προκαταλήψεις, στ) έλλειψη γνώσης του καθήκοντος, ζ) αρνητικές περιγραφές από έκβαση αναφορών του παρελθόντος.

Σύμφωνα με την έρευνα οι γιατροί έχουν την τάση να καλύπτουν συναδέλφους που έχουν διαπράξει κακοποίηση σε αντίθεση με τους δασκάλους. Γιατροί και δάσκαλοι δεν είναι γνώστες των σημαδιών της κακοποίησης ούτε και του νόμου. Δεν έχουν καταλάβει πως εκείνοι δεν παίρνουν την τελική απόφαση απλά κάνουν την αναφορά και αναλαμβάνουν οι κοινωνικοί λειτουργοί. Πρέπει να γίνουν προσπάθειες να αυξηθούν οι αναφορές από ειδικούς ώστε να βοηθηθούν τα παιδιά και οι οικογένειες τους.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Εισαγωγή

Ο σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι να καταγραφούν οι απόψεις των γονέων που έχουν παιδιά μαθητές του δημοτικού σχολείου σχετικά με τη βία και επιθετική συμπεριφορά. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε σχολεία του Νομού Αχαΐας και σκοπεύει να καταγράψει και τυχόν διαφορές στις απόψεις των μαθητών ανάλογα με το φύλο τους.

Ειδικότερα, η έρευνα αποσκοπεί στην διερεύνηση των περιστατικών επιθετικής συμπεριφοράς που γνωρίζουν οι γονείς και στα οποία έχουν εμπλακεί τα παιδιά τους ως θύτες ή θύματα. Θέλουμε να διαπιστώσουμε εάν οι γονείς γνωρίζουν από τα παιδιά τους ότι έχουν δεχθεί επιθετική συμπεριφορά, εάν τους έχουν φοβίσει οι συμμαθητές τους, εάν τους έχουν απειλήσει, εάν έχει υπάρξει αλλαγή στη συμπεριφορά των παιδιών, εάν τους έχει καλέσει ο διευθυντής του σχολείου, ποιοι παράγοντες συμβάλουν στην εκδήλωση της επιθετικότητας.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το δίμηνο Μάρτιος – Απρίλιος 2010.

6.1 Είδος της έρευνας

Αρχικά αναρωτηθήκαμε αν θα επιλέξουμε να διεξάγουμε ποιοτική ή ποσοτική έρευνα. Το ζήτημα αυτό απασχόλησε και απασχολεί τους επιστήμονες και υπάρχουν αρκετά επιχειρήματα υπέρ της μίας ή της άλλης πλευράς (Bird, Hammersley, Gomm, & Woods, 1999: 26)

Η ποσοτική έρευνα έχει αρκετά πλεονεκτήματα. Διευκολύνει την εύκολη και με χαμηλό κόστος συλλογή των δεδομένων. Είναι ακριβής και αξιόπιστη. Μας δίνει τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Ταυτόχρονα, η ποσοτική έρευνα έχει και μειονεκτήματα. Απαιτείται προσεκτικός σχεδιασμός γιατί δεν μπορείς να κάνεις παρά ελάχιστες αλλαγές εφόσον η έρευνα έχει ξεκινήσει. Επιπλέον υπάρχουν και δυσκολίες που αφορούν στην εγκυρότητα της μέτρησης (Σβολόπουλος, στο Χατζηνικήτα, 2005: 23).

Η έρευνα που διεξάγαμε είναι ποσοτική. Στην ποσοτική έρευνα τα συνηθέστερα εργαλεία με τα οποία μπορούμε να συλλέξουμε τα δεδομένα μας είναι τα ερωτηματολόγια, τα τεστ, οι μετρήσεις και τα ερευνητικά σχέδια, τα οποία

επιτρέπουν τον προσδιορισμό των σχέσεων μιας ή περισσότερων μεταβλητών. Ο πιο συνηθισμένος στόχος των ποσοτικών μεθόδων είναι η ερμηνεία και ο εντοπισμός αιτιωδών σχέσεων μεταξύ ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών οι οποίες μελετώνται.

Η ποσοτική έρευνα έχει και μειονεκτήματα, εάν ο ερευνητής δεν ακολουθήσει τους κανόνες δεοντολογίας, όπως οφείλει. Η σταθερή δομή της έρευνας δεν μας επιτρέπει παρά ελάχιστες αλλαγές εφόσον η έρευνα έχει ξεκινήσει. Γι' αυτό χρειάζεται προσεκτικό σχεδιασμό.

Ως μέθοδο συλλογής των δεδομένων θα χρησιμοποιήσουμε το ερωτηματολόγιο. Κατόπιν οι απαντήσεις θα κωδικοποιηθούν και θα αναλυθούν με το στατιστικό πρόγραμμα S.P.S.S.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα πλεονεκτήματα, τα μειονεκτήματα του ερωτηματολογίου, στον τρόπο κατασκευής του σχεδιασμού, της δομής, στις ερωτήσεις, στις μεθόδους δειγματοληψίας (Cohen, Manion, & Morrison, 2008, σελ. 163-174 & 413-448).

6.2 Ερευνητικές υποθέσεις

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας και των σχετικών ερευνών στην Ελλάδα και το εξωτερικό μας οδήγησε να διαπιστώσουμε τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- ΰ Γνωρίζουν οι γονείς περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο;
- ΰ Σε αυτά έχουν εμπλακεί τα παιδιά τους ως θύτες ή ως θύματα;
- ΰ Ποιες είναι οι συνηθέστερες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς που δέχονται ή ασκούν τα παιδιά στο σχολείο;
- ΰ Ποιος ο ρόλος του διευθυντή του σχολείου;
- ΰ Ποιοι παράγοντες συμβάλλουν στην εκδήλωση της επιθετικότητας των παιδιών;
- ΰ Είναι διαφορετικές οι απόψεις των μητέρων από αυτές των πατέρων;

6.3 Πληθυσμός, δείγμα

Πρώτο μέλημά μας ήταν να καθορίσαμε τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνεται η έρευνα. Αυτό δεν γίνεται πάντοτε εύκολα. Εξαρτάται από το αντικείμενο της έρευνας, τις υποθέσεις εργασίας, τον τύπο του δείγματος, τα διάφορα υλικά και τεχνικά εμπόδια που προκύπτουν. Στην αρχή έπρεπε να αποφασίσουμε

σχετικά με τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνεται η έρευνα. Ο ορισμός του πληθυσμού θα μας βοηθήσει να αποφασίσουμε και για το δείγμα στο οποίο θα απευθυνθούμε, ώστε εάν είναι αντιπροσωπευτικό να αναγάγουμε τα αποτελέσματα στον συνολικό πληθυσμό.

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα στο Νομό Αχαΐας. Πληθυσμός της έρευνας είναι οι γονείς που έχουν παιδιά μαθητές της ΣΤ΄ τάξης του δημοτικού σχολείου.

Η σφυγμομέτρηση είναι η πιο συνηθισμένη χρησιμοποιούμενη μέθοδος στην εκπαιδευτική έρευνα (Bird, et al, 1999: 45). Οι σφυγμομετρήσεις συλλέγουν δεδομένα σε ένα χρονικό σημείο με σκοπό να τα συγκρίνουν ή να εντοπίσουν σταθερές για να συνδυάσουν τις υπάρχουσες συνθήκες. Υπάρχουν δύο μέθοδοι δειγματοληψίας (Cohen, Manion, & Morrison, 2008; Κυριαζή, 2005):

- αυτές που δίνουν δείγματα πιθανοτήτων, όπως η απλή τυχαία δειγματοληψία, η συστηματική δειγματοληψία, η δειγματοληψία κατά στρώματα, η δειγματοληψία κατά δεσμίδες και η σταδιακή δειγματοληψία
- αυτές που δίνουν δείγματα μη πιθανοτήτων, όπως η βολική δειγματοληψία, η ποσοστιαία δειγματοληψία, η δειγματοληψία σκοπιμότητας, η δειγματοληψία κατά διαστάσεις και η δειγματοληψία χιονοστιβάδα.

Το μέγεθος του δείγματος και η επιλογή της δειγματοληπτικής μεθόδου εξαρτάται από το στόχο της μελέτης, την έκταση του πεδίου έρευνας, τη φύση του πληθυσμού, τις μεταβλητές που χρησιμοποιούνται, το βαθμό ομοιογένειας του πληθυσμού, το βαθμό της επιθυμητής ακρίβειας, αλλά και τα υλικά μέσα (χρόνο, χρήματα, άτομα, κλπ) που έχουμε στη διάθεσή μας (Cohen, Manion, & Morrison, 2008, Javeau C., 1996).

Για την παρούσα έρευνα, η επιλογή του δείγματος έγινε με βάση τη βολική δειγματοληψία. Επειδή τα σχολεία έκλεισαν για τις διακοπές του Πάσχα λίγο πριν το τέλος Μαρτίου, η πρόσβαση σε αυτά ήταν δύσκολη. Οι εκδηλώσεις για τον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου σενέπεσαν με τις διακοπές του Πάσχα. Έτσι, όταν τα παιδιά γύρισαν από τις διακοπές επέστρεψαν πολύ λίγα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια. Παρόλο που επισκεφθήκαμε και πάλι τα σχολεία δεν καταφέραμε να συγκεντρώσουμε πολλά από αυτά. Έτσι σχεδιάσαμε εκ νέου την έρευνα. Ζητήσαμε τη βοήθεια του κ. Μάνεση και επισκεφθήκαμε 2 σχολεία, τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές περιοχές της πόλης στο Νότιο και Ανατολικό Διαμέρισμα.

Συνολικά συγκεντρώσαμε 101 ερωτηματολόγια.

6.4 Εργαλείο της έρευνας

Στις ποσοτικές έρευνες χρησιμοποιείται πάρα πολύ συχνά ως εργαλείο το ερωτηματολόγιο. Μας επιτρέπει τη συλλογή δεδομένων που αφορούν συμπεριφορές, γνώμες, αντιλήψεις, ανάγκες, κίνητρα. Στοχεύει στην εκτίμηση κάποιων μεγεθών, στην περιγραφή ενός πληθυσμού και στην επαλήθευση των υποθέσεων. Αποτελείται από μία σειρά ερωτημάτων, άλλα από τα οποία αφορούν σε στοιχεία ταυτότητας του ερωτηθέντος (ηλικία, φύλο, σπουδές, επάγγελμα, οικογενειακή κατάσταση) και άλλα που σχετίζονται με τις πληροφορίες που θέλουμε να εξασφαλίσουμε.

Η δημιουργία ενός ερωτηματολογίου ακολουθεί τα εξής στάδια:

- Καθορισμός του αντικειμένου μελέτης
- Καθορισμός του πληθυσμού και των χαρακτηριστικών του
- Ορισμός των ομάδων ερωτήσεων
- Δημιουργία ενός πρώτου ερωτηματολογίου
- Καθορισμός του δείγματος
- Διεξαγωγή μίας πιλοτικής έρευνας σε μικρό ποσοστό υποκειμένων με σκοπό τον έλεγχο της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου.

Στη μελέτη μας, επιλέξαμε ως εργαλείο το ερωτηματολόγιο γιατί απαιτεί λίγα έξοδα, λίγο χρόνο συλλογής των στοιχείων και για την ανάλυση των απαντήσεων. Μας δίνει τη δυνατότητα συλλογής πληροφοριών από μεγάλο αριθμό ατόμων σε σύντομο χρονικό διάστημα, την οποία μπορούμε να ποσοτικοποιήσουμε, να συγκρίνουμε και να αναλύσουμε στατιστικά, χωρίς να μειώνεται η αξιοπιστία και εγκυρότητα του ερωτηματολογίου (Javeau, 1996: 33).

Το ερωτηματολόγιο παρουσιάζει και μερικά μειονεκτήματα. Κυρίως παίρνει ως δεδομένα τα φαινόμενα ή τα πράγματα που θα ερευνήσουμε. Επίσης, δεν είναι εύκολο να αποδώσουμε σχέση αιτίου – αποτελέσματος, επίδραση ή και συνάφεια μεταξύ δύο μεταβλητών. Δεν είναι εύκολο να γενικεύσουμε, γιατί συνήθως παρεμβαίνουν λανθάνουσες μεταβλητές που δεν αναγνωρίζουμε όπως τα ατομικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων. Επίσης, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για την ειλικρίνεια, αξιοπιστία, και ικανότητα των ερωτώμενων να κατανοήσουν τις ερωτήσεις. Συχνά μάλιστα υπάρχει δυσπιστία των ανθρώπων απέναντι στο ερωτηματολόγιο εξαιτίας της συχνής επαφής των ατόμων με αυτό τον τρόπο

συλλογής στοιχείων. Ακόμα εάν το μέγεθος του ερωτηματολογίου είναι υπερβολικά μεγάλο υπάρχει κίνδυνος κάποιιοι να μην το απαντήσουν και άλλοι να προσπαθήσουν να είναι σύντομοι οπότε υπάρχει ο κίνδυνος να δώσουν βιαστικές απαντήσεις, ή να μην απαντήσουν κάποιες ερωτήσεις (Κυριαζή, 2005).

Συγκεντρώσαμε όλες τις πιθανές ερωτήσεις που θα μπορούσαμε να θέσουμε και οι οποίες ανταποκρίνονται στους σκοπούς υποθέσεων της έρευνας. Οι ερωτήσεις αυτές προήλθαν από την επισκόπηση άρθρων και βιβλίων. Σχετικά με τις ερωτήσεις προτιμήσαμε τον τύπο των κλειστών ερωτήσεων γιατί είναι εύκολο να απαντηθούν, εγγυώνται την ανωνυμία των ερωτώμενων, προσφέρονται για στατιστική ανάλυση, δεν αφήνουν στον ερωτώμενο περιθώρια διαφορούμενων απαντήσεων και συμβάλλουν στην αξιοπιστία της έρευνας.

Οι κλειστές ερωτήσεις συνοδεύονται από εναλλακτικές απαντήσεις, από τις οποίες ο ερωτώμενος επιλέγει εκείνη που τον αντιπροσωπεύει καλύτερα. Οι πιθανές απαντήσεις προέκυψαν από τις απαντήσεις που έχουν προκαλέσει αντίστοιχες ανοιχτές ερωτήσεις στο πιλοτικό ερωτηματολόγιο. Χρησιμοποιήσαμε την πεντάβαθμη κλίμακα Likert (Κυριαζή, 2005). Το χαρακτηριστικό γνώρισμα των κλειστών ερωτήσεων είναι ότι ο ερευνητής προτείνει συγκεκριμένες απαντήσεις στον ερωτώμενο. Αυτό ίσως κρύβει έναν κίνδυνο, ότι ο ερωτώμενος δεν ανατρέχει στις δικές τους εμπειρίες, αλλά αναγκαστικά επιλέγει κάποια από τις απαντήσεις που του παρουσιάζονται. Οι έτοιμες, εναλλακτικές απαντήσεις, από τις οποίες επιλέγει την πιο κατάλληλη, είναι μια εύκολη λύση για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου και την κωδικοποίηση των απαντήσεων. Ίσως όμως η απάντηση που επιλέγεται δεν είναι εκείνη που ο ερωτώμενος θα είχε δώσει αυθόρμητα σε μια ανοικτή ερώτηση ή στη συνέντευξη. Γι' αυτό χρειάζεται προσοχή όταν επιθυμούμε να διερευνήσουμε απόψεις και στάσεις του ερωτώμενου. Οι κλειστές ερωτήσεις πρέπει να εφαρμόζονται με πολύ μεγάλη προσοχή. Γι' αυτό χρειάζεται συνδυασμός κλειστών και ανοιχτών ερωτήσεων ώστε η προσέγγισή μας να είναι αποτελεσματική και ολοκληρωμένη και να αυξηθεί η αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας.

Στις ανοικτή ερώτηση, ο ερωτώμενος εκφράζει τις απόψεις του με τον τρόπο που επιθυμεί για διάφορα σύνθετα θέματα. Προβάλλει τις απόψεις του, δίνει τις πληροφορίες που είναι απαραίτητες στον ερευνητή για να αντιληφθεί την κοινωνική πραγματικότητα. Συνήθως, οι ερωτήσεις αυτές δεν απαντώνται. Αυτό συμβαίνει γιατί η ανοικτή ερώτηση δυσκολεύει όσους δεν έχουν τις απαραίτητες γραμματικές γνώσεις για να μεταφέρουν με σαφήνεια τις απόψεις τους. Γι' αυτό ο ερευνητής

πρέπει να έχει δοκιμάσει τις ερωτήσεις σε πιλοτική έρευνα, για να διαπιστώσει εάν κάποια ερώτηση δυσκολεύει τον ερωτώμενο.

Οι ανοιχτού τύπου ερωτήσεις χρησιμοποιούνται περισσότερο σε ποιοτικές έρευνες γιατί επιτρέπουν να διεισδύσουμε εις βάθος και να αποκτήσουμε αρκετά στοιχεία. Αντίθετα, όταν η έρευνα αποσκοπεί να συγκεντρώσει ποσοτικά στοιχεία πιο χρήσιμες είναι οι ερωτήσεις κλειστού τύπου, οι οποίες μας δίνουν επίσης τη δυνατότητα συγκριτικής ανάλυσης των απαντήσεων (Κυριαζή, 2005).

Ακόμα, οι σύντομες ερωτήσεις είναι προτιμότερες από τις μεγάλες επειδή γίνονται πιο εύκολα κατανοητές, Οι αρνητικές ερωτήσεις πρέπει να αποφεύγονται επειδή παρανοούνται, δηλ. η αρνητική λέξη παραβλέπεται και ο απαντών δίνει μια απάντηση που είναι αντίθετη με την πραγματική του γνώμη. Αποφύγαμε τις ερωτήσεις με διπλή έννοια, επειδή απαιτούν από τον ερωτώμενο να απαντήσει σε δύο χωριστές ιδέες με μια μόνο απάντηση. Δεν χρησιμοποιήσαμε τεχνικούς όρους, ασυνάρτητες ή μεγάλες λέξεις που πιθανόν κάποια άτομα να μην καταλάβαιναν. Η σαφήνεια είναι ένα σημαντικό πρόβλημα στα ερωτηματολόγια. Όταν μια γενική και μια ειδική ερώτηση πρόκειται να ερωτηθούν μαζί, είναι προτιμότερο να προηγηθεί η γενική ερώτηση. Αποφύγαμε τις καθοδηγούμενες ερωτήσεις. Προσπαθήσαμε να μην υπάρχουν υπαινιγμοί για την επιθυμητή απάντηση (Κυριαζή, 2005).

Συμπερασματικά, ένα «ιδανικό» ερωτηματολόγιο είναι σαφές, δομημένο, ομοιόμορφο, εκμαιεύει απαντήσεις όσο το δυνατόν πιο κοντά στην αλήθεια.. Διευκολύνει και ενθαρρύνει τη συνεργασία των συμμετεχόντων, κεντρίζει το ενδιαφέρον τους, ελαχιστοποιεί κατά το δυνατόν τα σφάλματα στις απαντήσεις.

Το ερωτηματολόγιο της έρευνάς μας αποτελείται συνολικά από 17 ερωτήσεις. Οι τέσσερις πρώτες ερωτήσεις αποβλέπουν να συγκεντρώσουμε τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων (φύλο, μόρφωση, επάγγελμα). Από τις υπόλοιπες δεκατρείς (13) οι επτά (7) ζητούσαν από τον ερωτώμενο να επιλέξει ανάμεσα σε δύο επιλογές ενώ από τις υπόλοιπες πέντε (5), οι δύο (2) ήταν πολλαπλής επιλογής και οι τρεις (3) ήταν ανοικτές. Χρησιμοποιήσαμε ως μορφή των ερωτήσεων του τεστ, αυτή της πολλαπλής επιλογής, έχει υψηλή εγκυρότητα και αξιοπιστία (Αλεξόπουλος, 1998).

Οι απαντήσεις των γονέων κωδικοποιήθηκαν ώστε να μπορούν να καταχωρηθούν εύκολα σε ηλεκτρονικό υπολογιστή για να τις επεξεργαστούμε. Παραδείγματος χάριν στη μεταβλητή φύλο ορίσαμε ότι οι άνδρες θα πάρουν την τιμή (1), ενώ οι γυναίκες την τιμή (0). Σε μια απάντηση με τις επιλογές ΝΑΙ - ΟΧΙ

ορίσαμε ως τιμή της απάντησης «ΝΑΙ» το (1) και ως τιμή της απάντησης «ΟΧΙ» το (0). Η επεξεργασία των απαντήσεων στις κλειστές ερωτήσεις έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 13.

Στις ανοικτές ερωτήσεις ομαδοποιήσαμε τις απαντήσεις σε ευρύτερες κατηγορίες και έπειτα τις κωδικοποιήσαμε. Η επεξεργασία των απαντήσεων στις ανοικτές ερωτήσεις έγινε με το EXCEL.

6.5 Η διαδικασία της έρευνας

Αφού συγκεκριμενοποιήσαμε τον πληθυσμό, το δείγμα, την μέθοδο δειγματοληψίας και το εργαλείο συλλογής δεδομένων, διενεργήσαμε μια πιλοτική έρευνα σε δείγμα 20 γονέων ώστε να διαπιστώσουμε την εγκυρότητα και αξιοπιστία του (Αλεξόπουλος, 1998). Υπολογίσαμε τον απαιτούμενο χρόνο για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Με την πιλοτική έρευνα αντιληφθήκαμε ότι δεν ήταν αναγκαίες σημαντικές αλλαγές στο ερωτηματολόγιο. Η χρονική διάρκεια συμπλήρωσής του είναι περίπου 10 λεπτά.

Στην συνέχεια σχεδιάσαμε και πραγματοποιήσαμε την κυρίως έρευνα, η οποία έλαβε χώρα στο διάστημα Μάρτιο - Απρίλιο 2010. Αρχικά πραγματοποιήσαμε επίσκεψη σε Δημοτικά σχολεία προκειμένου να ζητήσουμε άδεια από τους Διευθυντές των σχολείων, οι οποίοι ενημερώθηκαν για το σκοπό της έρευνας αυτής. Προκειμένου να συμπληρωθούν τα ερωτηματολόγια, τα δώσαμε στους Διευθυντές των σχολείων οι οποίοι σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς της Στ' τάξης τα έδιναν στους μαθητές και μαθήτριες να τα δώσουν στους γονείς να τα συμπληρώσουν, χωρίς να δυσκολευτεί η εκπαιδευτική διαδικασία. Μετά από μερικές ημέρες, επισκεπτόμαστε το σχολείο και παίρναμε τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια. Η μέθοδος αυτή συνέβαλε στην συντόμευση της διαδικασίας συγκέντρωσης των ερωτηματολογίων και στην μείωση του κόστους της έρευνας (Κυριαζή, 2005). Αποφασίσαμε να χορηγήσουμε τα ερωτηματολόγια σε γονείς που έχουν παιδιά μαθητές και μαθήτριες σε σχολεία της πόλης της Πάτρας.

Στην φάση προσέγγισης των μαθητών, λάβαμε υπόψη μας τον κώδικα ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας, προκειμένου να διευκολυνθεί η προσέγγιση και η επικοινωνία μαζί τους και να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα και η εγκυρότητα της έρευνας. Σχετικά θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο. Κατά την επικοινωνία μας με τους εκπαιδευτικούς διαπιστώσαμε ότι οι περισσότεροι ήταν πρόθυμοι να συμμετάσχουν, γιατί θεώρησαν πολύ ενδιαφέρον το αντικείμενο της έρευνας.

6.6 Ηθικοί Προβληματισμοί και Δεοντολογία

Τα θέματα δεοντολογίας της έρευνας είναι λεπτά και πολύπλοκα και είναι δυνατόν αν δεν τηρηθούν οι αρχές της δεοντολογίας της έρευνας να φέρουν σε πολύ δύσκολη θέση τους ερευνητές (Cohen, Manion, & Morrison, 2008). Οι ερευνητές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους αυτά τα ηθικά ζητήματα κατά το σχεδιασμό της έρευνας, η οποία σύμφωνα με τον Dewey είναι μια κοινωνική διαδικασία.

Πρώτα πραγματοποιήθηκε μια συνάντηση με τον προϊστάμενο του Γραφείου Εκπαίδευσης και κατόπιν με το διευθυντή του κάθε σχολείου για να μας επιτρέψει την είσοδο. Εξηγήσαμε τις διαδικασίες της έρευνας, αναφερθήκαμε στην περιγραφή του χρόνου που θα δαπανήσουν τα υποκείμενα της έρευνας, του οφέλους που θα προκύψει από την έρευνα, των κατάλληλων εναλλακτικών διαδικασιών που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και τέλος ενημερώσαμε ότι θα μπορούσαν να διακόψουν τη συμμετοχή τους στην ερευνητική διαδικασία. Δόθηκαν οι απαραίτητες εγγυήσεις ότι σε καμιά περίπτωση δε θα αναφερόταν το όνομα του σχολείου ούτε στοιχεία που θα το σκιαγραφούσαν.

Στην έρευνά μας τα υποκείμενα συμφώνησαν να συμμετέχουν αφού τους πληροφορήσαμε για τους σκοπούς και τους στόχους της έρευνας και τους υποσχθήκαμε διατήρηση της ανωνυμίας. Τα ερωτηματολόγια συνοδεύονταν από επιστολή στην οποία τους ενημερώναμε για το σκοπό της έρευνας και την αξία της συμμετοχής τους. Δε γνωρίζαμε τα ονόματα των γονέων οι οποίοι συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο γιατί παίρναμε τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια όλα μαζί σε κλειστό φάκελο. Τέλος, υποσχθήκαμε σε όσους συμμετείχαν στην έρευνα ότι θα τους πληροφορήσουμε για τα αποτελέσματά της. (Cohen, Manion, & Morrison, 2008) Τα ζητήματα ηθικής μπορεί να προκύψουν σε κάθε στάδιο, όπως για παράδειγμα κατά την διαδικασία συλλογής των δεδομένων, την φύση των συμμετεχόντων και τον τρόπο χρήσης των στοιχείων που συλλέξαμε (Miles & Huberman, 1994:288-297).

6.7 Πρόσβαση

Η πρόσβαση στο δείγμα είναι σημαντική για τη διεξαγωγή της έρευνας. Οι ερευνητές δεν πρέπει να θεωρούν την πρόσβαση στο χώρο του σχολείου, αλλά οπουδήποτε αλλού, ως δικαίωμά τους (Cohen & Manion, & Morrison, 2008:481). Η έρευνα σχεδιάστηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να μην ενοχλήσουμε τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές την ώρα του μαθήματος. Η ενημέρωση προς τους δασκάλους σχετικά με το ερωτηματολόγιο το οποίο καλούνταν να στείλουν στους γονείς γινόταν

είτε πριν την πρωινή προσευχή, είτε στο πρώτο διάλειμμα. Εξηγούσαμε στους δασκάλους το σκοπό της έρευνας. Παραλάμβαναν οι ίδιοι τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια και εμείς τα παίρναμε από αυτούς ή το διευθυντή.

Η προσεκτική προετοιμασία της έρευνας συντέλεσε ώστε να μην αναφερθεί κανένα παράπονο από τους γονείς. Επίσης, δεν παρουσιάστηκε κάποιο πρόβλημα τόσο κατά τη διαδικασία χορήγησης όσο και κατά τη διαδικασία συλλογής των ερωτηματολογίων που επεστράφησαν.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ – ΣΥΖΗΤΗΣΗ

7.1 Παρουσίαση Ευρημάτων

Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας. Θα παρουσιάσουμε πρώτα τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, δηλαδή τις απαντήσεις σχετικά με το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή και επαγγελματική κατάσταση, τις σπουδές, και τη συμμετοχή τους σε διάφορα σεμινάρια, δηλαδή τις ειδικές τους σπουδές.

Κατόπιν για κάθε ερώτηση θα παρουσιάζουμε πρώτα τα συνολικά ποσοστά των απαντήσεων των ερωτώμενων κι έπειτα θα παρουσιάσουμε τη σχέση της μεταβλητής «Φύλο» με κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου, ώστε να διαπιστώσουμε εάν υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών.

I. Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά

Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, το δείγμα μας αποτέλεσαν συνολικά 101 γονείς, από τους οποίους οι 84 (83,2%) είναι γυναίκες και οι 17 (16,8%) άνδρες.

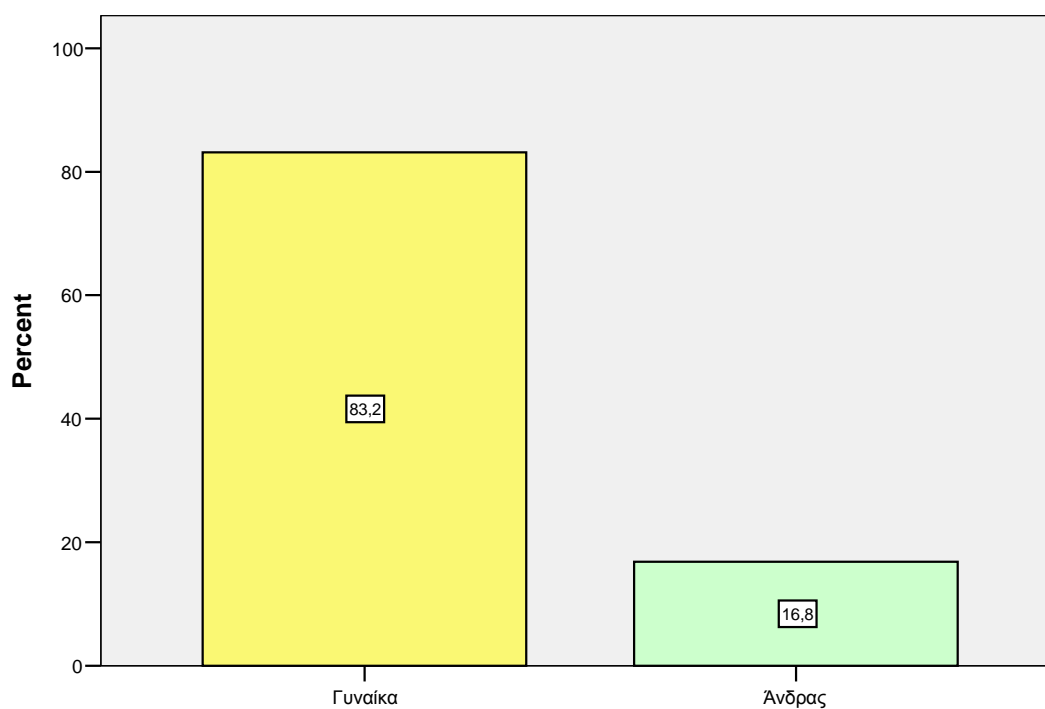
Πίνακας 1

Φύλο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Γυναίκα	84	83,2	83,2	83,2
	Άνδρας	17	16,8	16,8	100,0
	Total	101	100,0	100,0	

Γράφημα 1

Φύλο

Σχετικά με την ηλικία των γονέων οι περισσότεροι είναι ηλικίας 36-45 ετών (71%). Λίγοι είναι ηλικίας 26-35 ετών (14%) ή 46-55 ετών (14%). Μόνο ένας ήταν μεγαλύτερος των 56 ετών.

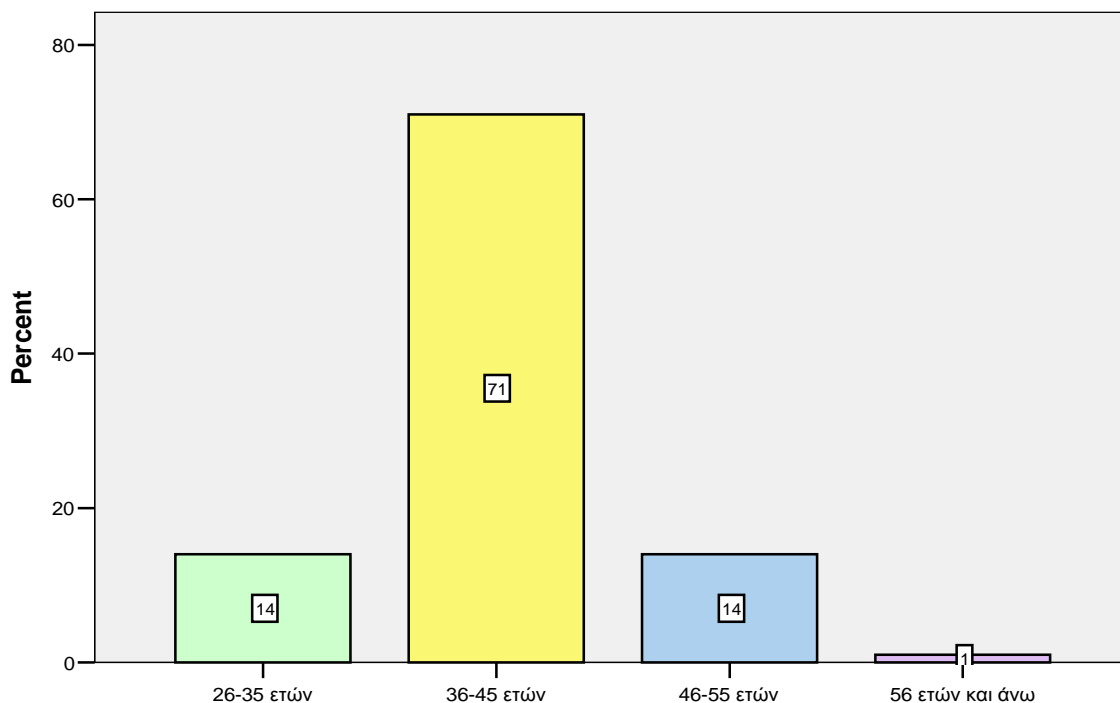
Πίνακας 2

Ηλικία

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	26-35 ετών	14	13,9	14,0	14,0
	36-45 ετών	71	70,3	71,0	85,0
	46-55 ετών	14	13,9	14,0	99,0
	56 ετών και άνω	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		101	100,0		

Γράφημα 2

Ηλικία

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των γονέων, οι περισσότεροι (86,1%) είναι έγγαμοι. Μόνο μία γυναίκα απάντησε ότι είναι άγαμος, 11 γονείς απάντησαν ότι είναι διαζευγμένοι (10,9%) και δύο, ένας άντρας και μία γυναίκα απάντησαν ότι είναι χήροι.

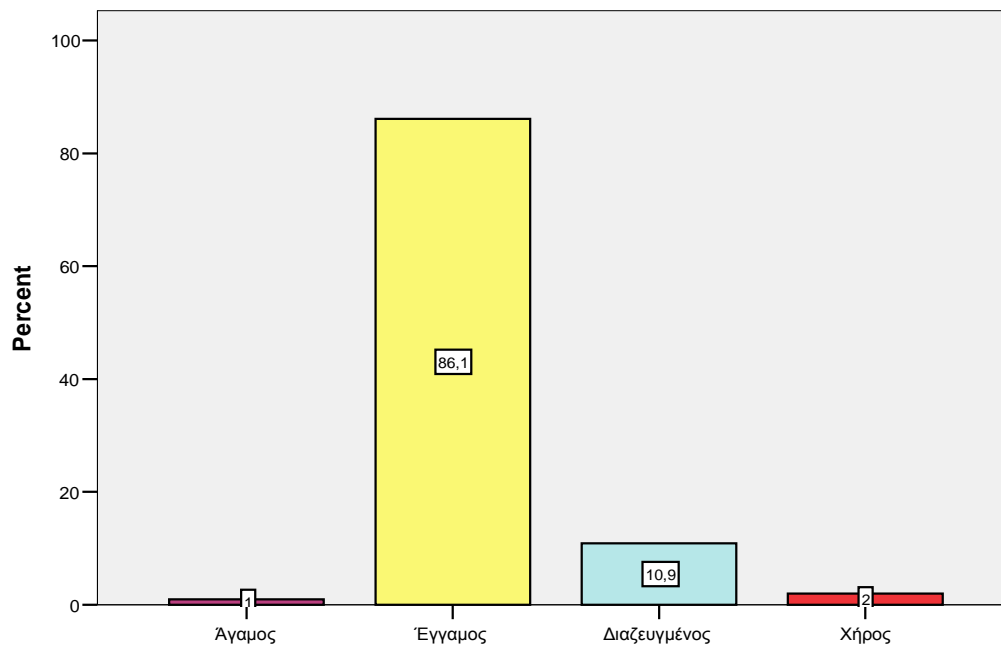
Πίνακας 3

Οικογενειακή κατάσταση

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Άγαμος	1	1,0	1,0	1,0
	Έγγαμος	87	86,1	86,1	87,1
	Διαζευγμένος	11	10,9	10,9	98,0
	Χήρος	2	2,0	2,0	100,0
	Total	101	100,0	100,0	

Γράφημα 3

Οικογενειακή κατάσταση

Όσον αφορά στην εκπαίδευση των γονέων, αυτοί που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια έχουν τελειώσει το Λύκειο (52.5%). Πολλοί απάντησαν ότι έχουν τελειώσει το Πανεπιστήμιο (26.7%). Μόνο 10.9% απάντησε ότι έχει ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση και ακόμα λιγότεροι ότι είναι απόφοιτοι δημοτικού (7.9%). Δύο έχουν μεταπτυχιακές σπουδές. Φαίνεται ότι το επίπεδο εκπαίδευσης στη χώρα μας είναι υψηλό.

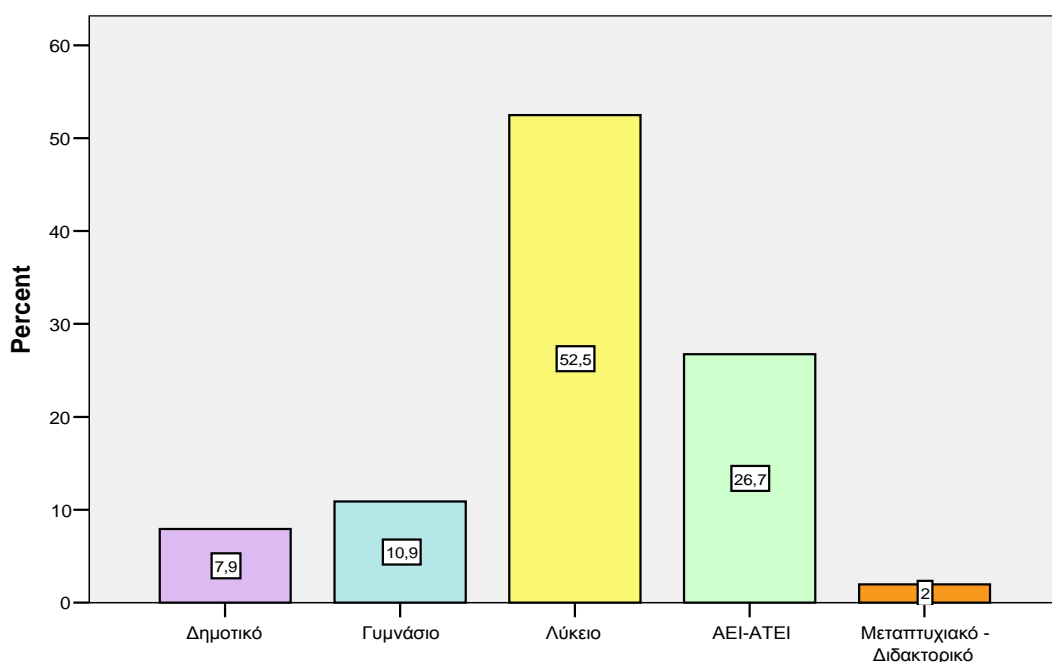
Πίνακας 4

Εκπαίδευση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Δημοτικό	8	7,9	7,9	7,9
Γυμνάσιο	11	10,9	10,9	18,8
Λύκειο	53	52,5	52,5	71,3
ΑΕΙ-ΑΤΕΙ	27	26,7	26,7	98,0
Μεταπτυχιακό - Διδακτορικό	2	2,0	2,0	100,0
Total	101	100,0	100,0	

Γράφημα 4

Εκπαίδευση

Η πρώτη ερώτηση που θέσαμε στους γονείς αφορούσε στην εξής ερώτηση. Έχει εκδηλώσει το παιδί σας, κατά το παρελθόν, επιθετική συμπεριφορά, προς άλλο πρόσωπο; Από τις απαντήσεις των γονέων προκύπτει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των γονέων 87.1% απάντησε ότι το παιδί τους δεν έχει εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά. Πάντως ένα ποσοστό 12.9% παραδέχθηκε ότι το παιδί του εκδήλωσε επιθετική συμπεριφορά. Το εύρημα είναι χρήσιμο, αφού έχουμε συνηθίσει τους γονείς να δικαιολογούν τα παιδιά τους.

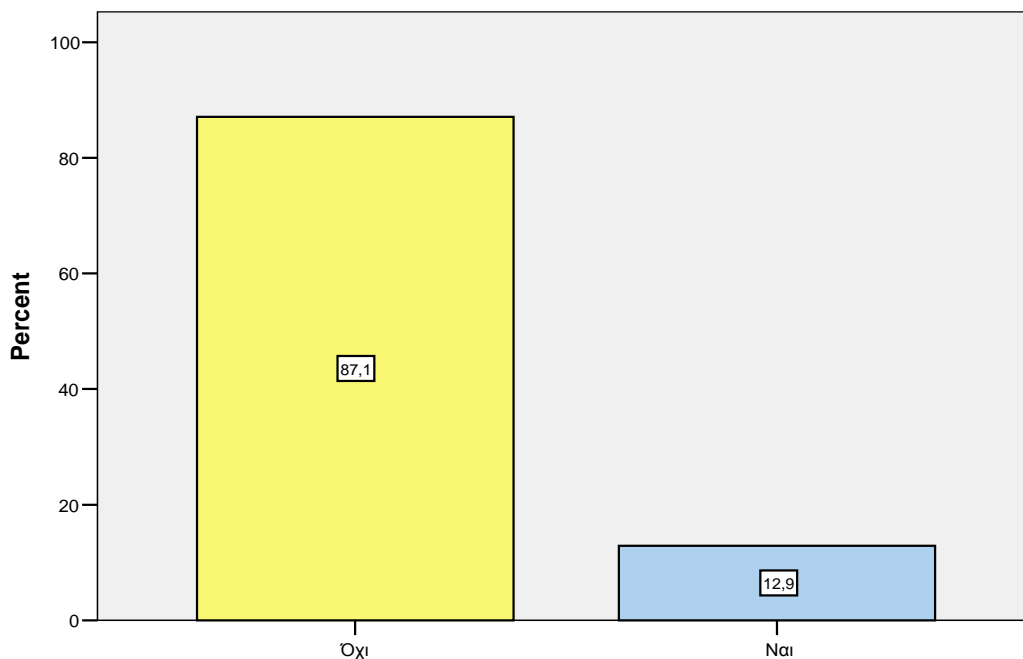
Πίνακας 5

Εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	88	87,1	87,1	87,1
	Ναι	13	12,9	12,9	100,0
	Total	101	100,0	100,0	

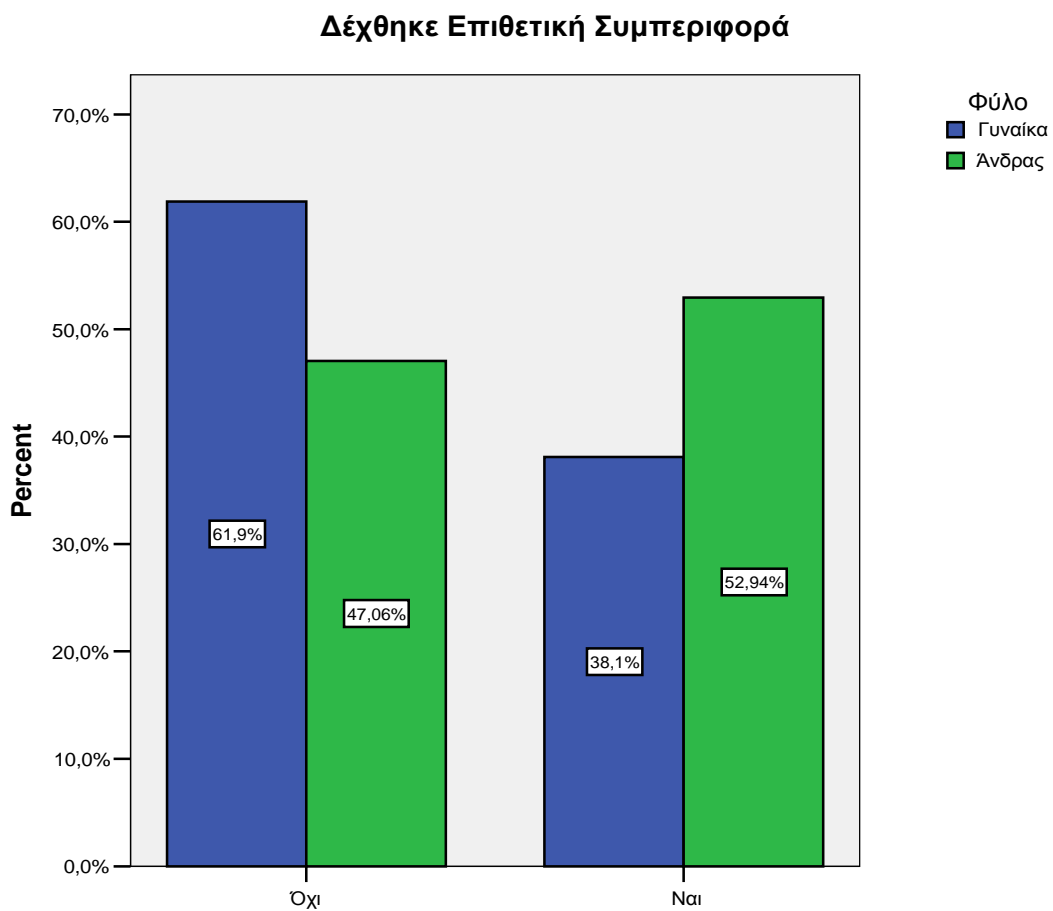
Γράφημα 5

Εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς

Οι γονείς που παραδέχθηκαν ότι το παιδί τους έχει τύχει να εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά είναι κυρίως οι γυναίκες (94.12%) και λιγότερο οι άντρες (5.88%). Ίσως οι μητέρες γνωρίζουν περισσότερο όσα συμβαίνουν στο σχολείο αφού ασχολούνται περισσότερο από τους πατέρες με την εκπαίδευση των παιδιών.

Γράφημα 5.1

Σε ποιον άραγε το παιδί είχε εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά; Αυτή ήταν η επόμενη ερώτηση που θέσαμε στους γονείς. Τους ρωτούσαμε εάν εκδήλωσε επιθετική συμπεριφορά προς μαθητή ή προς δάσκαλο. Από τις απαντήσεις τους προκύπτει ότι η επιθετική συμπεριφορά εκδηλώθηκε προς κάποιο άλλο μαθητή ή συμμαθητή του παιδιού τους.

Οι απαντήσεις των γονέων είναι αναμενόμενες. Στο δημοτικό σχολείο τα παιδιά έχουν αναπτύξει μια ιδιαίτερη σχέση με το δάσκαλο ή τη δασκάλα τους και δε θα ήταν αναμενόμενο να τους επιτίθενται.

Πίνακας 6

Προς ποιον εκδήλωσε επιθετική συμπεριφορά

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Μαθητή	13	12,9	100,0	100,0
Missing	System	88	87,1		
Total		101	100,0		

Πολύ σημαντική ήταν η επόμενη ερώτηση που θέσαμε στους γονείς. Θελήσαμε να μάθουμε εάν είχε δεχθεί το παιδί τους, κατά το παρελθόν, επιθετική συμπεριφορά, από άλλο πρόσωπο; Τα ποσοστά των γονέων που απάντησαν καταφατικά είναι αυξημένα (40.6%). Είναι πράγματι αρκετά μεγάλο το ποσοστό των γονέων που απαντούν ότι το παιδί τους δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά. Αυτό σημαίνει ότι πολύ περισσότερα παιδιά δέχονται επιθετική συμπεριφορά αλλά δεν εκδηλώνουν και αυτά. Βέβαια η ερώτηση δε μας βοηθάει να διαπιστώσουμε εάν τα περιστατικά είναι σοβαρά, εάν έχουν συμβεί μία ή περισσότερες φορές κατά το παρελθόν. Σε αυτά τα ερωτήματα προσπαθούμε να απαντήσουμε με τις επόμενες ερωτήσεις,

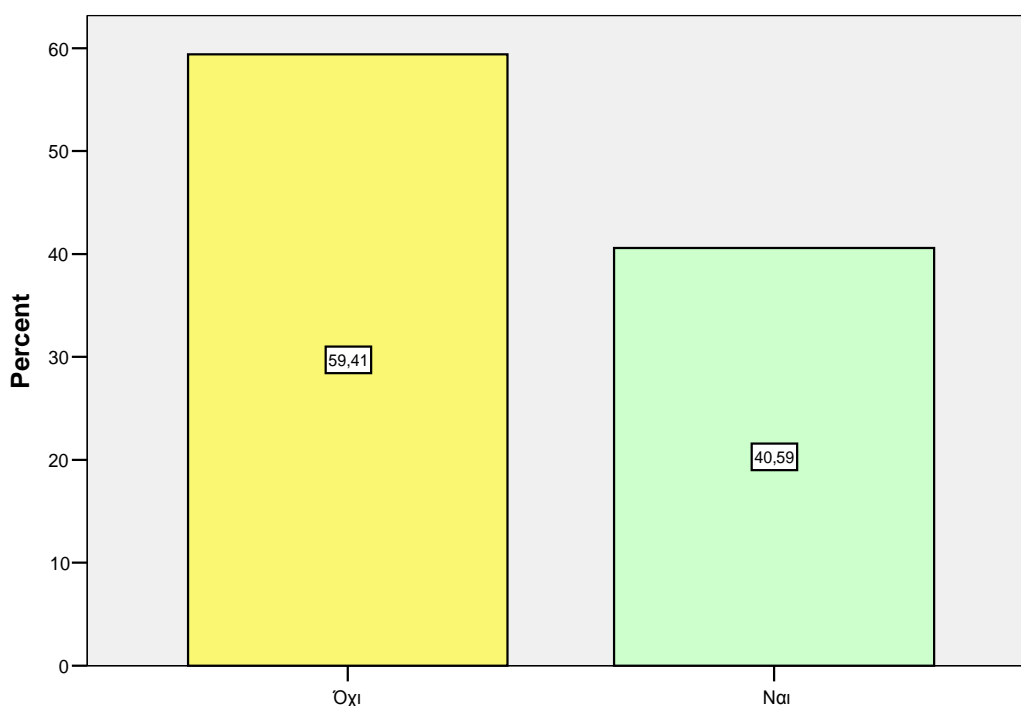
Πίνακας 7

Δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	60	59,4	59,4	59,4
	Ναι	41	40,6	40,6	100,0
	Total	101	100,0	100,0	

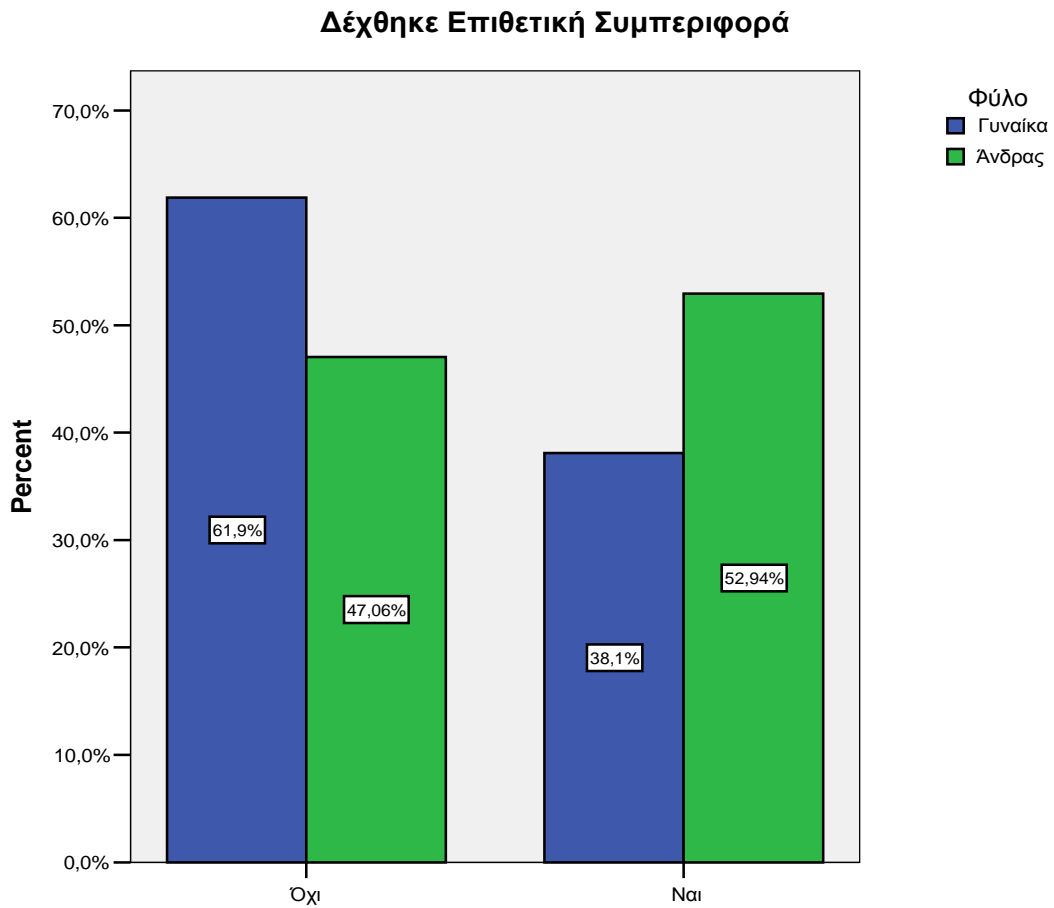
Γράφημα 7

Δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά

Περισσότεροι από τους μισούς άνδρες γονείς (52.94%) απάντησαν ότι το παιδί τους δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά από άλλο μαθητή ή συμμαθητή του. Οι μητέρες ήταν λιγότερες (38.1%).

Γράφημα 7.1

Με την προηγούμενη ερώτηση μάθαμε ότι πολλοί γονείς μαθαίνουν από τα παιδιά τους ότι δέχονται επιθετική συμπεριφορά. Από πριν τη δέχονται; Από τους άλλους μαθητές ή συμμαθητές τους ή ακόμα και από το δάσκαλο; Οι γονείς στην πλειονότητά τους απάντησαν ότι τα παιδιά δέχονται επιθετική συμπεριφορά από τους άλλους μαθητές (92.5%). Τρεις γονείς απάντησαν ότι το παιδί τους δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά από δάσκαλο (5%) ή από δάσκαλο και μαθητή (2.5%). Το εύρημα είναι καταρχήν αναμενόμενο. Επίσης είναι σημαντικό ότι οι δάσκαλοι αποφεύγουν να εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά προς τους μαθητές τους, όπως επιβάλλει η Σύγχρονη Παιδαγωγική.

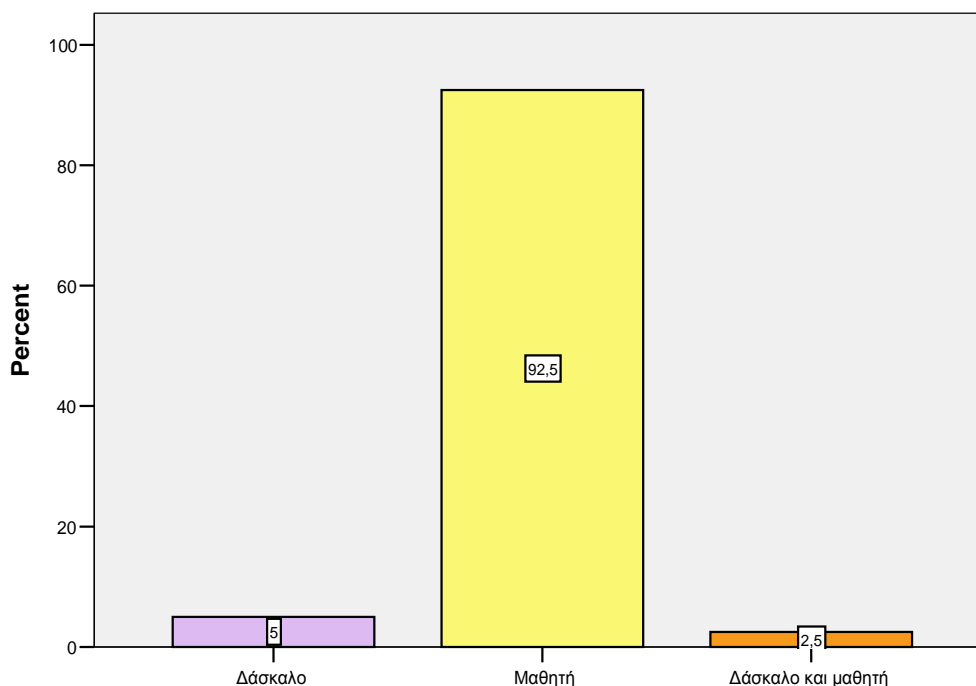
Πίνακας 8

Από ποιον δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δάσκαλο	2	2,0	5,0	5,0
	Μαθητή	37	36,6	92,5	97,5
	Δάσκαλο και μαθητή	1	1,0	2,5	100,0
	Total	40	39,6	100,0	
Missing	System	61	60,4		
Total		101	100,0		

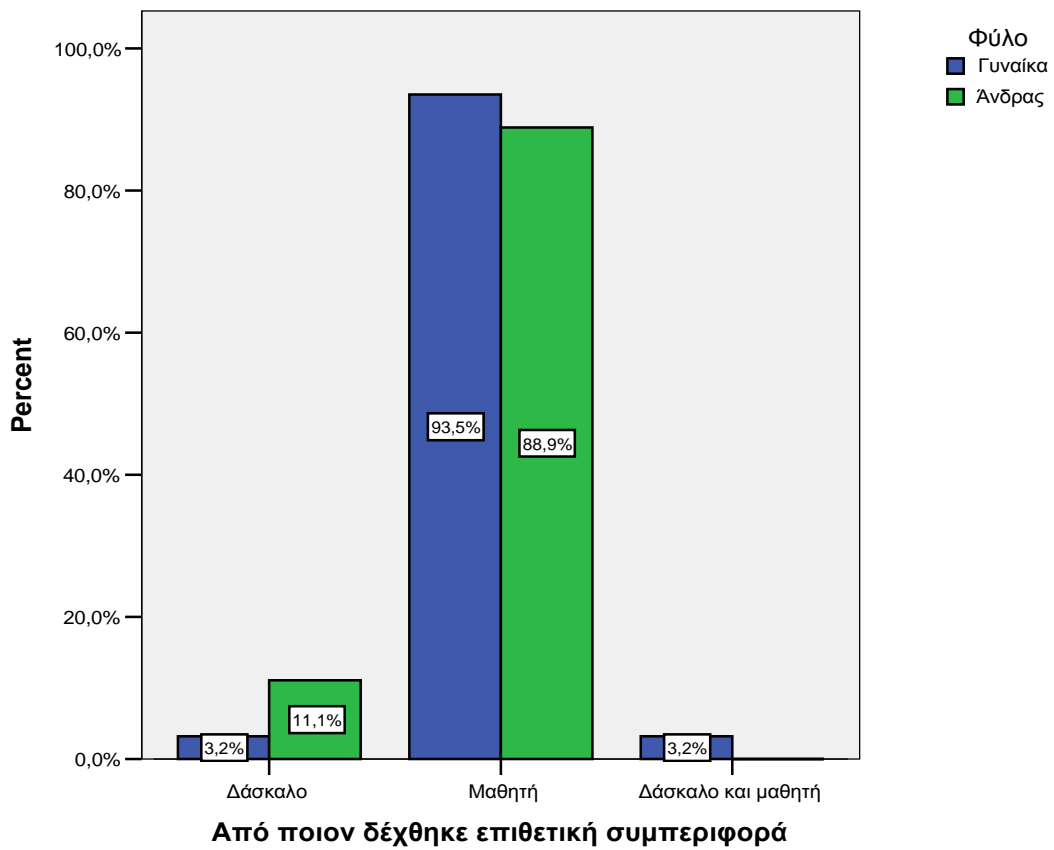
Γράφημα 8

Από ποιον δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά

Οι άνδρες, οι πατέρες είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι το παιδί τους δέχεται επιθετική συμπεριφορά από το δάσκαλο ή από το δάσκαλο και κάποιο μαθητή. Δυστυχώς δεν έχουμε στοιχεία για να το ερμηνεύσουμε

Γράφημα 8.1

Ποιες είναι οι συνηθέστερες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς; Γνωρίζουμε από πολλές έρευνες που έχουν διεξαχθείς τη χώρα μας ότι συνήθως τα παιδιά κοροϊδεύουν, βρίζουν ή και χτυπούν τους συμμαθητές τους. Στη δική μας έρευνα οι γονείς απάντησαν ότι η συνηθέστερη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς είναι η κοροϊδία (29.5%) και έπειτα το χτύπημα (18.2%). Ακολουθούν το ρατσιστικό σχόλιο και η βρισιά (6.8%), και τέλος το παρατσούκλι (4,5%). Μεγάλο ποσοστό απάντησε ότι το παιδί δέχθηκε συνδυασμό τω παραπάνω μορφών επιθετικής συμπεριφοράς (π.χ. βρισιά και χτύπημα).

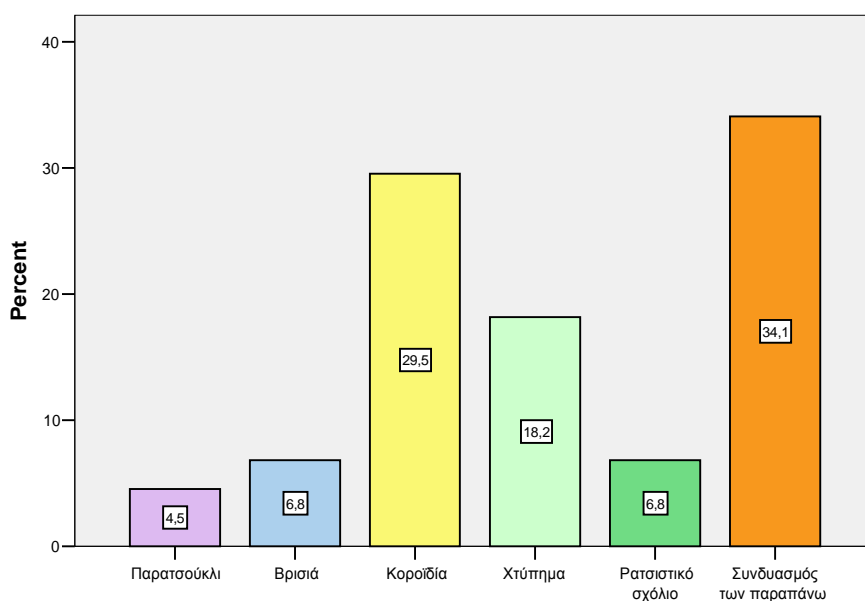
Πίνακας 9

Μορφή επιθετικής συμπεριφοράς

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Παρατσούκλι	2	2,0	4,5	4,5
Βρισιά	3	3,0	6,8	11,4
Κοροϊδία	13	12,9	29,5	40,9
Χτύπημα	8	7,9	18,2	59,1
Ρατσιστικό σχόλιο	3	3,0	6,8	65,9
Συνδυασμός των παραπάνω	15	14,9	34,1	100,0
Total	44	43,6	100,0	
Missing System	57	56,4		
Total	101	100,0		

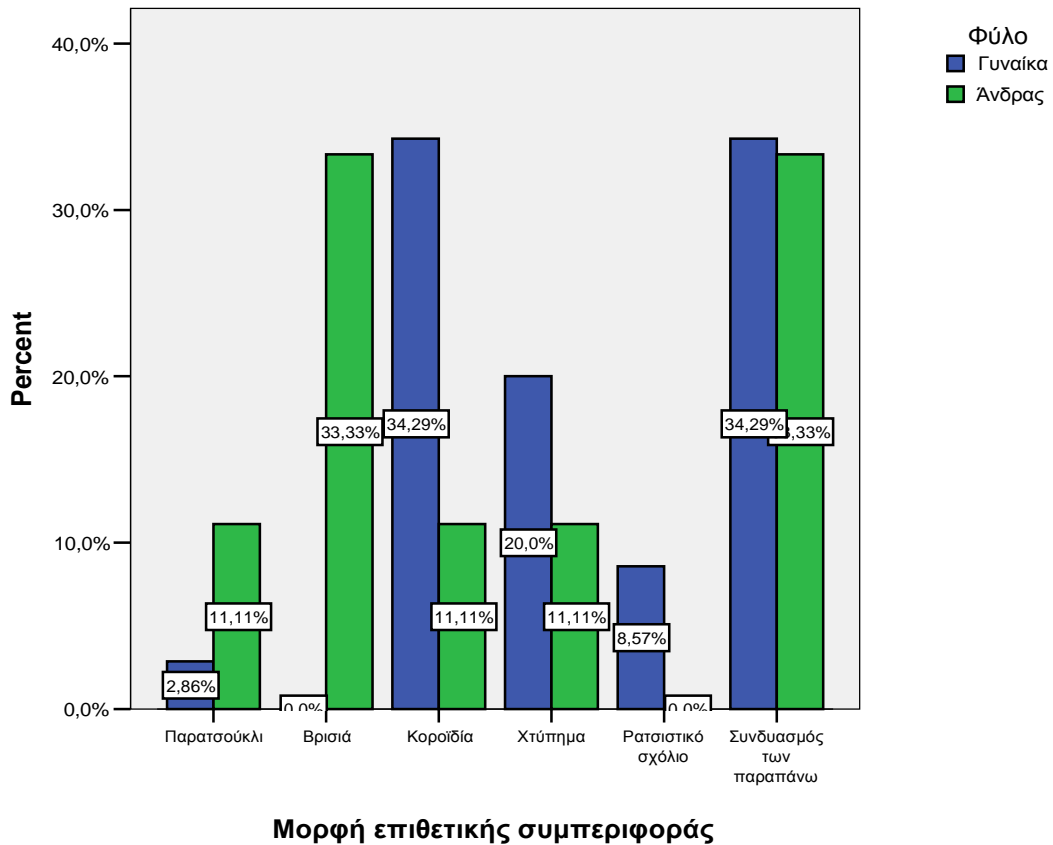
Γράφημα 9

Μορφή επιθετικής συμπεριφοράς

Οι άνδρες αναφέρονται περισσότερο στη βρισιά (33.3%) και στο παρατσούκλι (11.11%) ως μορφές επιθετικής συμπεριφοράς που δέχονται τα παιδιά τους. Οι μητέρες απαντούν ότι τα παιδιά τους δέχονται κοροϊδία (34.29%), χτύπημα (20%), ρατσιστικά σχόλια (8.57%). Σχεδόν σε ίδιο ποσοστό οι πατέρες και οι μητέρες αναφέρονται σε συνδυασμό μορφών επιθετικής συμπεριφοράς (34.29%, 33.33%)

Γράφημα 9.1

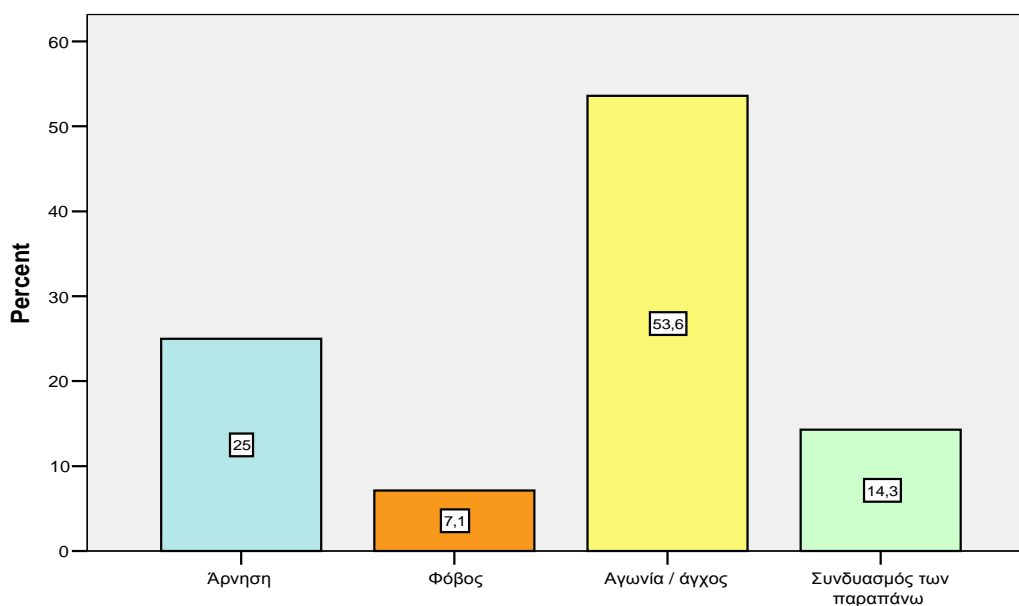
Αφού μάθαμε από τους γονείς ότι τα παιδιά δέχονται διάφορες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς θελήσαμε να διερευνήσουμε εάν αυτή η επιθετική συμπεριφορά επηρεάζει και αλλάζει τη διάθεσή τους. Ρωτήσαμε τους γονείς τι αισθάνονται τα παιδιά όταν δέχονται επιθετική συμπεριφορά. Οι γονείς απάντησαν ότι κυρίως νιώθουν αγωνία και άγχος (53.6%). Πολλά παιδιά νιώθουν άρνηση (25%) ή και φόβο (7.1%) να πάνε στο σχολείο.

Πίνακας 10
Αλλαγή στη διάθεση

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Άρνηση	7	6,9	25,0	25,0
	Φόβος	2	2,0	7,1	32,1
	Αγωνία / άγχος	15	14,9	53,6	85,7
	Συνδυασμός των παραπάνω	4	4,0	14,3	100,0
	Total	28	27,7	100,0	
Missing	System	73	72,3		
Total		101	100,0		

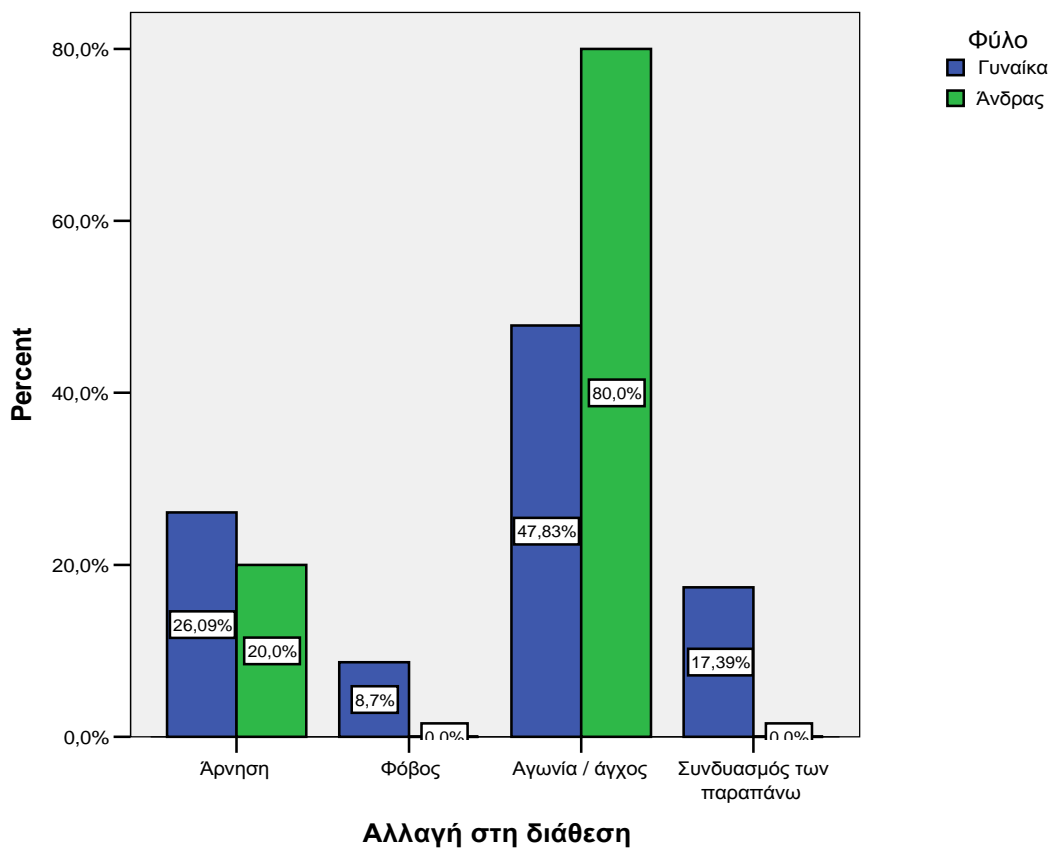
Γράφημα 10

Αλλαγή στη διάθεση

Οι πατέρες σε πάρα πολύ μεγάλο ποσοστό (80%) απάντησαν ότι τα παιδιά τους αισθάνονται άγχος όταν έχουν δεχθεί μια επιθετική συμπεριφορά. Άγχος για το πώς θα ξαναπάνε σχολείο, άγχος για το πώς θα τους φερθούν, άγχος για το τι θα συναντήσουν. Οι μητέρες μιλούν για άρνηση των παιδιών να πάνε στο σχολείο (26.09%), αλλά και για φόβο (8.7%).

Γράφημα 10.1

Αφού είναι πάρα πολλά τα παιδιά που έχουν δεχθεί ή εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά, σε διάφορες μορφές, θα ήταν σημαντικό να μάθουμε εάν έχει λάβει γνώση ο διευθυντής του σχολείου και έχει καλέσει τους γονείς στο σχολείο, επειδή το παιδί εκδήλωσε ή δέχτηκε επιθετική συμπεριφορά. Μόνο 6 γονείς απάντησαν θετικά. Αυτό ίσως σημαίνει ότι τα περιστατικά δεν είναι πολύ σοβαρά, και οι διαφορές λύνονται άμεσα.

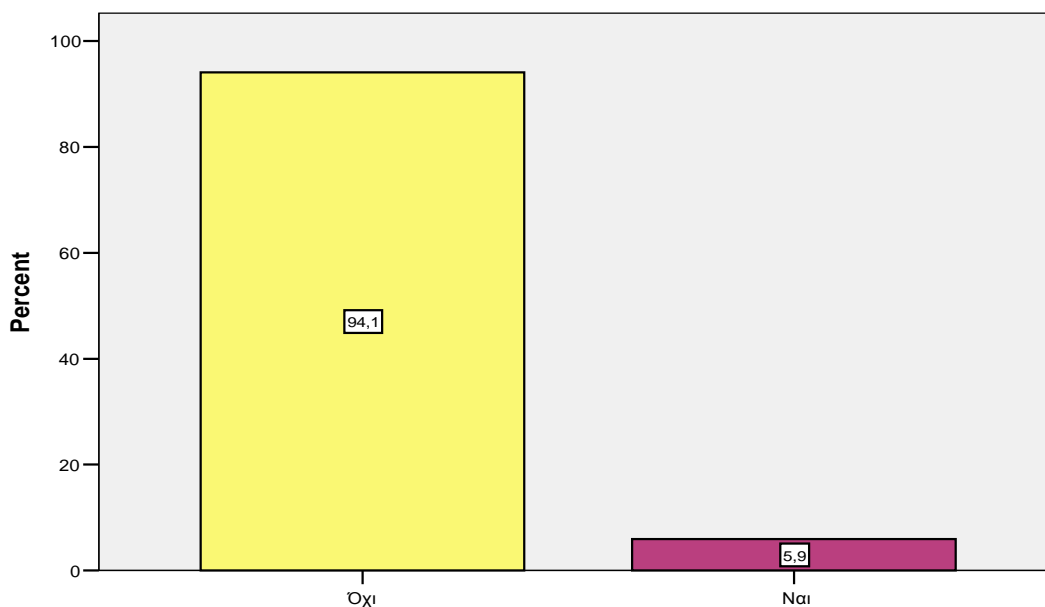
Πίνακας 11

Πρόσκληση από διευθυντή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	95	94,1	94,1	94,1
	Ναι	6	5,9	5,9	100,0
Total		101	100,0	100,0	

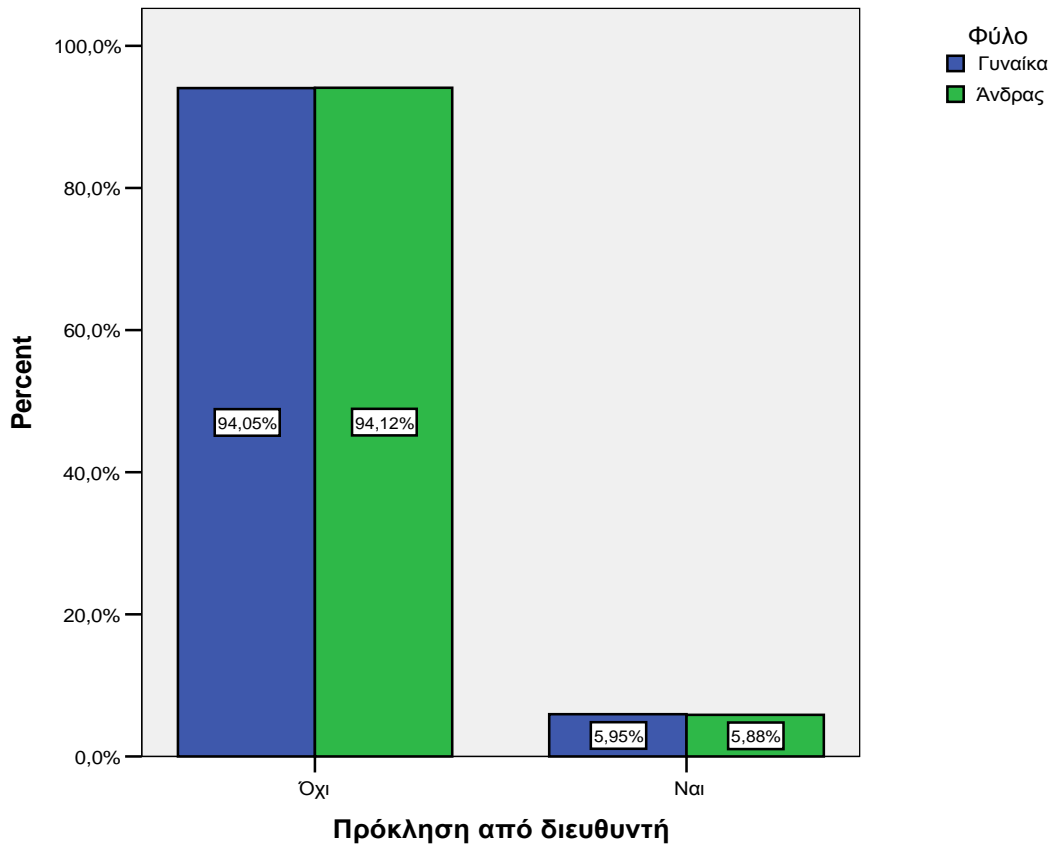
Γράφημα 11

Πρόσκληση από διευθυντή

Σε ίδιο ποσοστό οι πατέρες και οι μητέρες απάντησαν θετικά ότι τους έχει καλέσει ο διευθυντής για να τους ενημερώσει σχετικά με την επιθετική συμπεριφορά που εκδήλωσε ή δέχτηκε το παιδί τους.

Γράφημα 11.1

Ζητήσαμε από τους γονείς να γίνουν συγκεκριμένοι και να μας περιγράψουν το περιστατικό. Οι περισσότεροι γονείς απάντησαν ότι τα περιστατικά να μην είναι πολλά ίσως και να μην είναι και πολύ σοβαρά, αλλά πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι υπάρχουν κρούσματα επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο. Χρειάζεται το σχολείο, η πολιτεία και η οικογένεια να συνεργαστούν για να αντιμετωπίσουν τα περιστατικά.

Απαντήσεις των γονέων:

- έβρισε ο ένας τον άλλο
- είχε μαλώσει με κάποιο άλλο μαθητή
- ένα περιστατικό που συμβαίνει συχνά χωρίς ιδιαίτερη σοβαρότητα
- έχουν συμβεί επανειλημμένα διάφορα περιστατικά
- η επιθετική συμπεριφορά είναι πάντα στα πλαίσια του παιχνιδιού και της κοινωνικοποίησής του
- η κόρη μου δε γινόταν δεκτή στην τάξη, από ορισμένες συμμαθήτριάς της, δεν την άφηναν να συμμετέχει σε ομαδικά παιχνίδια και στη διάρκεια του διαλείμματος την απομόνωναν
- θεωρούν αδυναμία ότι ο γιος μου είναι παιδί πολύ συναισθηματικό με πάρα πολλή αγάπη για όλους. Είναι άριστος μαθητής της ΣΤ΄ τάξης. Αυτό είναι η αιτία πιστεύω, επειδή το είπε στη δασκάλα, ότι τον πειράζουν τα παιδιά, στο σχόλασμα τον περίμεναν 5 μαθητές και τον κτύπησαν όλοι
- κάποια μέρα ήρθε η κόρη μου και μου είπε ότι δεν ξαναπηγαίνει σχολείο γιατί τα παιδιά την κοροϊδεύουν λόγω των κιλών της
- μια μέρα στη διάρκεια του διαλείμματος καθώς παίζανε ποδόσφαιρο κάποια παιδιά μιλούσαν προσβλητικά σε μαθητή της έκτης τάξης
- πολλές φορές, κυρίως στα διαλείμματα τα παιδιά λογομαχούν έντονα, βρίζονται και χτυπιούνται. Επίσης στο τέλος της ημέρας εκδηλώνονται τα ίδια φαινόμενα. Και τα δικά μου παιδιά έχουν δεχτεί και έχουν ανταποδώσει επιθετική συμπεριφορά
- σαν παιδιά πολλές φορές έχουν διαπληκτιστεί
- σε ανύποπτο χρόνο δέχτηκε χτύπημα στο μάτι από συμμαθητή του
- το απείλησαν ότι θα το χτυπήσουν εάν πει κάτι στη δασκάλα του
- το παιδί δέχτηκε επιθετική συμπεριφορά μετά τα γεγονότα του Δεκεμβρίου 2008 γιατί ο πατέρας του είναι αστυνομικός

- *τραυματίστηκε το παιδί μου σε ώρα σχολικού διαλείμματος σε έντονο λεκτικό επεισόδιο με συμμαθητές του. Οι δάσκαλοι και ο διευθυντής μου το απορρίψανε - εγκατέλειψαν*

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στο εάν έτυχε ο γονέας να είναι παρών σε κάποιο περιστατικό επιθετικής συμπεριφοράς. Το 12.9% των γονέων απάντησε καταφατικά. Αυτό οφείλεται στο ότι αρκετά συχνά οι γονείς ιδιαίτερα στο δημοτικό σχολείο το επισκέπτονται.

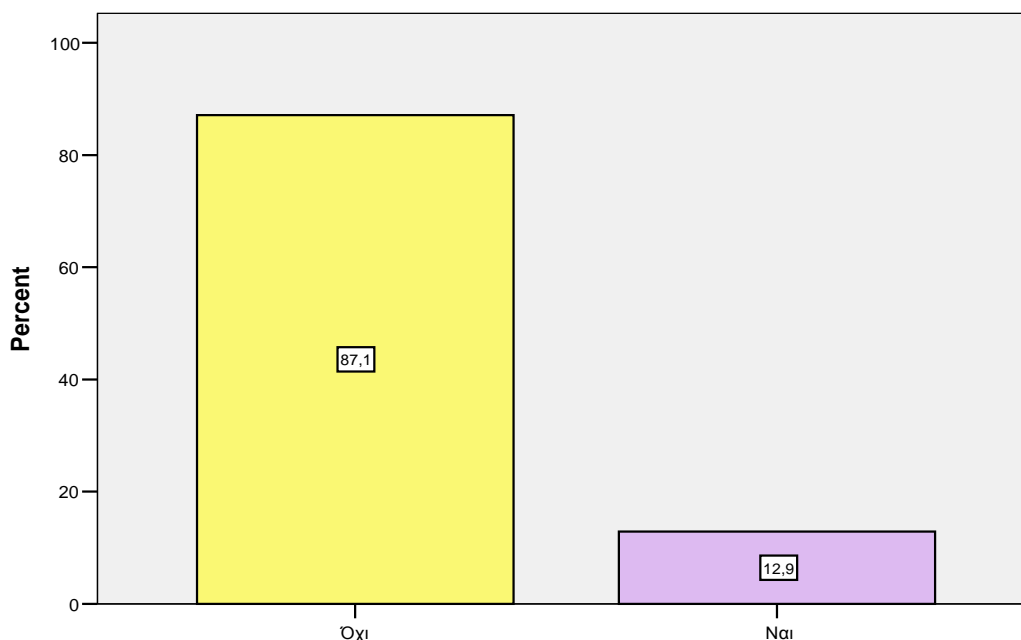
Πίνακας 12

Παρών σε περιστατικό

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	88	87,1	87,1	87,1
	Ναι	13	12,9	12,9	100,0
	Total	101	100,0	100,0	

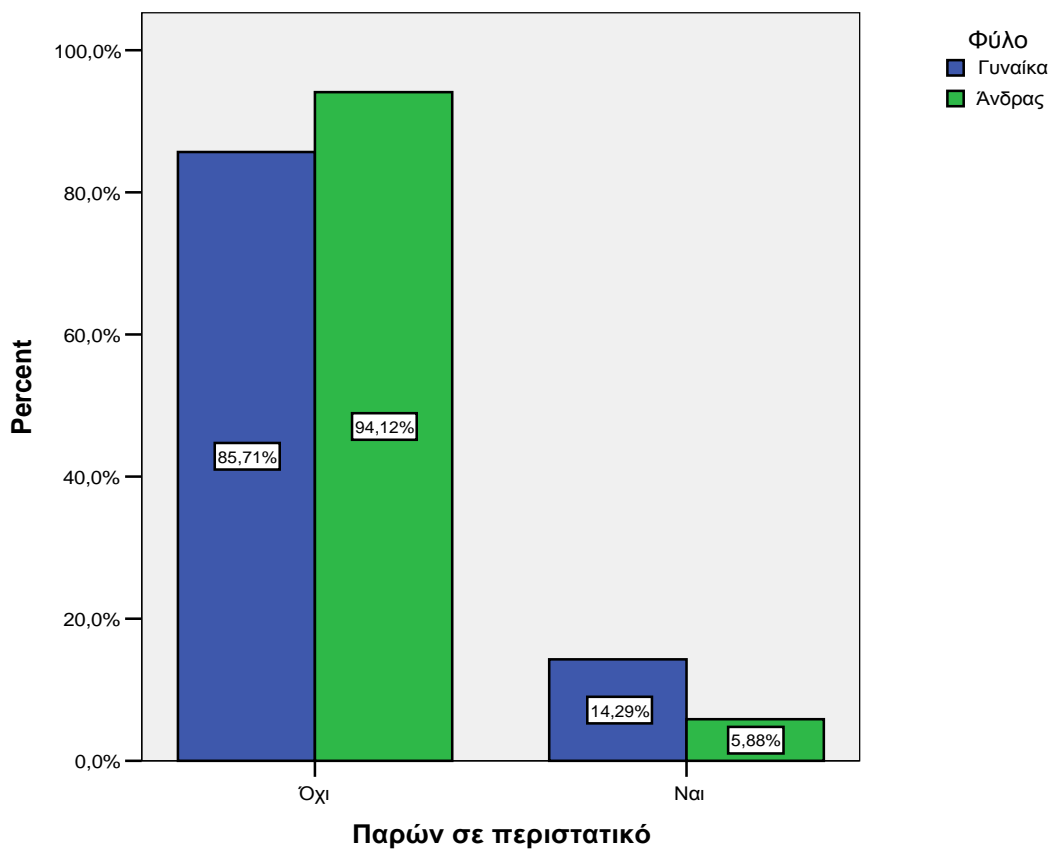
Γράφημα 12

Παρών σε περιστατικό

Οι μητέρες απάντησαν ότι είναι παρούσες σε κάποιο τέτοιο περιστατικό. Η απάντησή τους είναι αναμενόμενη. Οι μητέρες πηγαίνουν και παίρνουν τα παιδιά από το σχολείο, συναντούν το δάσκαλο ή τη δασκάλα και ρωτούν για την πρόοδο και συμπεριφορά του. Άρα είναι φυσιολογικό να βλέπουν και περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς που συμβαίνουν κυρίως την ώρα του διαλείμματος.

Γράφημα 12.1

Για το λόγο αυτό ζητήσαμε από τους γονείς να μας αναφέρουν το συγκεκριμένο περιστατικό που έτυχε να παρακολουθήσουν. Οι γονείς ανέφεραν τα περιστατικά και επιβεβαίωσαν το ότι συνήθως αυτά τα περιστατικά αφορούν φραστικές επιθέσεις, βρισιές, σπρωξίματα και χτυπήματα.

Απόψεις των γονέων

- δέχτηκε φραστική επίθεση από συμμαθήτριές της όπως και εγώ από το δάσκαλο, ο οποίος εφημέρευε στο προαύλιο και αντί να συνενώσει τις μαθήτριες φρόντισε να συνενώσει το γονέα, δηλαδή εμένα
- ένα μεγαλύτερο παιδί χτυπούσε ένα πολύ μικρό
- ένα παιδί όταν σχόλασαν έβαζε τρικλοποδιά σε όποιον περνούσε
- ένα παιδί του σχολείου έβριζε και προσπαθούσε να ξεκινήσει καβγά
- ένα παιδιά μίλησε άσχημα για τη μητέρα κάποιου άλλου παιδιού και αυτό του επιτέθηκε και το χτύπησε
- ένα πρωινός κάποιος μαθητής αντιδρούσε επιθετικά προς τη μητέρα του και τους δασκάλους χωρίς να θέλει να μπει στην τάξη για μάθημα
- μια μέρα στη διάρκεια του διαλείμματος καθώς παίζανε ποδόσφαιρο κάποια παιδιά μιλούσαν προσβλητικά σε μαθητή της έκτης τάξης
- ο γιος μου έχει δυσσαρθρία. Καθημερινά τα άλλα παιδιά και οι συμμαθητές του τον κοροϊδεύαν, τον έκαναν να κλαίει και τον χτυπούσαν. Είδα παιδιά στο διάλειμμα να τον κοροϊδεύουν και να τον σπρώχνουν. Ο ίδιος έκλαιγε και τους απωθούσε
- σπρώξιμο και χτύπημα κατά τη διάρκεια παιχνιδιού σε χώρο αθλοπαιδιών
- στο νηπιαγωγείο είχαν πιάσει το παιδί μου από τις μασχάλες και τα πόδια και προσπαθούσαν να το πετάξουν μακριά. Ευτυχώς έτυχε και περνούσα από κει
- συνέβη σε παιδική χαρά. Ενώ έπαιζαν όλα μαζί, ένα συνομήλικο αγοράκι, που ανήκει σε πολύ φιλική μας οικογένεια εκδήλωσε επιθετική συμπεριφορά (χτύπημα)
- χτυπούσε το ένα το άλλο

Ζητήσαμε έπειτα από τους γονείς να μας πληροφορήσουν ποιοι από τους παρακάτω παράγοντες πιστεύουν ότι επιδρούν στην εκδήλωση επιθετικότητας των παιδιών; Οι γονείς είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε παράγοντες όπως οικογένεια, σχολείο, φύλο, ομάδες συνομηλίκων, τηλεόραση, internet και ηλεκτρονικά παιχνίδια.

Σχετικά με την επίδραση της οικογένειας οι γονείς αποδέχονται ότι σε πολύ μεγάλο ποσοστό (35% + 37% = 72%) ότι η οικογένεια ευθύνεται «πολύ» και «πάρα πολύ».

Το 21% των γονέων απάντησαν ότι οι γονείς δεν ευθύνονται καθόλου, ή ευθύνονται λίγο.

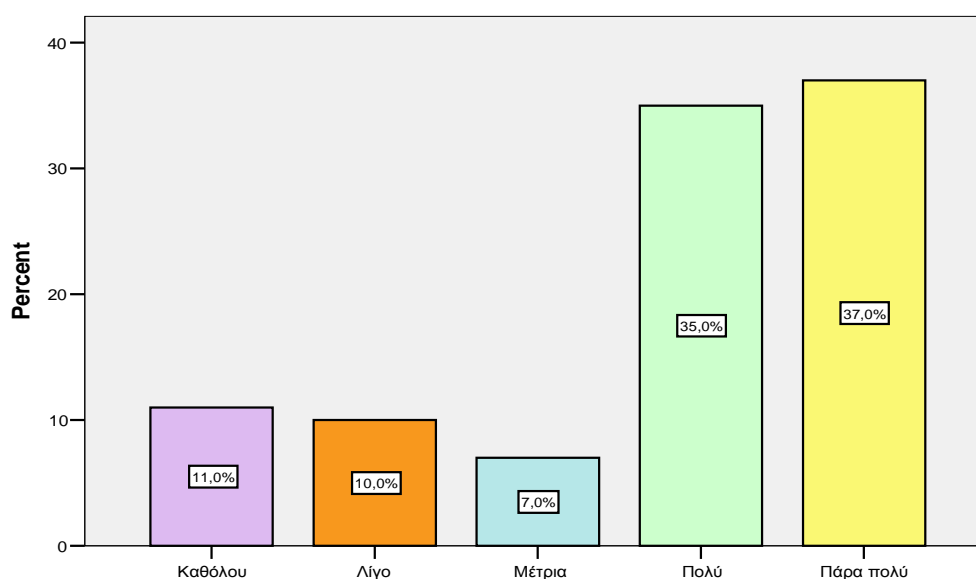
Πίνακας 13

Επίδραση οικογενειακού περιβάλλοντος

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	11	10,9	11,0	11,0
	Λίγο	10	9,9	10,0	21,0
	Μέτρια	7	6,9	7,0	28,0
	Πολύ	35	34,7	35,0	63,0
	Πάρα πολύ	37	36,6	37,0	100,0
	Total	100	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
	Total	101	100,0		

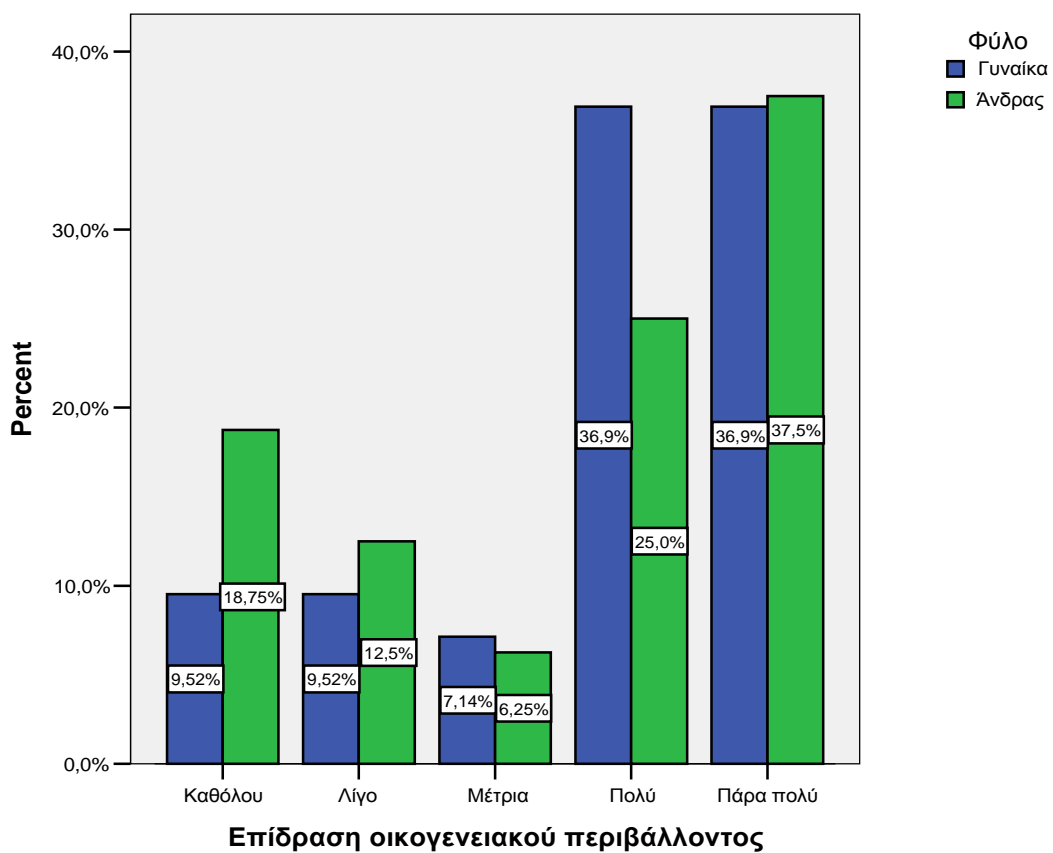
Γράφημα 13

Επίδραση οικογενειακού περιβάλλοντος

Οι μητέρες περισσότερο από τους πατέρες αποδέχονται την ευθύνη της οικογένειας για την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών (73.8%). Αντίθετα, οι πατέρες θεωρούν ότι είναι ελάχιστη η ευθύνη της οικογένειας (31,25%). Ίσως οι μητέρες επειδή ασχολούνται περισσότερο με την εκπαίδευση των παιδιών, συζητούν καταλαβαίνουν τη σημασία της οικογένειας.

Γράφημα 13.1

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στη σημασία του σχολείου. Και στην ερώτηση αυτή, αλλά με μικρότερο ποσοστό οι γονείς συμφωνούν στη μεγάλη σημασία του σχολείου (45%). Αρκετά λιγότεροι απάντησαν ότι το σχολείο ευθύνεται λίγο ή καθόλου (28%).

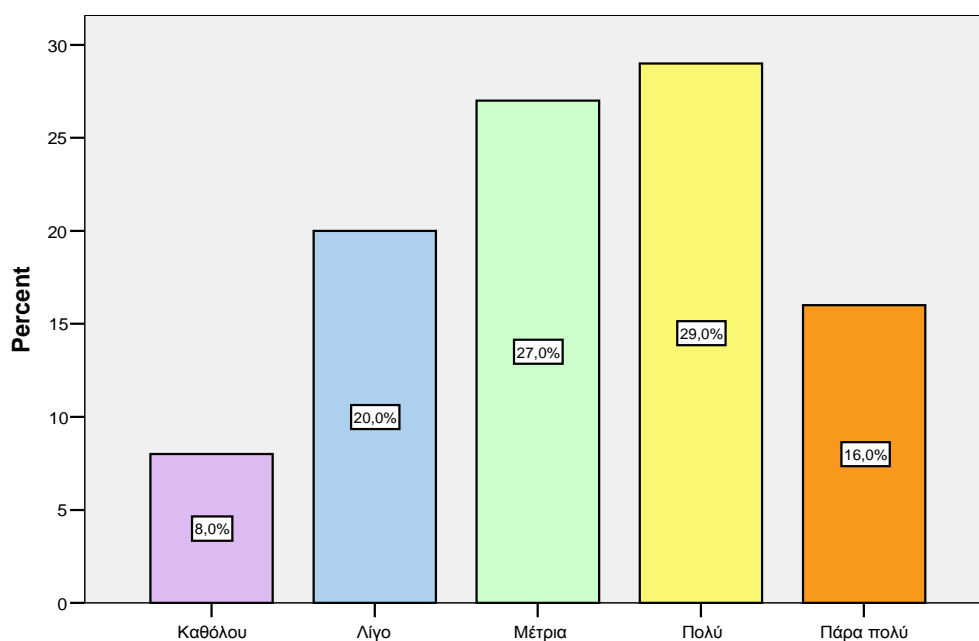
Πίνακας 14

Επίδραση του σχολείου

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	8	7,9	8,0	8,0
	Λίγο	20	19,8	20,0	28,0
	Μέτρια	27	26,7	27,0	55,0
	Πολύ	29	28,7	29,0	84,0
	Πάρα πολύ	16	15,8	16,0	100,0
	Total	100	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		101	100,0		

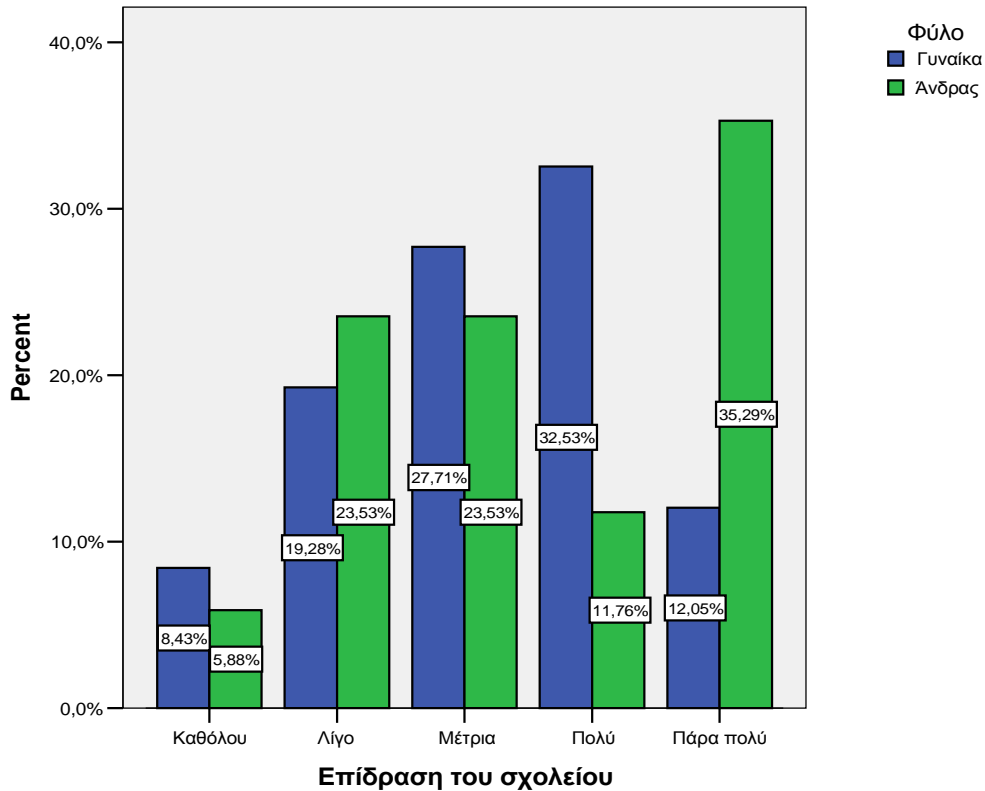
Γράφημα 14

Επίδραση του σχολείου

Οι πατέρες τονίζουν πολύ περισσότερο από τις μητέρες ότι το σχολείο συντελεί στην επιθετικότητα των παιδιών (35.29% - 12.05%). Η απάντηση αυτή συμπληρώνει την προηγούμενη ερώτηση στην οποία αναφέρουν ότι η επίδραση της οικογένειας είναι μικρότερη.

Γράφημα 14.1

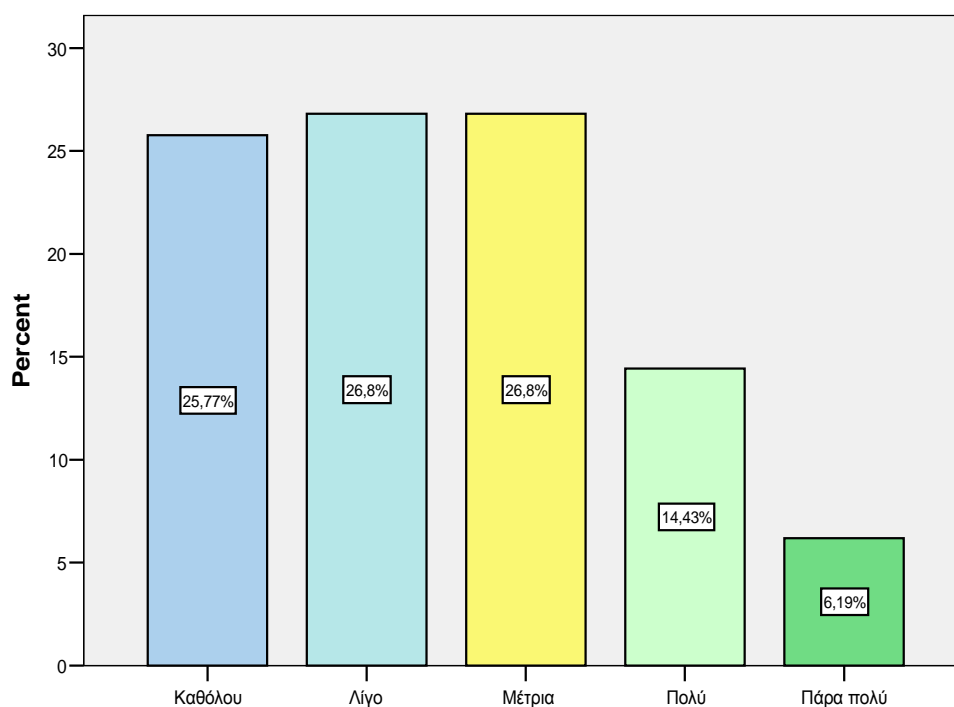
Οι περισσότεροι γονείς απάντησαν ότι δεν έχει καμία σημασία το φύλο του παιδιού στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς (52.6%). Μόνο το 6.2% των γονέων απάντησε ότι το φύλο επιδρά στην επιθετική συμπεριφορά των παιδιών «πάρα πολύ».

Πίνακας 15
Επίδραση του φύλου

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	25	24,8	25,8	25,8
	Λίγο	26	25,7	26,8	52,6
	Μέτρια	26	25,7	26,8	79,4
	Πολύ	14	13,9	14,4	93,8
	Πάρα πολύ	6	5,9	6,2	100,0
	Total		97	96,0	100,0
Missing	System	4	4,0		
Total		101	100,0		

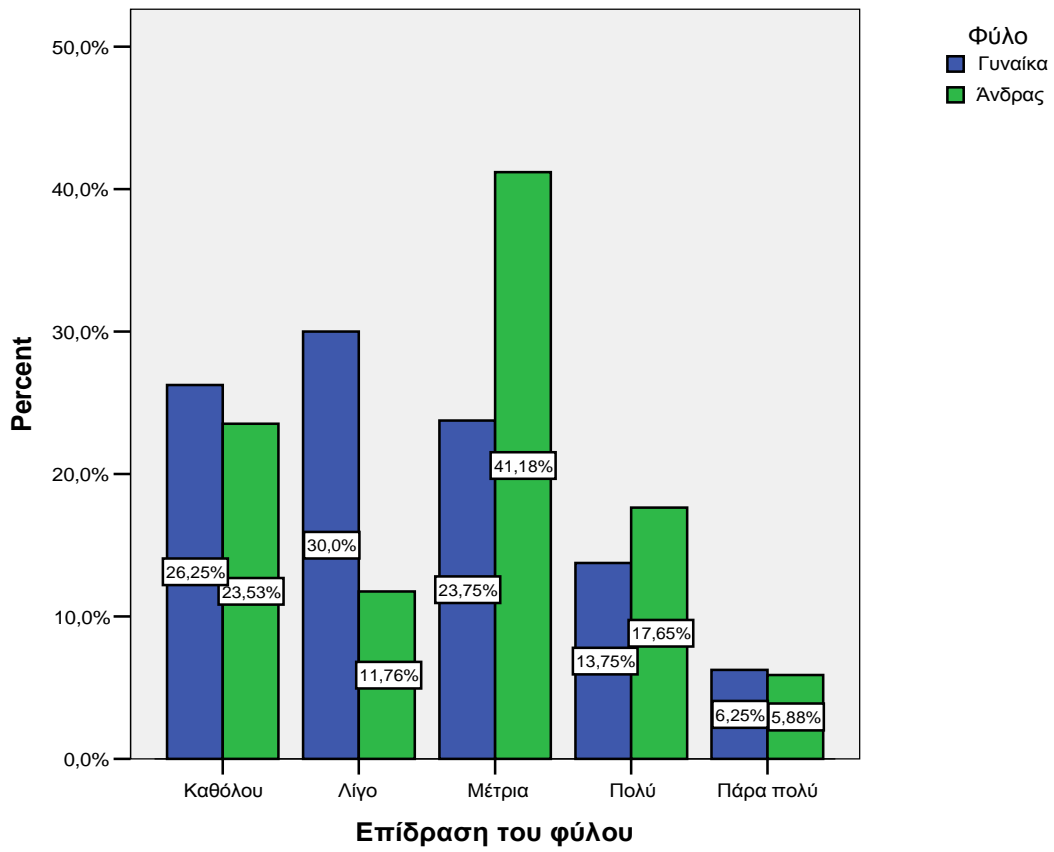
Γράφημα 15

Επίδραση του φύλου

Οι άντρες πιο πολύ από τις γυναίκες αναφέρονται στο ρόλο του φύλου στην επιθετικότητα.

Γράφημα 15.1

Το 67.3% των γονέων δίνει πολύ μεγάλη σημασία στην επίδραση της ομάδας των συνομηλίκων στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών. Καταλαβαίνουν ότι πολλά πράγματα που συμβαίνουν στη συμπεριφορά των παιδιών τους δεν τα ελέγχουν γιατί τα παιδιά επηρεάζονται από τους φίλους τους.

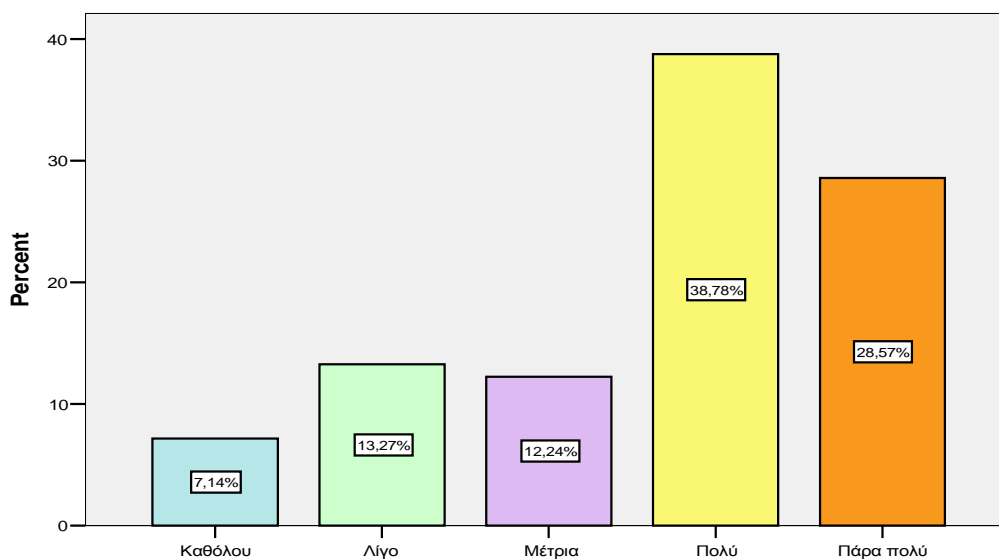
Πίνακας 16

Επίδραση ομάδας συνομηλίκων

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	7	6,9	7,1	7,1
	Λίγο	13	12,9	13,3	20,4
	Μέτρια	12	11,9	12,2	32,7
	Πολύ	38	37,6	38,8	71,4
	Πάρα πολύ	28	27,7	28,6	100,0
	Total	98	97,0	100,0	
Missing	System	3	3,0		
Total		101	100,0		

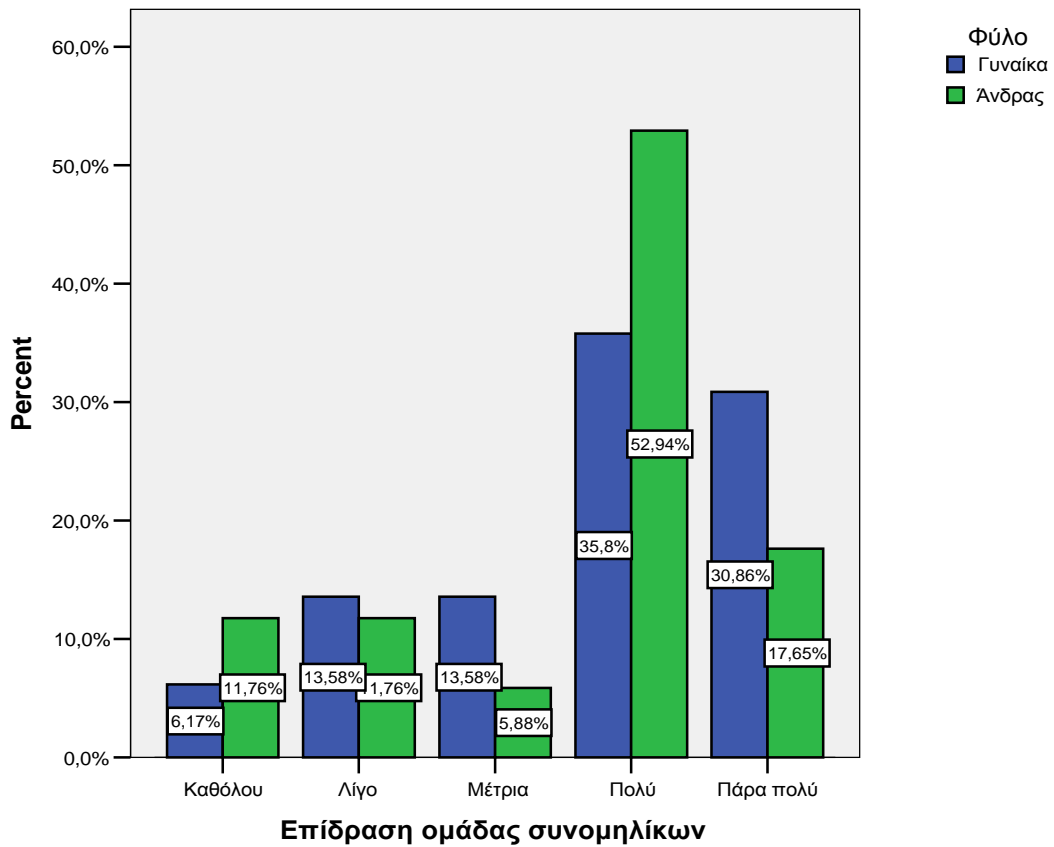
Γράφημα 16

Επίδραση ομάδας συνομηλίκων

Οι πατέρες υποστηρίζουν περισσότερο από τις μητέρες ότι η επίδραση της ομάδας των συνομηλίκων είναι πολύ ή πάρα πολύ σημαντική (70.59%).

Γράφημα 16.1

Μόνο 4% των γονέων απάντησαν ότι δεν ευθύνεται καθόλου η τηλεόραση στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς. Το 67.7% πιστεύουν ότι η επίδραση της τηλεόρασης είναι πολύ και πάρα πολύ σημαντική.

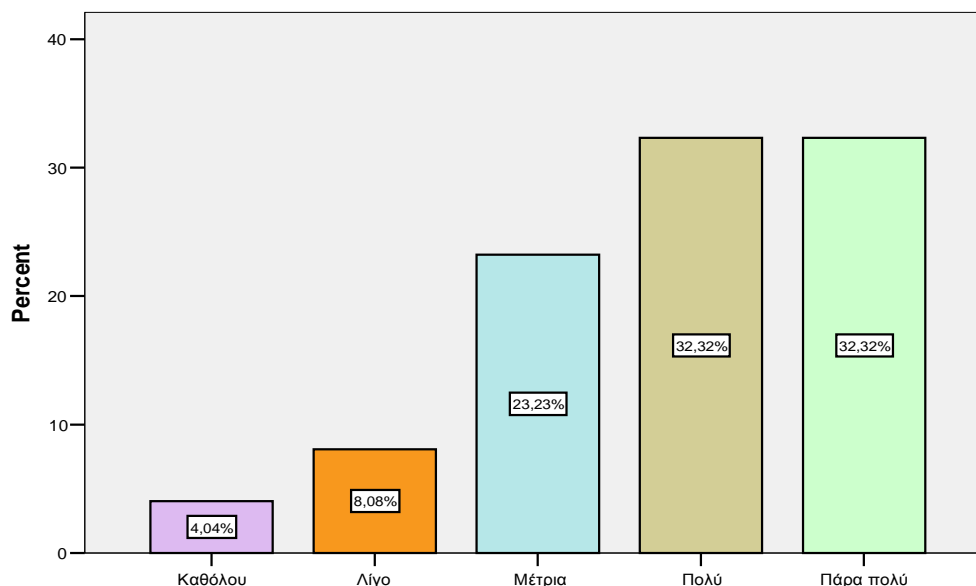
Πίνακας 17

Επίδραση τηλεόρασης

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	4,0	4,0	4,0
	Λίγο	8	7,9	8,1	12,1
	Μέτρια	23	22,8	23,2	35,4
	Πολύ	32	31,7	32,3	67,7
	Πάρα πολύ	32	31,7	32,3	100,0
	Total	99	98,0	100,0	
Missing	System	2	2,0		
Total		101	100,0		

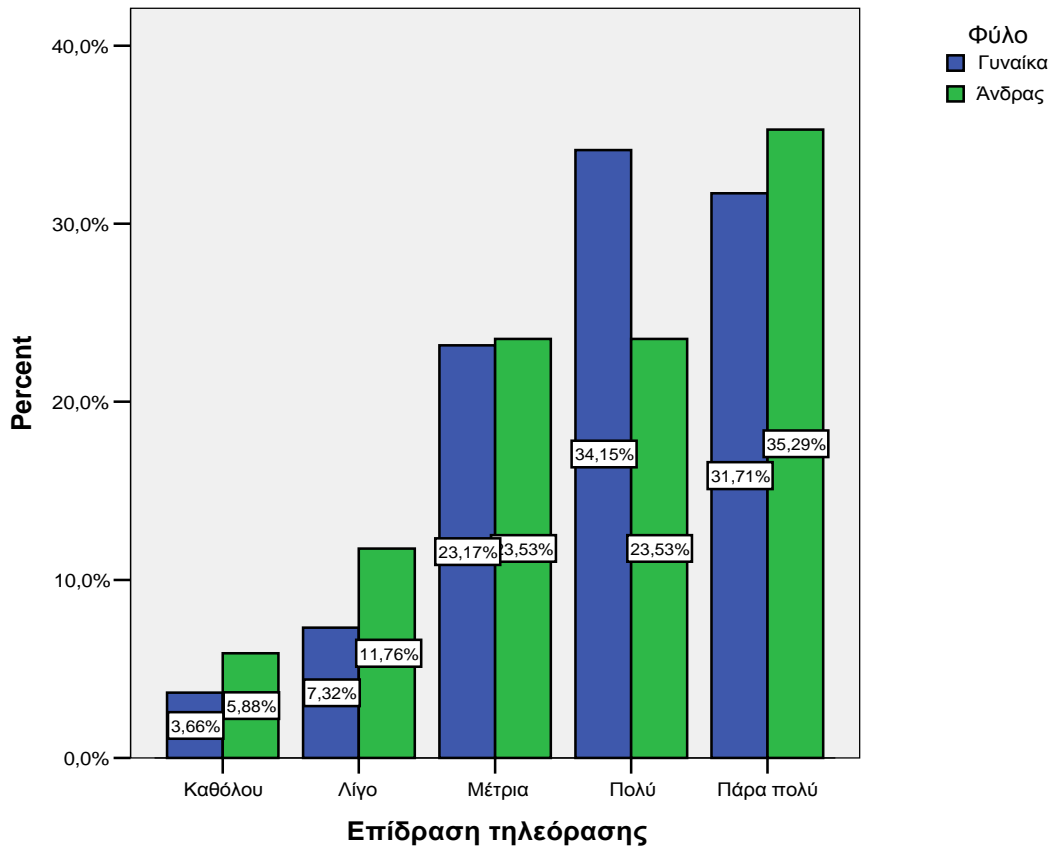
Γράφημα 17

Επίδραση τηλεόρασης

Δεν υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στις απόψεις των πατέρων και των μητέρων για το ρόλο της τηλεόρασης στην εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς από τα παιδιά.

Γράφημα 17.1

Οι γονείς πιστεύουν επίσης στο ρόλο των ηλεκτρονικών παιχνιδιών στην εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς (67.7%).

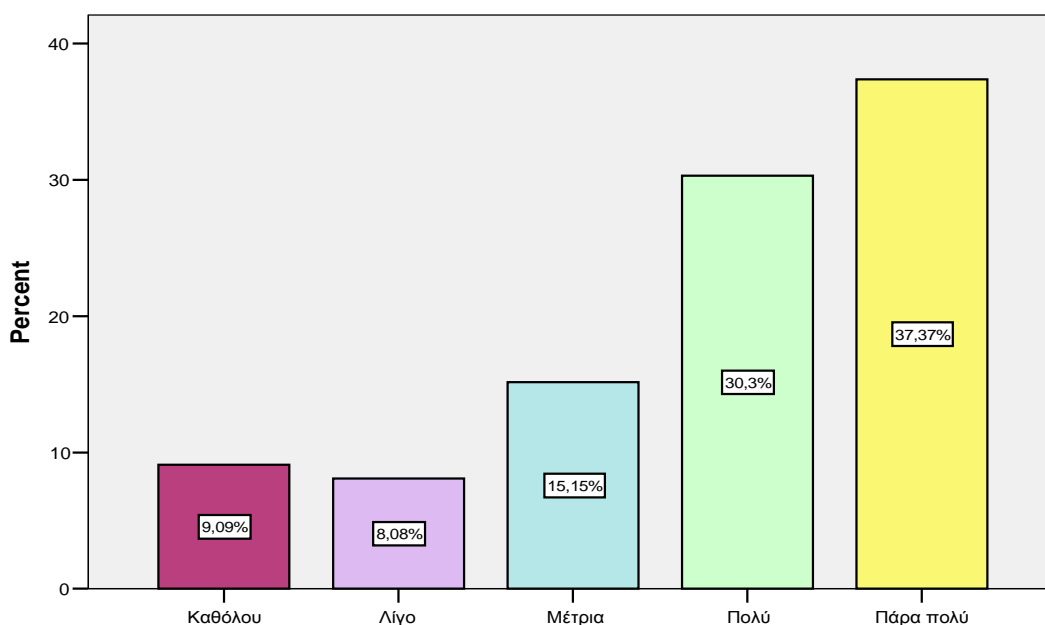
Πίνακας 18

Επίδραση ηλεκτρονικών παιχνιδιών

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	9	8,9	9,1	9,1
	Λίγο	8	7,9	8,1	17,2
	Μέτρια	15	14,9	15,2	32,3
	Πολύ	30	29,7	30,3	62,6
	Πάρα πολύ	37	36,6	37,4	100,0
	Total		99	98,0	100,0
Missing	System	2	2,0		
Total		101	100,0		

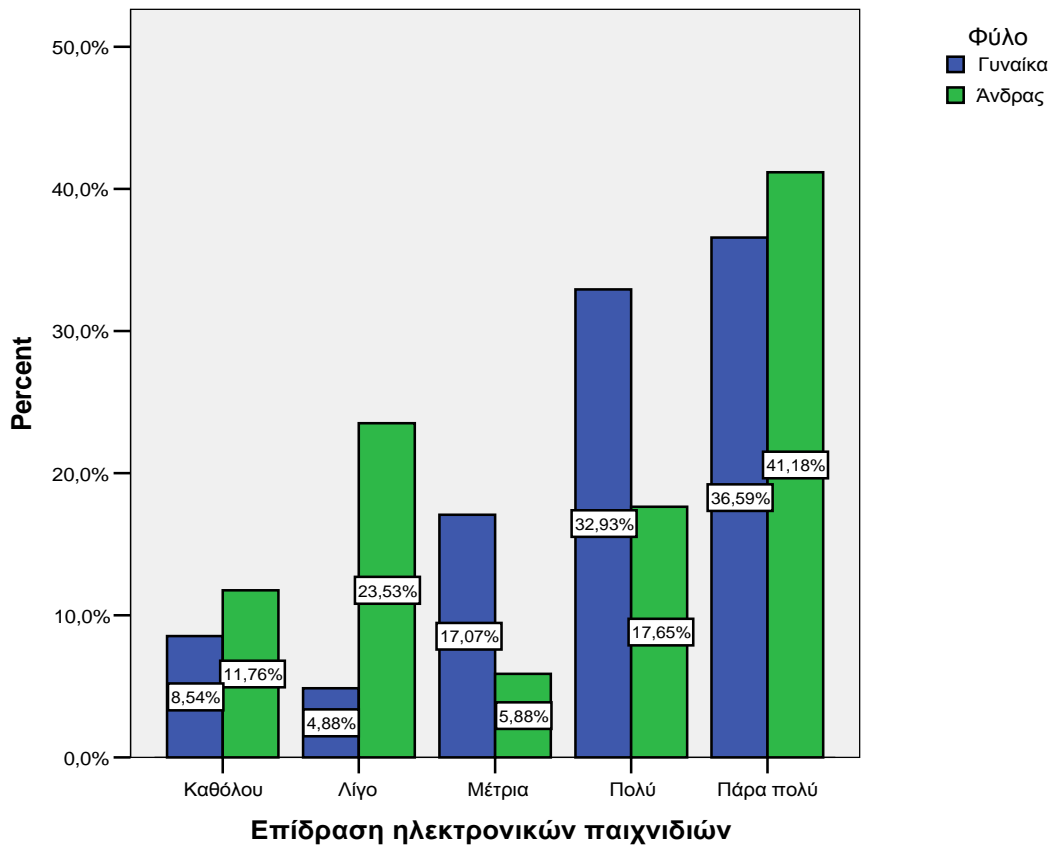
Γράφημα 18

Επίδραση ηλεκτρονικών παιχνιδιών

Δεν είναι διαφορετικές οι απόψεις των πατέρων από αυτές των μητέρων. Λίγο περισσότερο οι πατέρες υποστηρίζουν ότι το internet και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια επηρεάζουν στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς από τα παιδιά.

Γράφημα 18.1

Οι γονείς είναι αισιόδοξοι και απαντούν σχεδόν όλοι (92.1%) ότι είναι δυνατή η αντιμετώπιση της επιθετικότητας.

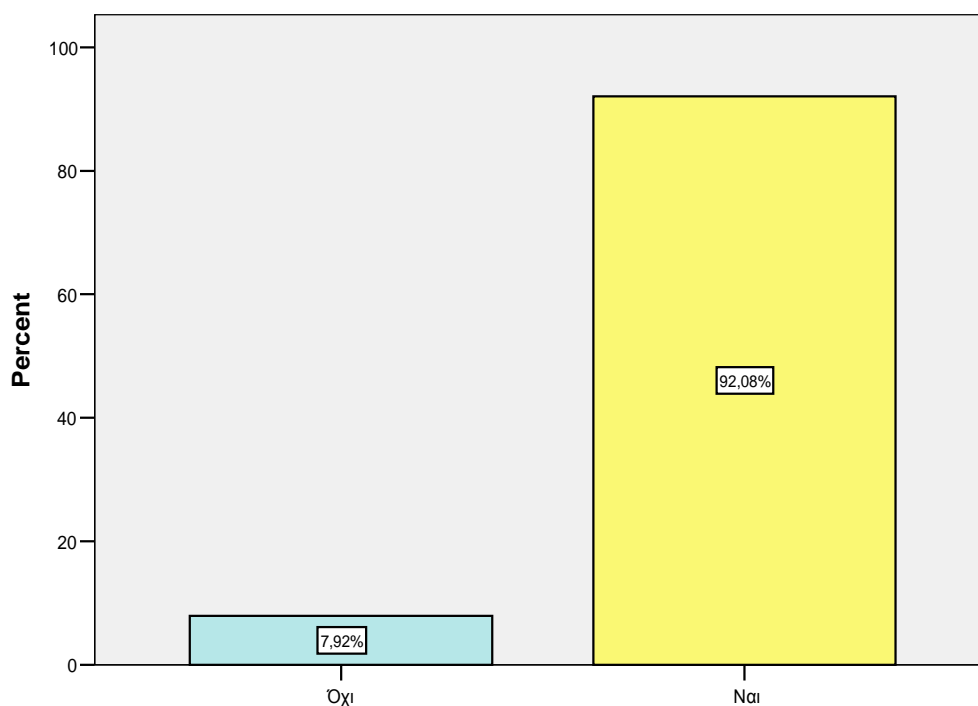
Πίνακας 19

Είναι δυνατή η αντιμετώπιση της επιθετικότητας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	8	7,9	7,9	7,9
	Ναι	93	92,1	92,1	100,0
	Total	101	100,0	100,0	

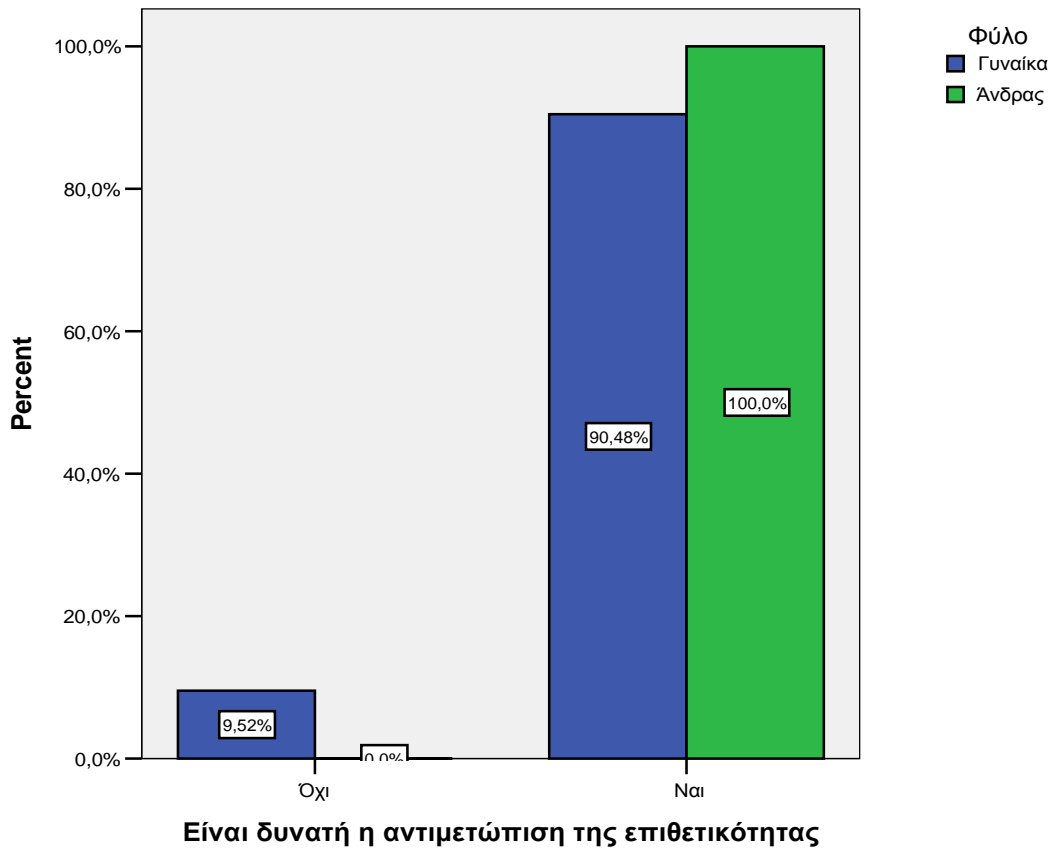
Γράφημα 19

Είναι δυνατή η αντιμετώπιση της επιθετικότητας

Πιο αισιόδοξοι είναι οι πατέρες, αφού όλοι πιστεύουν ότι είναι δυνατόν να ληφθούν μέτρα και να αντιμετωπιστεί η επιθετικότητα.

Γράφημα 19.1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

8.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Κάνοντας την έρευνα αυτή, θέλαμε να καταγράψουμε τις απόψεις των γονέων σχετικά με την επιθετικότητα των παιδιών. Τα ερευνητικά ερωτήματα μας, εστίασαν στο να διαπιστώσουμε αν, οι γονείς είναι ενήμεροι για τα περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο όπου φοιτούν τα παιδιά τους, αν έχουν εμπλακεί τα παιδιά τους ως θύτες ή θύματα, ποιες είναι οι συνηθέστερες μορφές επιθετικότητας στο σχολείο, ποιος είναι ο πόλος του διευθυντή, ποιοι είναι οι παράγοντες που συμβάλουν στην εκδήλωση επιθετικότητας των παιδιών και τέλος, αν διαφοροποιούνται οι απόψεις των μητέρων από αυτές των πατέρων.

Η έρευνά μας, μας αποκαλύπτει πως:

- Οι γυναίκες μητέρες, με συντριπτική πλειοψηφία, 84 (83,2%) στις 101 απάντησαν το ερωτηματολόγιο, σε σχέση με τους μόλις 17 (16,8%) άνδρες.
- Το ποσοστό των 12,9% παραδέχθηκε ότι το παιδί του εκδήλωσε επιθετική συμπεριφορά. Το εύρημα είναι χρήσιμο, αφού έχουμε συνηθίσει τους γονείς να δικαιολογούν τα παιδιά τους.
- Οι γονείς που παραδέχθηκαν ότι το παιδί τους έχει τύχει να εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά είναι κυρίως οι γυναίκες (94.12%) και λιγότερο οι άντρες (5.88%). Ίσως οι μητέρες γνωρίζουν περισσότερο όσα συμβαίνουν στο σχολείο αφού ασχολούνται περισσότερο από τους πατέρες με την εκπαίδευση των παιδιών.
- Τα παιδιά έχουν αναπτύξει ιδιαίτερη σχέση με το δάσκαλο ή τη δασκάλα, δεν υπάρχει περίπτωση να τους επιτεθούν.
- Το 40,6% απάντησε ότι το παιδί τους δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά, αλλά δεν εκδήλωσε.
- Οι άνδρες γονείς (52,9%) σε σχέση με τις μητέρες (38,1%) απάντησαν ότι, το παιδί τους δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά.
- Η συνηθέστερη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς είναι η κοροϊδία (29.5%) (Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η έρευνα των VPRC (2006) και Δεληγιάννη-Κουιμτζή (2004-2006)) και έπειτα το χτύπημα (18.2%). Ακολουθούν το ρατσιστικό σχόλιο και η βρισιά (6.8%), και τέλος το παρατσούκλι (4,5%). Μεγάλο ποσοστό απάντησε ότι το παιδί δέχθηκε

συνδυασμό των παραπάνω μορφών επιθετικής συμπεριφοράς (π.χ. βρισιά και χτύπημα). Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η έρευνα των Britt Rachele Galen and Marion K. Underwood (1997).

- Μόνο οι 6 στους 101 γονείς απάντησαν πως ο διευθυντής του σχολείου, παινεύει στο περιστατικό. Αυτό ίσως σημαίνει ότι, τα περιστατικά δεν είναι πολύ σοβαρά, και οι διαφορές λύνονται άμεσα.
- Σχετικά με την επίδραση της οικογένειας οι γονείς αποδέχονται ότι, σε πολύ μεγάλο ποσοστό (35% + 37% = 72%) η οικογένεια ευθύνεται «πολύ» και «πάρα πολύ». Το 21% των γονέων απάντησαν ότι οι γονείς δεν ευθύνονται καθόλου, ή ευθύνονται λίγο.
- Οι μητέρες περισσότερο από τους πατέρες αποδέχονται την ευθύνη της οικογένειας για την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών (73.8%). Αντίθετα, οι πατέρες θεωρούν ότι είναι ελάχιστη η ευθύνη της οικογένειας (31,25%). Ίσως οι μητέρες επειδή ασχολούνται περισσότερο με την εκπαίδευση των παιδιών, συζητούν καταλαβαίνουν τη σημασία της οικογένειας.
- Οι γονείς συμφωνούν στη μεγάλη σημασία του σχολείου (45%). Αρκετά λιγότεροι απάντησαν ότι το σχολείο ευθύνεται λίγο ή καθόλου (28%).
- Το 67.7% πιστεύουν ότι η επίδραση της τηλεόρασης, και των ηλεκτρονικών παιχνιδιών είναι πολύ και πάρα πολύ σημαντική. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η έρευνα των John. L. Sherry (2001) και Leonard D. Eron, Monroe M. Lefkowitz, Rowell Huesmann and Leopold O. Walder (1972).
- Το 67,3% δίνει σημασία στην επίδραση της ομάδας συνομηλίκων, ενώ μόλις το 6,2 απάντησε ότι επιδρά το φύλο για την εκδήλωση επιθετικότητας. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η έρευνα των Raymond H. Baillargeon, Mark Zoccolillo, Kate Keenan, Sylvana Cote, Daniel Perusse, Hong- Xing Wu, Michel Boivin and Richard E. Tremblay (2007) και Σαπουνά, (στο Βασιλειάδου, 2006).
- Οι απόψεις των μητέρων, στις περισσότερες ερωτήσεις είναι διαφορετικές από αυτές των πατέρων.

Καταληκτικά, συμπεραίνουμε ότι, οι γονείς αντιλαμβάνονται την ευθύνη της οικογένειας στην εκδήλωση επιθετικότητας. Από την έρευνά μας διαφάνηκε ότι οι μητέρες είναι παρούσες σε κάποιο περιστατικό επιθετικότητας. Η απάντησή τους

είναι αναμενόμενη, αφού οι μητέρες πηγαίνουν και παίρνουν τα παιδιά από το σχολείο, συναντούν το δάσκαλο ή τη δασκάλα και ρωτούν για την πρόοδο και συμπεριφορά του. Άρα είναι φυσιολογικό να βλέπουν και περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς που συμβαίνουν κυρίως την ώρα του διαλείμματος. Και τέλος, οι γονείς είναι αισιόδοξοι και απαντούν σχεδόν όλοι (92.1%) ότι είναι δυνατή η αντιμετώπιση της επιθετικότητας. Πιο αισιόδοξοι είναι οι πατέρες, αφού όλοι πιστεύουν ότι είναι δυνατόν να ληφθούν μέτρα και να αντιμετωπιστεί η επιθετικότητα.

Η πρόληψη της παιδικής επιθετικότητας είναι ένα μεγάλο θέμα μιας και μας απασχολεί ολοένα και περισσότερο το φαινόμενο της παιδικής επιθετικής συμπεριφοράς. Φυσικά η πρόληψη είναι προτιμότερη από την θεραπεία. Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί έχουν ως κύρια επιδίωξη την προώθηση της θετικής συμπεριφοράς των παιδιών και την αποφυγή των επιθετικών συμπεριφορών. Επιπροσθέτως, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τα προγράμματα πρόληψης της επιθετικότητας είναι αποτελεσματικότερα όταν ξεκινούν από μικρή ηλικία και βασίζονται στην ενεργό συμμετοχή των παιδιών, γονέων και εκπαιδευτικών και πρέπει να είναι μακροχρόνια.

Πρέπει οι γονείς να ευαισθητοποιηθούν γύρω από το θέμα της επιθετικότητας και να αναγνωρίσουν τις δικές τους συμπεριφορές που ενισχύουν την επιθετικότητα των παιδιών τους. Επίσης είναι ιδιαίτερα σημαντική η επικοινωνία και η συνεργασία μεταξύ σχολείου και οικογένειας. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η έρευνα των Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, (2001).

Η Καλλέργη- Παπασπύρου (2008:308) προτείνει συγκεκριμένες μεθόδους και τεχνικές πρόληψης της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς:

α) δημιουργία και διατήρηση θετικού κλίματος στο σπίτι δηλαδή σωστές διαπροσωπικές σχέσεις των μελών της οικογένειας

β) ενίσχυση της συναισθηματικής και κοινωνικής ικανότητας των παιδιών. Τα παιδιά πρέπει να μάθουν το πως φτιάχνω μια φίλια, πως τη διατηρώ, πως τη διακόπτω κλπ. Αυτό συνδέεται άμεσα με την κατοπινή κοινωνικότητά τους, αλλά και τη σχέση με τον εαυτό τους.

γ) Τα παιδιά χρειάζεται να μάθουν να δημιουργούν και να μπορούν να διατηρήσουν και να σεβαστούν την ατομικότητα και τη διαφορετικότητά τους μέσα σε αυτούς.

δ) Ανάπτυξη συναισθηματικής νοημοσύνης. Χρειάζεται να μάθουν να ακούνε τους άλλους και τα συναισθήματα τους, αλλά επίσης να μάθουν να αναγνωρίζουν και

να εκφράζουν και τα δικά τους συναισθήματα. Να εκφράζουν τη δυσαρέσκεια και το θυμό τους με τρόπο κοινωνικό που δεν προκαλεί πόνο στον άλλον, αλλά ενισχύει τη βαθύτερη επικοινωνία μαζί του και αντίστοιχα να μπορούν να απαιτήσουν το αντίστοιχο για τους εαυτούς τους.

στ) Η εκμάθηση στρατηγικών επίλυσης συγκρούσεων συνδέεται με το βαθμό ανάπτυξης των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών.

ζ) Ύπαρξη κανόνων μέσα στην οικογένεια οι οποίοι να γίνονται σεβαστοί από γονείς και παιδιά. Οι κανόνες είναι αποτέλεσμα συζήτησης και συναπόφασης με τα παιδιά. Είναι σημαντικότατο να υπάρχουν θεσμοθετημένοι ξεκάθαροι κανόνες αποδεκτής συμπεριφοράς, μετά από συμφωνία όλων. Όταν όμως θέτουμε τα όρια τις αποδεκτής συμπεριφοράς πρέπει να αφήνουμε και συγκεκριμένα μικρά περιθώρια ανεκτικότητας.

η) Υπογραμμίζουμε τις επιθυμητές συμπεριφορές αντί να καταδικάζουμε τις ανεπιθύμητες, ενώ ταυτόχρονα δείχνουμε εμπιστοσύνη στις ικανότητες των παιδιών. Όταν χρειαστεί να καταδικάσουμε μια αρνητική συμπεριφορά, κατακρίνουμε τη συγκεκριμένη ανάρμοστη συμπεριφορά και όχι το πρόσωπο.

Σημαντικός μπορεί να φανεί και ο ρόλος του σχολικού ψυχολόγου. Οι Douglas C. Smith and Michael J. Furlong (1998) λένε ότι, το πρόβλημα της οργής της νεολαίας και της επιθετικότητας στο σχολικό περιβάλλον προσφέρουν στους σχολικούς ψυχολόγους, την ευκαιρία να εφαρμόσουν τις ευρείες γνώσεις τους, στους παράγοντες που συμβάλλουν στο πρόβλημα της επιθετικότητας και στην ανάπτυξη ολοκληρωμένης διάγνωσης και θεραπείας. Όπως επισημάνθηκε από τους DeBaryshe και Fryxell, ο θυμός δεν είναι ένα συναίσθημα που οι νέοι πρέπει να μάθουν να αποφεύγουν. Αντιθέτως, είναι σημαντικό να μάθουν τρόπους για τη ρύθμιση και διαχείριση του θυμού. Οι συγκρούσεις και τα συνοδευτικά, η συγκίνηση, συμπεριλαμβανομένου και του αισθήματος του θυμού, είναι αναπόφευκτες στην καθημερινή μας ζωή. Αντί να βλέπουν αυτές τις καταστάσεις αρνητικά, είναι δυνατόν να διαμορφωθούν εκ νέου αυτές, ως ευκαιρίες για την παροχή συναισθηματικής προπόνησης και καθοδήγησης σε νέους. Οι σχολικοί ψυχολόγοι μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ολοκληρωμένης πρόληψης και προγραμμάτων παρέμβασης, που ενσωματώνουν ατομικές και ομαδικές προσανατολισμένες καταστάσεις, και να ενθαρρύνουν τους μαθητές να ρυθμίζουν αποτελεσματικά την εμπειρία τους και την έκφραση του θυμού τους.

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες είναι και ο δάσκαλος. Ο δάσκαλος θέτει τους βασικούς κανόνες στην σχολική τάξη που πρέπει να είναι αποτέλεσμα συζήτησης και συναπόφασης με τους μαθητές. Οι κανόνες πρέπει να είναι απλοί και σαφείς και να υπενθυμίζονται συλλογικά και ατομικά, επαινώντας κάθε φορά την τήρηση αυτών δίνοντας την ανάλογη θετική ενίσχυση. Για να τηρηθούν όλα τα παραπάνω πρέπει να υπάρχει μια οργανωμένη αίθουσα, οι κανόνες να είναι σαφείς, και να αλλάζουν μετά από συλλογική συζήτηση δασκάλου-μαθητών (Καυγάλης, 1986) Σημασία παίζουν ακόμα και η διάταξη των θρανίων, η κατανομή των θέσεων κλπ (Πυργιωτάκης, 2000).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξόπουλος, Δ. (1998). *Ψυχομετρία: Σχεδιασμός Τεστ και Ανάλυση Ερωτήσεων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Βασιλεάδου, Ν. (2006). *Επιθετικοί οι θύτες, μοναχικά τα θύματα*. Εφημερίδα Ελευθεροτυπία.
- Βασιλείου, Π. (2007) *Το σχολείο ως κοινωνικό πλαίσιο για την κατανόηση του φαινομένου του εκφοβισμού*. <http://conf2007.edu.uoi.gr/Praktika/922-1083.pdf>.
- Βουϊδάσκης Β. (1987²), *Η Επιθετικότητα σαν Κοινωνικό Πρόβλημα στην Οικογένεια και στο Σχολείο*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βουϊδάσκης, Β. (1992) *Η τηλεοπτική βία και η επιθετικότητα και οι επιδράσεις τους στα παιδιά και στους νέους*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βρύζας, Κ. (1997) *Μέσα επικοινωνίας και παιδική ηλικία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Γεώργας Δ. (1990), *Κοινωνική Ψυχολογία: στάσεις αντίληψη του προσώπου, στερεότυπα, επιθετικότητα, δυαδικές σχέσεις και επικοινωνία.* , Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεώργας Δ. (1995²), *Κοινωνική Ψυχολογία: στάσεις αντίληψη του προσώπου, στερεότυπα, επιθετικότητα, δυαδικές σχέσεις και επικοινωνία.* , Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δημητριάδης, Κ (2008) *Επιθετικότητα.* http://gym-sappon.rod.sch.gr/files/docs/minipaper_sapes2008_high_quality.pdf.
- Ζάχαρης Δ. (1994), *Επιθετικότητα και Αγωγή*, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Κακαβούλης Αλ. (1990), *Συναισθηματική ανάπτυξη και αγωγή*, Αθήνα: Έκδοση του συγγραφέα.
- Καρανάτση, Ε. (2006). *Από μικροί στη βία και την επιθετικότητα: Έρευνα του ΕΚΚΕ δείχνει τι συμβαίνει στα ενδότερα του σχολείου*. <Http://www.kpad.gr/text/news/June06/arthr180606k10.htm>
- Καράτziu, Α (2000) *Επιθετικότητα και παιδί* <http://www.karatziou.gr/texts/article4.doc>.
- Καψάλης, Α. (1986). *Παιδαγωγική Ψυχολογία*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Κουντούρη, Δ. (2006) *Το επιθετικό παιδί*. Αθήνα, εκδόσεις: Δωδώνη.
- Κυριαζή, Ν. (2005). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Μάνεσης, Ν. (2004) *Κοινωνικές διαφοροποιήσεις στην επικοινωνία γονέων και δασκάλων*. Πάτρα: Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. και Ψυχάρης, Σ. (2007) *Επιμορφωτικό υλικό Γενικού Μέρους του Προγράμματος Σπουδών για την εκπαίδευση των επιμορφωτών ΤΠΕ και θεωρίες μάθησης. Οι ΤΠΕ ως καινοτόμος δράση*. Αθήνα, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Μπεζέ, Λ. (1998). (επιμ) *Βία στο σχολείο. Βία του σχολείου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νικολάου Σ. Μ. (2001), *Η Βία, η Επιθετική Συμπεριφορά και η Τηλεοπτική επίδραση*. [http:// www.cc.uoa.gr/ptde/journal/english/issue1/html/nikolaou](http://www.cc.uoa.gr/ptde/journal/english/issue1/html/nikolaou)
- Παπαδόπουλος Ν. (1992), *Η Επιθετικότητα στην οικογένεια στο σχολείο και στην κοινωνία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παρασκευόπουλος Ι. (1985), *Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος 2*, Αθήνα.
- Πιάνος Κ. (1998), *Οι Ψυχοκοινωνικές διαταραχές και η αντιμετώπισή τους*, Αθήνα: Έλλην.
- Πετρόπουλος, Ν. & Παπαστυλιάνου, Α. (2001). *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο: γενεσιουργοί παράγοντες και επιπτώσεις*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Πυργιωτάκης Ι. (2000). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1984) *Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Χατζηνικήτα, Β. (Επιμ.) (2005). *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη. Εγχειρίδιο Μελέτης. Απαντήσεις σε δραστηριότητες*. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Χουτζουμάδη Α. (1994), *Παιδιά και Γονείς (στο ξεκίνημα της σχέσης)*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χουτζουμάδη Α. (1996), *Παιδιά και Γονείς (στο ξεκίνημα της σχέσης)*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baillargeon R. H., Zoccolillo M., Keenan K., Cote S, Perusse D., Hong- Xing Wu, Boivin M. and Tremblay R. E. (2007), Early Gender Differences In Physical Aggression. . Developmental Psychology, American Psychological Association.
- Bird, M., Hammersley, M., Gomm, R., & Woods, P. (1999). *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη. Εγχειρίδιο Μελέτης*. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Broidy L. M., Tremblay R. E., Brame B., Fergusson D., Horwood J. L., Laird R., Moffitt T. E., Nagin D. S., Bates J. E., Dodge K. A., Loeber R., Lynam D. R, Petit G. S. and Vitaro F. (2003), Developmental trajectories of childhood disruptive behaviors and adolescent delinquency: A six-site, cross- national study. NIH Public Access, Dev Psychol.
- Cohen, L., Manion & Morrison, 2008 (μτφ Μητσοπούλου Χρ. – Φιλοπούλου Μ.) *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Colder R., Mott J., Levy S. και Flay B. (2000), The Relation Of Perceived Neighborhood Danger To Childhood Aggression: A Test Of Mediating Mechanisms. Chicago: NIH Public Access, Am J Community Psychol.
- Craig W. M (1998), The Relationship Among Bullying, Victimization, Depression, Anxiety, And Aggression In Elementary School Children. Great Britain:Elsevier Science Lid.
- Douglas C. Smith and Michael J. Furlong (1998), Introduction to the special issue: Addressing youth anger and aggression in school settings. Psychology in the Schools, John Wiley & Sons, Inc.
- Eron L. D., Lefkowitz M. M., Huesmann R and Walder L. O. (1972), Does Television Violence Cause Aggression? American Psychologist.
- Eron L. D., Lefkowitz M. M., Huesmann R and Walder L. O., (1984), Stability Of Aggression Over Time And Generations. Developmental Psychology, American Psychological Association, Inc.
- Galen B. R. and Underwood M. K. (1997), A Developmental Investigation Of Social Aggression Among Children. . Developmental Psychology, American Psychological Association, Inc.
- Herbert M. (2000), (Μετάφραση Ι. Παρασκευόπουλος), *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*, Τόμος ιβ, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Javeau C., 1996, *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο*, Αθήνα, Τυπωθήτω - Δαρδανός.

- Kenny M. C. (2001), Compliance with Mandated, Child Abuse Reporting, Comparing Physicians and Teachers. *Journal Of Offender Rehabilitation*, The Haworth Press, Inc.
- Miles, M.B. and Huberman, A.M. (1984). *Qualitative Data Analysis. A Source Book of New Methods*. Newbury Park, Ca.: Sage
- Munroe R. L., Hulefeld R, Tomeo J. M. and Yamazaki S. K. (1999), Aggression among children in four cultures. *Society for Cross- Cultural Research in Santa Fe, NM*.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: what we know and what we can do*. MA: Blackwell.
- Seligman M. (1972), *Biological Boundaries of Learning*. New York: Appleton-Century- Crofts.
- Sherry J.L. (2001), *The Effects Of Violent Video Games On Aggression: A Meta-Analysis*. International Communication Association.
- Smith D. C. and Furlong M. J. (1998), Introduction to the special issue: Addressing youth anger and aggression in school settings. *Psychology in the Schools*, John Wiley & Sons, Inc.
- Stevens R. (1987), (Μετάφραση: Μ. Μητσός) *Freud και Ψυχανάλυση, παρουσίαση και αξιολόγηση*, Αθήνα: Το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.
- UNICEF. (2001). *Φωνές των νέων», μεγάλη έρευνα της UNICEF: Τα αποτελέσματα μεταξύ των παιδιών και των νέων για την Ελλάδα*.
<http://www.unicef.gr/oldpress/2001/dt2601.php/>
- Yamasaki K.and Nishida N. (2009), The Relationship Between Three Types Of Aggression And Peer Relations In Elementary School Children. *International Union of Psychological Science*, Psychology Press.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το ερωτηματολόγιο αυτό είναι **ανώνυμο** και συμπληρώνεται σε λίγα μόνο λεπτά.

Εντάσσεται στα πλαίσια της πτυχιακής μας εργασίας στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών. Αποβλέπουμε στη συγκέντρωση πληροφοριών σχετικών με την επιθετική συμπεριφορά των μαθητών του Δημοτικού σχολείου .

Είναι χρήσιμο να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις.

Σας ευχαριστούμε

**Καρατζόγλη Ιωάννα
Κατσαϊδώνη Θεοδώρα**

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1) Φύλο: Άνδρας Γυναίκα

2) Ηλικία:

κάτω των 25 26-35 36-45 46-55
56 ετών και άνω

3) Οικογενειακή κατάσταση:

άγαμος/η
έγγαμος/η
διαζευγμένος/η
χήρος/α

4) Μορφωτικό επίπεδο:

Αναλφάβητος/η
Απόφοιτος/η Δημοτικού
Απόφοιτος/η Γυμνασίου
Απόφοιτος/η Λυκείου
Τριτοβάθμια εκπαίδευση
Μεταπτυχιακά / Διδακτορικό

5) Έχει εκδηλώσει το παιδί σας, κατά το παρελθόν, επιθετική συμπεριφορά, προς άλλο πρόσωπο;

ΝΑΙ ΟΧΙ

6) Αν ναι, το παιδί σας είχε επιθετική συμπεριφορά προς:

A. Δάσκαλο B. Μαθητή

7) Έχει δεχθεί το παιδί σας, κατά το παρελθόν, επιθετική συμπεριφορά, από άλλο πρόσωπο;

ΝΑΙ ΟΧΙ

8) Αν ναι, το παιδί σας δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά από:

A. Δάσκαλο B. Μαθητή

9) Τι μορφή επιθετικότητας δέχθηκε;

Παρατσούκλι

Βρισιά

Κοροϊδία

Χτύπημα

Ρατσιστικό σχόλιο

10) Έχετε παρατηρήσει κάποια αλλαγή στη διάθεση του παιδιού σας όταν έρχεται η ώρα να πάει στο σχολείο;

Άρνηση

Φόβο

Κλάμα

Αγωνία / Άγχος

11) Σας έχει καλέσει στο σχολείο, ο Διευθυντής ή ο δάσκαλος, επειδή το παιδί σας εκδήλωσε ή δέχτηκε επιθετική συμπεριφορά;

ΝΑΙ ΟΧΙ

12) Μπορείτε να περιγράψετε το περιστατικό;

.....
.....
.....

13) Έχετε βρεθεί παρών/ παρούσα σε περιστατικό, όπου το παιδί σας ή άλλο παιδί εκδήλωσε ή δέχθηκε επιθετική συμπεριφορά;

ΝΑΙ ΟΧΙ

14) Αν ναι, μπορείτε να μας περιγράψετε το περιστατικό;

.....
.....
.....

15) Ποιοι από τους παρακάτω παράγοντες πιστεύετε ότι επιδρούν στην εκδήλωση επιθετικότητας των παιδιών;

Οικογενειακό περιβάλλον

Καθόλου Λίγο Μέτρια Πολύ Πάρα πολύ

Σχολείο

Καθόλου Λίγο Μέτρια Πολύ Πάρα πολύ

Φύλο

Καθόλου Λίγο Μέτρια Πολύ Πάρα πολύ

Ομάδες συνομηλίκων

Καθόλου Λίγο Μέτρια Πολύ Πάρα πολύ

Τηλεόραση

Καθόλου Λίγο Μέτρια Πολύ Πάρα πολύ

Internet ή ηλεκτρονικά παιχνίδια

Καθόλου Λίγο Μέτρια Πολύ Πάρα πολύ

16) Πιστεύετε ότι η επιθετικότητα των παιδιών είναι δυνατό να αντιμετωπιστεί;

ΝΑΙ ΟΧΙ

17) Αν ναι, με ποιους τρόπους;

.....
.....
.....
.....